

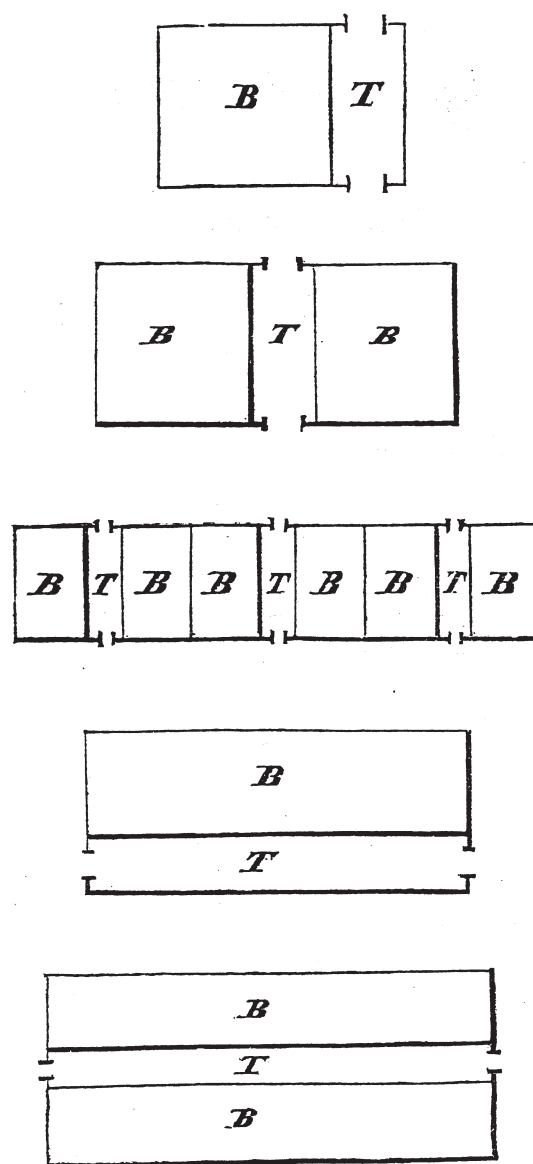
STODOLY VRCHNOSTENSKÝCH DVORŮ V ČECHÁCH OD 16. DO KONCE 19. STOLETÍ

JAN ŽIŽKA

Od roku 1996 probíhá plošný oborový výzkum panských hospodářských dvorů v Čechách. Mezi hlavní budovy hospodářských dvorů vždy patřily stodoly – stavby sloužící k uskladnění polních plodin, zejména k uložení a následnému vymlácení sklizeného obilí.¹⁾ Vzhledem k množství dokumentovaných dvorů máme dnes alespoň základní představu o podobě více jak jednoho tisíce velkých stodol bývalých velkostatků.

Každá stodola obsahovala dvě základní části. Vlastním skladovacím prostorem je perna, ve které se ukládalo nevymlácené obilí. Skladovací prostory byly nazývány i jinak – například záteň, nebo ve starých barokních popisech „zadění“.²⁾ Pro manipulaci a mlácení obilí sloužil mlat – prostor opatřený vraty. Na mlat vjel vůz a naložené obilí bylo ukládáno do perny. Ve vhodné době na mlatu probíhalo mlácení obilí cepy, zrno se odnášelo na sýpku a sláma ukládala k dalšímu použití, zejména pro podestýlky v chlévech. Tento základní pracovní cyklus vyžadoval pochopitelně co nejvhodnější řazení obou prostor. Rozměry odpovídaly požadované kapacitě, potřebnému pracovnímu prostoru, velikosti vozů a k tomu příslušely stavební úpravy a vybavení. V českém prostředí bylo vždy obvyklé příčné řazení mlatů a peren vedle sebe po délce stodoly. Stodola tedy měla protáhlý obdélný půdorys. Velikost stodoly vždy závisela na velikosti polí příslušných ke dvoru. V průběhu 19. století byly publikovány výpočty sloužící k návrhu objemu stodoly, ve vazbě na množství sklizeného obilí.³⁾ Šířka perny, která byla odvislá od konstrukčního řešení zastřešení a účinnosti příčného provětrávání, se pohybovala cca od 10 do 13 m. Hloubku perny ve směru podélné osy stodoly do značné míry určovala manipulace při ukládání a mlácení obilí i konstrukční řešení krovu.

Důkladné provětrání zajišťovaly nejčastěji různé upravené větrací šterbinové průduchy, tvarem a polohou měnící se s celkovou stavebně-architektonickou podobou stodol i s novými poznatky o způsobu skladování polních plodin. V dalším textu budeme pro zjednodušení užívat pojem větrací šterbina. Větrací systém v obvodových stěnách doplňovaly poměrně velké otvory ve štítech. U roubených stodol, vzhledem ke konstrukci stěn se širokými spárami, nebyly větrací šterbiny nutné. Podstřeší, jak dokládají dochované příklady i staré popisy, provětrávaly vikýře. Nej-

Obr. 1: Varianty půdorysného uspořádání mlatů (T) a peren (B) stodol publikované v knize: F. E. Schubert, *Handbuch der landwirtschaftlichen Baukunde*, Berlin, 1864. U panských dvorů v Čechách je nejčastější prostřední schéma a jeho varianty.

1) J. Niklas – F. Šanda, J. P. Jöendlovo poučení o stavitelství pozemní. Praha 1865, s. 344; J. Čejka, *Hospodářské stavitelství*, druhé vydání. Praha 1905, s. 159; V. Vočadlo, *Stavby hospodářské*, Sběrka stavitelských přednášek čís. 2, tabulky, Brno 1914.

2) A. Nachtmannová, *Hospodářské budovy v provozu barokního velko-*

statku na panství Kostelec nad Černými lesy, *Průzkumy památek*, XV, č. 1, 2008, s. 28.

3) Např. J. Niklas – F. Šanda, o. c. v pozn. 1, s. 344–345, V. Vočadlo, o. c. v pozn. 1.

Obr 2: Otryby (okres Kutná Hora), bývalé panství Český Sternberk, pohled na renesanční stodolu s dochovanými štíty, upravenou barokně a zvýšenou v 19. století (všechny fotografie autor, pokud není uvedeno jinak).

později od druhé čtvrtiny 19. století se na hřebeni střechy objevují parníky. Na rozhraní mlatu a perny se zřizovala dřevěná pažení, vysoká cca 1,2–1,5 m, zvaná oploteň, která bránila především rozstříkování obilí při mláčení. U řady stodol bylo nad mlaty patro, které jednak sloužilo k lepší manipulaci pro ukládání obilí v prostoru krovu a jednak zvyšovalo kapacitu stodoly.⁴⁾

Mlaty byly z důvodu lehké manipulace s vozy ve většině případů průjezdné, s dvojicí ven otevíravých dvoukřídlých vrat proti sobě. Šířka a výška vjezdu, tedy i šířka mlatu, odpovídala velikosti naloženého vozu a potřebnému pracovnímu prostoru kolem něj. Podlaha, vyvýšená nad úroveň podlahy peren, musela jednak bez deformací unést naložený vůz a jednak umožnit snadné mláčení obilí. Nečastěji byla konstruována jako pečlivě na podkladní vrstvě provedená hlíněná mazanina, výjimečně jsou zmiňovány dřevěné fošnové podlahy nebo dlažby.⁵⁾

Konstrukce krovu pochopitelně odpovídala době vzniku. Vzhledem k tomu, že prostor stodoly byl zaplněn obilím včetně prostoru krovu (kam to bylo možné), vždy mělo význam co největší uvolnění prostoru podstřeší. Sloupky podporující vazné trámy tedy byly pouze pod plnými vazbami, zejména pak po bocích mlatů, kde současně umožnily zřízení stropu na mlatem a osazení oplotní.

Stodoly sloužily i k ukládání jiných plodin, například luštěnin nebo krmiva – sena. Bez archivního průzkumu soustředěného na hospodářství panství nelze tyto stodoly jednoznačně odlišit. Pod jednou, zpravidla krajní pernou byl téměř vždy sklepní prostor, který sloužil k ukládání mléčných výrobků, zeleniny nebo brambor.⁶⁾

Z evropského prostředí jsou známá jiná uspořádání stodol, v Čechách výjimečná, která známe především z literatury. V německém prostředí byl zřejmě častější typ stodoly s podélným mlatem nebo mlaty, případně v kombinaci s mlatem příčným.⁷⁾ Anglickými byly nazývány stodoly polygonálního půdorysu peren, s mlaty po stranách.⁸⁾

Ve dvorech se dochovaly stodoly různého stáří. Podarilo se zachytit existenci několika prokazatelně renesančních stodol, dosud stojí řada stodol barokních, velké množství stodol je výsledkem novostaveb a modernizace dvorů v průběhu 19. století. V následujícím textu se pokusíme přiblížit podobu vybraných stodol z různých bývalých velkostatků – panství v Čechách. Výběr stodol je řazen zhruba podle doby vzniku se snahou charakterizovat obvyklá stavebně-architektonická řešení v jednotlivých obdobích od 16. do konce 19. století. Tomu odpovídá i zařazení informací o stavbách z jednotlivých panství. Vzhledem ke stále větší rozmanitosti podoby stodol je pro 19. století voleno uspořádání textu podle aplikace vzorových návrhů, podle typů větracího systému, dále je přihlédnuto k bezprostředním vazbám stodol na sýpky nebo architektonického členění. Následují charakteristicky specifických typů stodol s řezárny, stodol polygonálních nebo stodol s mlaty podélnými.

Východní stranu dvora v **Milovicích** (okres Nymburk), který byl součástí panství Benátky nad Jizerou, uzavírala 130 m dlouhá a 12 m široká, zřejmě neprůjezdná stodola. Donedávna se z ní zachovaly části vnější obvodové zdi, pokryté zbytky sgrafita – valbově jehlancové bosáže. Z otvorů byl patrný pouze štěrbinový otvor v nice v horní části zdiva. Tato monumentální hospodářská budova, postavená zřejmě ještě před rokem 1595, částečně zanikla již na sklon-

4) J. Čejka, o. c. v pozn. 1, s. 160, V. Vočadlo, o. c. v pozn. 1, s. 9.

5) J. Čejka, o. c. v pozn. 1, s. 160, V. Vočadlo, o. c. v pozn. 1, s. 9.

6) J. P. Joendl, *Landwirtschaftliche Baukunst, Erster Theil*. Prag 1826, s. 52–53. J. P. Joendl, *Kupferplatten der landwirtschaftlichen Baukunst*, Praha 1828, tabulka č. II, fig. 19.

7) J. Niklas – F. Šanda, o. c. v pozn. 1, s. 344. F. E. Schubert, *Handbuch der landwirthschaftlichen Baukunde*. Berlin 1864. V. Vočadlo, o. c. v pozn. 1, s. 6–7.

8) J. Niklas – F. Šanda, o. c. v pozn. 1, s. 344.

ku 19. století, kdy ji nahradily dvě menší stodoly.⁹⁾ Z renesančního období stojí dosud zdvoje stodol na bývalém panství Český Šternberk. Dvůr v **Ot-rybech** (okres Kutná Hora) má velkou stodolu o třech průjezdných mlatech, zastřešenou sedlovou střechou. Štíty, vertikálně pročleněné polopilířky, dělí dvojici říms. Na plochách se zde dochovaly výrazné pozůstatky sgrafita v podobě valbové jehlancové bosáže. Sklon střechy a tvar obrysu štítů změnila vysoká nadezdívka z první poloviny 19. století. Zbytky sgrafita jsou patrné i na vnější fasádě, vztah sgrafitové omítky k otvorům však neznáme. Na nádvoří straně pokrývá zdvoje barokní omítka s iluzivním členěním – červeně malovanými lizénovými rámy a šambránami kolem zbylých starších průdůchů. V horní části dvora **Dolany** (k. ú. Zdebuzeves) stojí polozřícená renesanční stodola o dvou mlatech s fasádami pokrytými sgrafitem v podobě jehlancové komolé bosáže. Do jedné z peren byla v barokním období vestavěna sýpka.¹⁰⁾ Stodola o dvou mlatech uzavírá východní stranu dnes rozparcelovaného dvora v **Trhověm Štěpánově** (okres Benešov). Sedlovou střechu ukončuje na severní straně z velké části zachovaný renesanční štít. Z plochy štítu vystupuje trojice polopilířků, patrná je osekaná římsa. Spodní část pokrývají poměrně rozsáhlé zbytky sgrafitové omítky – valbové jehlancové bosáže.¹¹⁾

Části renesančních stodol se dochovaly v některých dvorech založených Rožmberky. Renesančního původu jsou jedny z největších dvorů v Čechách – **Milenovice** (okres Písek) a **Rabín** (k. ú. Malovice, okres Prachatice). Část fasády stodoly v Milenovicích s vysokými štíty sedlové střechy pokrývá sgrafitová omítka.¹²⁾ V **Křepevicích** (okres Příbram) na bývalém panství Vysoký Chlumec stojí stodola rovněž na východní straně dvora. Proporce původní, na sklonku 19. století zvýšené stavby, jsou dobře patrné na jižním čele, kde se rýsuje obrys strmého štítu se šterbinovitými otvory. Východní fasádu pokrývala kovem utažená omítka s rytými šedě vybarvenými kvádry, které lemovaly vjezdy na mlaty. Stodola je jedním z pozůstatků rožmberského dvora, který zde stál již před rokem 1580, kdy zde zahájil stavbu nové tvrze Jakub Krčín z Jelčan.¹³⁾

Obr 3: Broumov (okres Cheb), pohled na raně barokní krov stodoly.

Z výše zmíněných renesančních stodol, většinou přestavěných v 18. a 19. století, se dochovalo obvodové zdvoje se zbytky omítek. Stodoly byly částečně neprůjezdné, vjezdy na mlaty měly rovná nadpraží. Větrací systém není zcela zřejmý, dochované průdůchy jsou zřejmě vesměs výsledkem mladších úprav. Určitou představu o tom, jak vypadaly krovové konstrukce těchto stodol, nám mohou dát následující příklady stodol raně barokního původu.

Zřejmě jedna z nejstarších dochovaných stodol s původní tesařskou konstrukcí stojí v **Broumově** (okres Cheb) jako pozůstatek raabizovaného dvora, později příslušenství loveckého zámku. Stodola o dvou mlatech má strmou sedlovou střechu s dlouhými námětky, ukončenou bedněnými štíty. Střecha je zhruba trojnásobně vyšší než nízké plné obvodové zdvoje. Stlačené sklenuté vjezdy na mlaty jsou zřejmě výsledkem dodatečné úpravy. Nejpozoruhodnější částí stavby je masivní dvoupatrový hambalkový krov. Pásky spodních ležatých stolic jsou přeplátovány přes krokve po hambalek oddělené od rozpěry. V druhé úrovni nesou hambalky stojaté stolice se šikmými vzpěrami. Obě úrovně zesilují střední sloupky s pásky, nasazené na spodní sloupky podporující vazné trámy. Podoba krovu nevylučuje vznik stodoly ještě v renesančním období, nejpozději však někdy kolem poloviny 17. století.

Východní stranu dvora v **Křenovicích** (okres České Budějovice) na bývalém schwarzenberské panství Hluboká uzavírá stodola o třech mlatech, zastřešená vysokou sedlovou, polovalbami ukončenou střechou. V plném zdvoje peren jsou poměrně nízké dvojice větracích průdůchů. Vjezdy na mlaty mají rovná dřevěná nadpraží, na kterých přímo leží pozednice krovu. Dvoupatrový hambalkový krov má složitou konstrukci. V dolní části jsou ležaté stolice s hambalky oddělenými od rozpěry s plátovanými pásky, doplněné ve středu stojatou stolicí. Ze sloupků kromě pásek vybihají v podélném směru vzpěry přecházející až na střed-

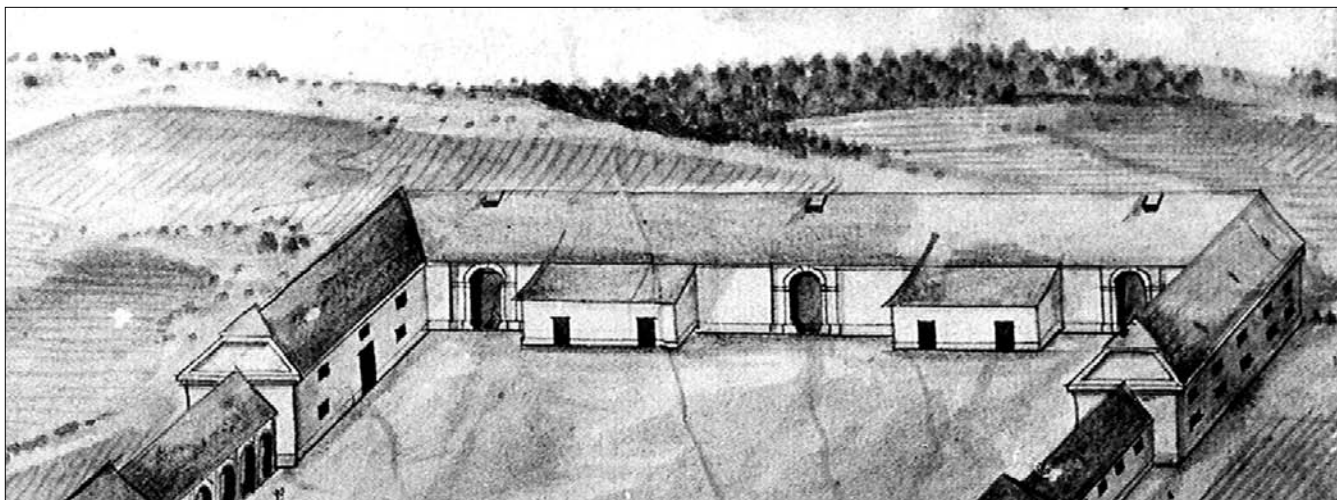
9) J. Žížka, K podobě předbellohorských hospodářských budov, Památky středních Čech, 13, č. 2, 1999, s. 25–26. Publikovány zde fotografie stodol v Milovicích a Křepevicích.

10) M. Kovář, Renesanční dvory okolo Českého Šternberka, Sborník Sázavsko, VII, 2000, s. 27–33. Publikováno zde zaměření a fotografie stodoly v Dolanech.

11) J. Žížka, O dvojici hospodářských budov renesančního původu, Památky středních Čech, 18, č. 2, 2004, s. 31–32. Publikována zde fotografie stodoly v Trhověm Štěpánově.

12) J. Žížka, K podobě schwarzenberských hospodářských dvorů, Schwarzenberkové v české a středoevropské kulturní historii, NPÚ – ÚOP v Českých Budějovicích, 2008, s. 54–55, 59–60. Publikována zde fotografie krovu stodoly v Křenovicích, obr. 2.

13) J. Žížka, K podobě předbellohorských hospodářských budov, o. c. v pozn. 9, s. 24.

Obr 4: Býkov (k. ú. Hromnice, okres Plzeň-sever), bývalé panství Plasy, pohled na stodolu s kamennými portály vjezdů a dvojicí připojených sýpek na výseku z vyobrazení z konce 18. století. K pernám jsou přistavěny řezárny. Vyobrazení uloženo v Muzeu a galerii severního Plzeňska v Mariánské Týnici (reprofoto J. Žižka, 1977).

ní vaznice, které podporují horní hambalky. Paty krokví podpírají krátké nízké plátované sloupky, v rovině střechy jsou ondřejské kříže. Téměř shodný krov má stodola v dalším dvoře panství Hluboká v **Čejkovicích** (okres České Budějovice). Krovová konstrukce se od křenovické liší pouze tím, že dlouhé vzpěry v podélném směru nahradily pásy, podporující střední vaznice v dolní i horní části konstrukce. Stodola, jak ukazuje dvojice těsně sousedících plných vazeb, vznikla ve dvou fázích.¹⁴⁾ Dochované krovy těchto stodol jsou typově srovnatelné z některými konstrukcemi krovů, dendrochronologicky datovaných do sklonku 17. století.¹⁵⁾

Urbář panství Kostelec nad Černými lesy ze 70. let 17. století, tzv. Zlatá kniha, podrobně charakterizuje podobu budov všech dvorů panství, pochopitelně včetně stodol. Zděné stodoly měly tehdy většinou dva, někdy tři průjezdné mlaty, tedy s třemi nebo čtyřmi perny („zaděními“). Krovy vázané „na jehlu“ nesly sedlové střechy, pokryté kombinací šindele a došek. Největší stodola o čtyřech mlatech byla ve dvoře v **Tuchorazi**, kde krov měl pod horními hambalky stojaté stolice. Přímému přístupu škůdcům ke stodole zde bránila souběžná ohradní zeď.¹⁶⁾

Stavby z doby kolem roku 1700 mohou reprezentovat dva velké dvory – dvůr ve Lhoticích (okres Mladá Boleslav) na bývalém panství Mnichovo Hradiště a dvůr Sedliště (k. ú. Luhov, okres Česká Lípa), příslušný k panství Mimoň. Velká trojkřídlá stodola dvora ve **Lhoticích**, postaveného na osmibokém půdorysu v 90. letech 17. století stavitelem Reimondim, má šest mlatů.¹⁷⁾ Plné obvodové zdivo peren zesilují krátké úseky zdiva, vyzděné v linii oplotní po bocích vjezdů s rovným nadpražím. V šikmých křídlech větraly perny ležaté šterbinové otvory, umístěné na vnitřních stranách v segmentově sklenutých nikách v horní části zdiva. Ve středním křídle doplňovaly tento systém mezilehlé nízko nad terénem umístěné vertikální šterbiny v nikách s rov-

ným nadpražím. Stodolu ve výstavném dvoře **Sedliště** charakterizují rovněž ležaté obdélné otvory, lemované šambránami, profilované lištou.

Monumentální podobu barokních dvorů cisterciáckého kláštera v **Plasích** (okres Plzeň-sever) významně dotvářejí stodoly. Délka stodol o dvou nebo třech mlatech se pohybuje mezi 50–90 m. Stodoly měly většinou příčné průjezdné mlaty, některé byly neprůjezdné. Zajímavá je kombinace příčných mlatů a mlatu podélného, uplatněná ve dvoře **Hubenov**. Ve třech případech jsou stodoly stavebně spojeny se sýpkou. V **Kalcí** a **Hubenově** tvoří stodoly křídla symetricky navazující na sýpku, která stojí v ose dvora, ve dvoře **Býkov** (k. ú. Hromnice) naopak dvě sýpky kolmo navazují na krajní perny velké stodoly. Charakteristickým prvkem podstatné části stodol na panství jsou velké půlkruhově nebo stlačeně sklenuté kamenné portály vjezdů na mlaty, s dovnitř otevíravými vraty i nadprůměrné rozměry peren. V patkách archivolt a v klenácích ve vrcholu portálů se často uplatňují motivy opatského znaku, střídajících se heraldických figur ze znaku konventu nebo letopočty datující vnik stavby. Zdivo je plné, převážně lomové. Fasády dnes z velké části zbavené omítek ukončuje nejčastěji rytmus přečnívajících profilovaných zhlaví vazných trámů a krátkat. Podobu vertikálního architektonického členění naznačuje veduta dvora **Rohy** (k. ú. Bohy), na které má stodola na nárožích kvádřované lizény. Větrání podstřeší vysokých sedlových střech, většinou ukončených valbami, zajišťovaly vikýře. Postupná výstavba plaských stodol trvala téměř v nezměněné podobě více jak 50. let. Nejstarší stodola, postavená v roce 1699 stojí v **Plasech**, nejmladší zřejmě ve dvoře v **Lednici** (okres Plzeň-sever), stavěném na počátku 50. let 18. století.¹⁸⁾ Z hlediska řešení větracích šterbin stojí za zmínku jednodušší stodola s vjezdy s rovným nadpražím ve dvoře **Tlucná**, datovaná opatským znakem letopočtem do roku 1761. Větrací šterbiny zde mají masivní dubová ostění. Plaské stodoly právem náleží mezi nejvýznamnější

14) J. Žižka, K podobě Schwarzenberských hospodářských dvorů, o. c. v pozn. 12, s. 51.

15) Např. J. Bláha, K podobě raně barokních krovů v Telči a okolí, Průzkumy památek, VI, č. 1, 1999, s. 67–79. Blízký je např. krov kostela sv. Anny v Telči, dendrochronologicky datovaný do r. 1695.

16) A. Nachtmannová, o. c. v pozn. 2, s. 28.

17) J. Žižka, K podobě dvorů na mnichovohradištském a bělském panství, Památky středních Čech, 14, č. 1, 2000, s. 16–21.

18) J. Žižka – J. Novák, Dvory plaského kláštera, Vědecké práce Zemědělského muzea XXI, 1981, s. 205–227, J. Žižka, Hospodářské dvory kláštera v Plasech, Sborník ze semináře 850 let Plaského kláštera, 1995, s. 58–66. Publikovány zde fotografie stodol – např. dvora v Lednici.

barokní stavby svého druhu v Čechách. Monumentální výraz jim kromě dimenzí dodávají velké kamenné portály. Můžeme si snad položit otázku, zda jejich podobu neovlivnil vědomý historismus, zda tedy nejsou vzpomínkou na středověké cisterciácké grangie, jejichž hlavní částí byla velká stodola.

Ze stodol postavených cisterciáckým klášteřem v Sedlci vyniká dlouhá stodola o třech mlatech, která uzavírá dvůr v **Nové Lhotě** (okres Kutná Hora). Od jiných barokních stodol ji odlišuje dvojboké ukončení čelních peren. Stodola má plně obvodové zdívo s vysokými průduchy. Fasády měly iluzivní červeně malované členění. Lizény v pravidelném rytmu oddělovaly větrací štěrby a původně rámovaly vjezdy na mlaty. Podoba vjezdů a zastřešení pochází až ze sklonku 19. století. Jinou, dodnes stojící stodolu velkého dvora s polygonálně ukončenými perami, dosud neznáme. Pouze při studiu map stabilního katastru se podařilo zachytit dřevěné, nejspíše roubené stodoly s polygonálně i pravouhle ukončenými perami, které však ve všech případech později nahradily stodoly zděné. Příkladem stodoly s polygonální pernou může být stodola dvora **Starý Zámek** u hradu Borotína (okres Tábor), kde jinak ostatní budovy mají dodnes dochovanou zděnou barokní výstavbu. Dřevěná byla v barokním období velká část budov dvorů na panství Český Šternberk a ještě v době pořízení stabilního katastru tomu tak bylo ve dvorech bývalého panství Chlumeck nad Cidlinou, nebo dvorech nedalekého panství Smidary.¹⁹⁾ Při archivním průzkumu dvora v **Petrohradě** (okres Louny) byl nalezen barokní plán neznámého černínského dvora s roubenou stodolou o čtyřech mlatech. Přes počet mlatů má stodola relativně malé rozměry – cca 50 × 8 m. Perny mají různou délku, ale v zásadě se dá říci, že střední mají dvojnásobnou délku než krajní. Vjezdy na mlaty rámuje sloupky.²⁰⁾

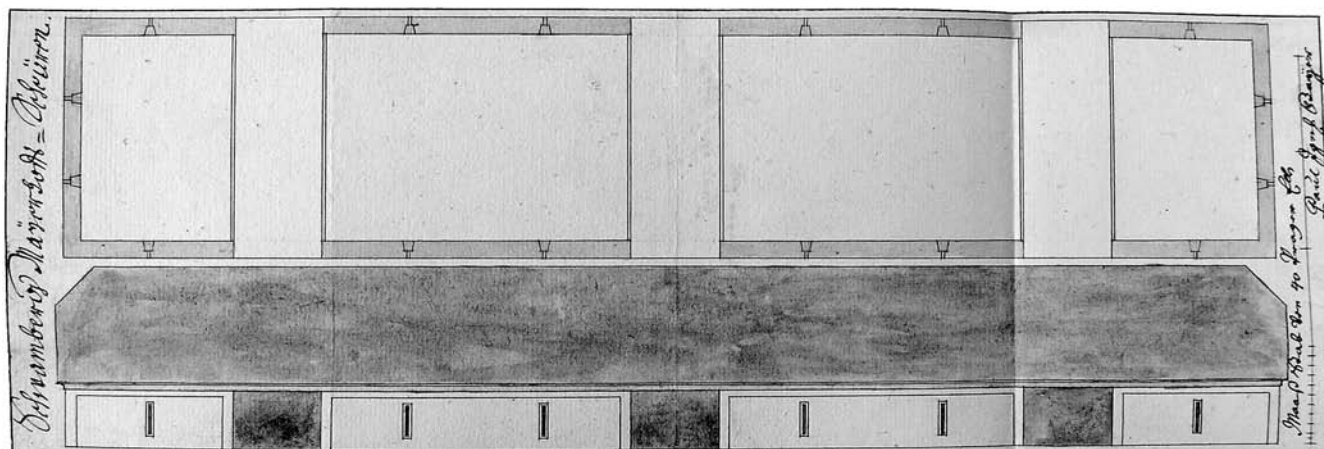
- 19) Viz např. J. Tywoniak, Panství Český Šternberk v polovině 18. století, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka, 10/1969, s. 160–161. Dřevěné stodoly v panských dvorech mnohde ještě zachytil stabilní katastr. V době jeho pořízení stály ještě roubené dvory například na panství Chlumeck nad Cidlinou, roubená byla stodola v Hřebečnicích (okr. Rakovník). Z roubených budov dvora ve Staré Skřeneři (okr. Jičín) na bývalém panství Smidary je dosud dochována roubená sýpka, která měla omítané fasády s červeně malovaným iluzivním členěním.
- 20) Plán neznámého dvora na panství Petrohrad, bez data, nesignovaný, Státní oblastní archiv Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, fond Velkostatek Petrohrad, č. mapy 351. Reprofoto pořídila E. Nová, v rámci zpracování SHP Petrohrad – hospodářský dvůr. M. Nový – E. Nová – M. Panáček, Petrohrad (okr. Louny), poplužní dvůr, SHP, 2005.

Obr. 5: Nová Lhota (okres Kutná Hora), bývalé panství Sedlec, dvojboké čelo perny stodoly o třech mlatech se zbytky červeně malovaného členění fasád.

Stodoly z barokní výstavby se dochovaly v řadě schwarzenberských dvorů, na jihočeských i severočeských panstvích. Několik dvorů, nebo jednotlivých hospodářských budov, zde na různých panstvích navrhl i postavil Pavel Ignác Bayer.²¹⁾ Na dochovaném Bayerově plánu z roku 1715 má stodola pro dvůr **Švamberk** (okres České Budějovice), zastřešená polovalbami ukončenou střechou, dva průjezdné mlaty s rovným nadpražím vjezdů a perny větrají štěrby s vnitřními nikami se šikmými špaletami. Fasády peren rámuje lizény, štěrby pásové šambrány.²²⁾ Návrhu po-

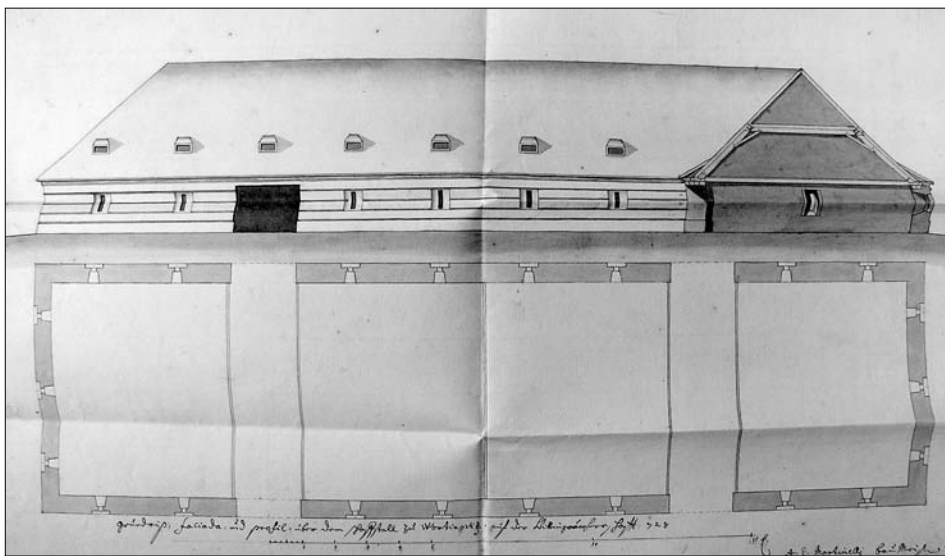
- 21) V. Naříková, Stavitel Pavel Ignác Bayer – představy v literatuře a skutečnost, Umění 22, 1974.
- 22) Návrh stodoly pro schwarzenberský dvůr Švamberk od P. I. Bayera z roku 1715 (SOA Třeboň, pracoviště Č. Krumlov, Schwarzenberská ústí).

Obr. 6: Návrh stodoly pro schwarzenberský dvůr Švamberk od P. I. Bayera z roku 1715 (SOA Třeboň, Schwarzenberská ústí, kancelář, pracoviště Č. Krumlov, Vs. Třeboň 6Bbeta2d, reprofoto J. Hansová). Typická barokní stodola s vjezdy na mlaty s rovným dřevěným nadpražím.

Obr. 7: Vřesná (okres Jindřichův Hradec), bývalé panství Kardašova Řečice, pohled na barokní krov stodoly. Stodola se svým stavebně-architektonickým řešením shoduje s Bayerovým návrhem stodoly pro dvůr Švamberk, podle kterého byla skutečně postavena. Větrací štěrbiny jsou umístěny v nikách se šikmými špaletami. Podle dochovaného plánu navrhl Bayer rovněž zásadní přestavbu dvora Vřesná.

Obr. 8: Návrh stodoly pro dvůr Vortějovice (Urtinovice) na panství Třeboň z roku 1728 od Antona Erharda Martinelliho (SOA Třeboň, pracoviště Č. Krumlov, Vs Třeboň 6B beta 2b-3, reprofoto J. Hansová)

zději upravované švaberské stodoly téměř přesně odpovídá velmi dobře dochovaná stodola ve dvoře **Vřesná** na bývalém panství Kardašova Řečice (okres Jindřichův Hradec), kterou rovněž navrhl P. I. Bayer.²³⁾ Vjezdy mají rovná dřevěná nadpraží, fasády ukončuje fabionová římsa podložená oblounem, dobře patrné jsou iluzivní malované zlatavě okrové lizénové rámy i šambrány kolem štěrbin s vnitřními nikami. Kompletně se dochoval hambalkový krov s ležatými stolicemi, se střední stolicí nad úrovní hambalků a v rovině střechy za-

kancelář, Vs. Třeboň 6Bbeta2d).

23) Návrh stodoly pro dvůr Švamberk je vložen do návrhu stodol dvora Vřesná, o. c. v pozn. 22.

větrovaný ondřejskými kříži. Stejně řešení větracích průduchů má i stodola dvora Němčice, navržená Bayerem v roce 1707, nebo stodola ve dvoře v **Chlumu** (okres České Budějovice).²⁴⁾ Navenek obdobně řešené stodoly, často se zbytky iluzivního členění fasád pak stojí dosud v dalších schwarzenberských dvorech – Šaloun nebo Lhota na třeboňském panství, ve dvorech v **Čejkovicích, Křenovicích a Suché** (okres České Budějovice) na bývalém hlubockém panství. Ke stejnému typu patří i třímlatová stodola **Koroseckého Dvora** na bývalém panství Český Krumlov, která má zachován hambalkový krov s ležatými stolicemi. Větrací štěrbiny zde však nejsou v nikách, ale mají běžnější půdorysně zalomený průběh. V **Budičovicích** (okres Písek) na bývalém panství Protivín stojí stodola tohoto typu o třech průjezdných mlatech. Měla dvoupatrový hambalkový krov s ležatými stolicemi s hambalky oddělenými od rozpěry.²⁵⁾ Střechu stodoly s vjezdy s rovným nadpražím Novém Dvoře na bývalém panství **Netolice** (okres Prachatice) ukončují trojúhelné štíty s koulemi a piniovými šíškami. Na dalším schwarzenberském panství **Postoloprty** (okres Louny) byl použit jiný typ větracího otvoru. Stodola o dvou průjezdných mlatech dvora ve **Vidovli** (okres Louny) má plné obvodové zdivo s vjezdy s rovným nadpražím. Nad dřevěnými překlady je vyzděn pás zdiva s jednoduchým římsovým profilem. Větrací průduchy jsou umístěny ve středu tloušťky zdi, v oboustranně špaletovaných nikách s rovným nadpražím. Archaický charakter podtrhuje i lichoběžníkové uspořádání pětice průduchů ve štítovém čele stodoly. Střechu se dvěma řadami volských ok, ukončenou polovalbami, nese hambalkový krov s ležatými stolicemi. Obdobně řešená stodola stojí dosud v dalším dvoře panství ve **Rvenicích** (okres Louny).

Architektonicky pozoruhodnou stavbou je mohutná stodola o třech mlatech v **Olešníku** (okres České Budějovice)

24) Němčice, plán dvora, SOA Třeboň, Velkostatek Třeboň, IA 6B beta 7c, Bayerův plán na přestavbu stodoly z roku 1707 ve dvoře Němčice.

25) Budičovice – SOA Třeboň, oddělení Český Krumlov, Schwarzenberská ústřední stavební správa v Českých Budějovicích, plán č. 4877, půdorys a profil hospodářských budov ve dvoře Budičovice (sýpka a stodola) od F. Trostmannů z roku 1878.

na hlubockém panství.²⁶⁾ Fasády peren člení sdružené lizény, plochy pokrývá pásová rustika. Rovná nadpraží vjezdů spínají klenáky, pronikající do profílance římsy. Větrací šterbinové otvory s vnitřními nikami se šikmými špaletami jsou navenek umístěny ve středu plochých nik převýšeně obdélných slepých oken. Krov valbami ukončené střechy je hambalkový s ležatými stolicemi. Architektonické členění fasád stodoly připomíná klasicizující průčelí zámku Hluboká, zachycené na zaměření před romantickou přestavbou. Datování i autorské určení této stodoly vcelku jasně naznačuje plán další schwarzenberské stodoly dvora **Vortějovice** (Urtinovice, k. ú. Zvíkov, okres České Budějovice) z roku 1728, podepsaném Antonem Erhardem Martinellim.²⁷⁾ Stodola na plánu má stejnou úpravu větracích otvorů, fasády pokryté pásovou bosází i stejnou krovovou konstrukci, nesoucí valbami ukončenou střechu jako stodola v Olešniku. Stodoly stejného typu, ovšem již zbavené bohatého členění, stojí dodnes ve dvorech **Humňany** a **Tálinu** (okres Písek) na bývalém panství Protivín.

O širším použití větracích šterbin s nikami svědčí i stodola ve dvoře při tvrzi **Cuknštejn** na bývalém panství Nové Hradě (okres České Budějovice). Každé perné stodoly o třech mlatech s dřevěnými překlady vjezdů přísluší čtyři průduchy v segmentově sklenutých nikách s rozevřenými špaletami. Obdobnou úpravu šterbinových průduchů s nikami s rozevřenými špaletami měla stodola, zakreslená na plánu dvora **Jiříce** (okres Mělník) z roku 1728.²⁸⁾

Na panství **Budenice – Zlonice** (okres Kladno) se donedávna dochovala v téměř intaktním stavu barokní stodola **Nového Dvora** (k. ú. Křovice), postaveného v polovině 18. století. Stodola o třech neprůjezdných mlatech měla

Obr. 9: Olešník (okres České Budějovice), bývalé panství Hluboká. Pohled na stodolu s bohatě členěnými fasádami, postavenou zřejmě ve 20. letech 18. století podle návrhu A. E. Martilelliho.

Obr. 10: Vidovle (okres Louny), bývalé panství Postoloprty, barokní stodola s oboustranně špaletovanými větracími šterbinami. Na střeše, nesené dosud hambalkovým krovem s ležatými stolicemi, jsou dvě patra vikýřů z 19. století.

plné obvodové zdívo, valbovou střechu nesl hambalkový krov se stojatými stolicemi. Nad vjezdy s dřevěnými překlady byly nakládací vikýře na patra nad mláty.²⁹⁾

Barokní stodoly s plným obvodovým zdívem s půdorysně zalomenými větracími šterbinovými průduchy se dochovaly ve dvorech **Hájek a Kostelec na Ohři** na bývalém panství Libochovice (okres Litoměřice). Střechy obou stodol, ukončené polovalbami, nesou hambalkové krovy s ležatými stolicemi. Vznik v pozdním 18. století zde naznačují hambalky v jalových vazbách, řešené jako krátkata do výměn.

Pro několik barokních dvorů bývalém vrtbovském panství **Konopiště** (okres Benešov), stavěných zejména ve 40. letech 18. století, byly typické srostlice stodol o dvou mlatech se sýpkou, zastřešené společnou, sedlovou, polovalbami

26) J. Žižka, o. c. v pozn. 12, s. 51, obr. 3.

27) Návrh stodoly pro dvůr Vortějovice na panství Třeboň z roku 1728 od Antona Erharda Martinelliho, SOA Třeboň, pracoviště Č. Krumlov, Schwannerberská ústř. kancelář, Vs Třeboň 6B beta 2b-3. Návrh je mylně považován za plán ovčína.

28) J. Ulovec – M. Rykl, Tvrz v Jiřicích, okres Praha-východ, Castellologi- ca bohemia 4, 1994, s. 191. Publikován zde překreslený plán dvora Jiříce podle plánu z roku 1728. Na západní straně dvora je zakreslena stodola o dvou mlatech se šterbinami v nikách s rozevřenými špaletami.

29) J. Žižka, Hospodářské dvory na panství Zlonice, Památky středních Čech, 13, č. 1, 1999, s. 12–13. Na s. 13 publikována fotografie stodoly.

Obr. 11: Znosim (okres Benešov), bývalé panství Vlašim, půlkruhově sklenutý vjezd na mlat s vnější nikou s dřevěným nadpražím.

ukončenou střechou.³⁰⁾ Fasády členily iluzivní červeně malované lizény a šambrány. Stodoly konopištského panství však charakterizuje zejména podoba otvorů. Vjezdy na mlaty zde měly většinou portály s kamenným ostěním a stlačeně sklenutými omítanými archivoltami. Řešení větracího průduchu připomínalo podobu okenních otvorů ostatních hospodářských budov – sýpky a chlévů. Větrací otvor měl tedy tvar nízkého ležatě obdélného okenního otvoru nebo průduchu, rámovaného šambránou. Lze uvést stodoly dvorů v **Čerčanech** a v **Poříčí nad Sázavou**, s dvojicemi ležatých otvorů, rámovaných šambránami na každé straně perny. Ve dvoře **Marianovice** (k. ú. Benešov), 22-bokého, tedy téměř kruhového obrysu, stojí po stranách sýpky dvě symetricky uspořádané stodoly. Vnitřní vjezdy mají kamenné portály, perny větrá kombinace ležatých otvorů a vertikálních štěrbin. Stodoly jsou zastřešeny mansardovými střechami, ukončenými polovalbami. Pozoruhodné uspořádání větracích otvorů má neprůjezdná stodola v **Červeném Dvoře** (k. ú. Dlouhé Pole). V pernách jsou zde vysoko umístěné ležaté průduchy v segmentově sklenutých nikách s rozevřenými špaletami. Proti vratům na mlatech doplňovala horní průduch dvojice nízkou umístěných ležatě obdélných průduchů v pyramidálním uspořádání.³¹⁾ Řešení větracího systému připomíná stodolu ve výše zmíněném dvoře ve Lhoticích. Obdobně vybavené stodoly s portály stejného stáří, měly i dvory na dalším vrtbovském panství **Žinkovy** (okres Plzeň-jih). Příkladem může být stodola dvora v samotných **Žinkovech**, postaveného na půdorysu rovnostranného trojúhelníka. Ve vrtbovském dvoře v **Křimicích** uzavírá stodola, zastřešená mansardovou střechou, celou jižní stranu dvora symetricky uspořádané obdélné dispozice. Vjezdy na mlaty mají rovná dřevěná nadpraží.

30) J. Žižka, Hospodářské dvory na panství Konopiště a Smilkov, Památky středních Čech, 7, č. 1, 1993, s. 3–12. Publikován půdorys dvora Smilkov.

31) J. Žižka, O barokních hospodářských dvorech ve středních Čechách,

Ve dvoře v **Soustově** (okres Klatovy) stála více jak 120 m dlouhá stodola, rozdělená sýpkou na dvě symetrické části o dvou neprůjezdných mlatech. Na koncové perny navazovala krátká kolmá křídla, odpovídající vystupujícímu průčelí jednopatrové sýpky – střednímu rizalitu budovy. Dochovaná pravá část má nízké obvodové zdívo s větracími štěrbinami. Nadpraží vjezdů proniká do střechy, dnes nesené vaznicovými krovem se stojatými stolicemi s rozpěrou v úrovni vaznic.

Mimořádný důraz na štítové průčelí barokní stodoly byl kladen tam, kde bylo součástí symetricky řešeného hlavního průčelí celého dvora. Stodola dvora v **Křešicích** na bývalém panství Vrchotovy Janovice (okres Benešov) má bohatě členěné štíty raně barokního původu, upra-

vené v 60. letech 18. století s větracím otvorem kasulového tvaru.³²⁾ Čelní průčelí stodoly ve dvoře v **Brlohu** (okres Louny) na bývalém panství Cítoliby ukončuje štít z volutovými křídly a trojúhelným nástavcem se římsou segmentově zdviženou nad oválným oknem. Vjezdy na mlaty v plném obvodovém zdívu mají rovná dřevěná nadpraží. Střechu nese hambalkový krov s ležatými stolicemi. Čela obytného domu a protilehlé stodoly dvora v **Poříčí nad Sázavou** na bývalém panství Konopiště zdůrazňují sféricky členěné štíty, upomínající na barokně gotické členění soudobého průčelí kostela sv. Havla, stojícího proti dvoru na druhém břehu Sázavy. Ve dvoře **Prácheň** (k. ú. Horažďovice, okres Horažďovice) stojí dosud barokní stodola o třech mlatech s čelním štítem z volutovými křídly a trojúhelným nástavcem. Na fasádách s vjezdy s rovným nadpražím se dochovaly zbytky červeně malovaných lizén a šambrán, lemujících štěrbin v plném obvodovém zdívu. Jeden z barokních štítů s volutami a trojúhelným nástavcem má dosud stodola ve dvoře v **Liticích** u Plzně. Protilehlá čelní perna byla v 19. století přestavěna na sýpku. Barokní štíty s ochuzeným detailem a zbytky červeně malovaného členění si dodnes dochovala stodola dvora v **Nesperách** (okres Benešov), bývalého panství Vlašim.

Z poměrně velkého množství dokumentovaných stodol vyplývá, že vjezdy na mlaty měly v barokním období nejčastěji podobu otvoru s rovným dřevěným nadpražím, s překladem osazeným těsně pod pozednicí. Příklady tohoto řešení lze doložit z podoby staveb na řadě panství v Čechách. Pouze menší část starších stodol měla půlkruhově nebo stlačeně klenuté vjezdy, výjimečně s portály, většinou pak bez kamenných ostění s předpokládaným malovaným rámováním vjezdových otvorů. Příkladem tohoto typu je velmi dobře zachovaná stodola dvora **Dubeč** (k. ú. Prádlo, okr. Plzeň-jih), bývalého panství Zelená Hora u Nepomuku. Prů-

Památky středních Čech, 17, č. 1, 2003, s. 9, 11.

32) J. Žižka, o. c. v pozn. 31, s. 6.

Obr. 12: Marianovice (k. ú. Jírovice, okres Benešov), bývalé panství Konopiště, stodola zalomeného půdorysu, zastřešená mansardovou střechou, stojí ve dvoře 22-bokého obrysu, postaveném ve 40. letech 18. století. Větrací systém je tvořen kombinací vertikálních a ležatých šterbinových průduchů, na fasádách lemovaných šambránami.

jezdna stodola o dvou mlatech má stlačeně sklenuté vjezdy s cihelným ostěním. Větrací šterbiny v plném obvodovém zdivu jsou v tupém úhlu půdorysně zalomeny. Fasády ukončuje bohatě profilovaná římsa, která rámuje i štíty polovalbové střechy s velkými oválnými okny. Šterbiny rámuje šambrány. Plastické členění zřejmě doplňovalo vertikální pouze malované členění. Střechu nese hambalkový krov se stojatými stolicemi. Stejnou stavebně architektonickou podobu měla zřejmě i stodola v dalším zelenohorském dvoře v **Želvicích** (okres Plzeň-jih), s tesařskými konstrukcemi ze třetí čtvrtiny 19. století. Obdobné řešení má dosud stodola o dvou mlatech dvora ve **Vrchoticích** (okres Benešov) se zachovaným hambalkovým krovem s ležatými stolicemi.³³⁾ Segmentově sklenuté niky stlačených vjezdů rámuje zbytky červeně malovaných pásů. Dvoumlatová stodola dvora v **Louňovicích pod Blánkem** (okres Benešov) s plným obvodovým zdivem a stlačeně sklenutými vjezdy, má dobře dochovaný hambalkový krov s ležatými stolicemi, doplněnými středními věšadly a druhou úrovní hambalků. Ke stejnému typu náleží stodola o třech mlatech dvora **Úpor** (k. ú. Vrbno, okres Mělník), bývalého panství Mělník, jejíž střechu nesla úsporná varianta hambalkového krovu s ležatými stolicemi, s hambalky provedenými v jalových vazbách v podobě krátkat.³⁴⁾ Ve dvoře při rezidenci strahovského opata ve **Zduchovicích** (okres Příbram) stojí typolo-

Obr. 13: Dubeč (k. ú., okres Plzeň-jih), bývalé panství Zelená Hora, část čel pozdně barokní stodoly. Výrazné římsové profily doplňovalo šedě malované iluzivní členění.

gicky pozoruhodná stodola s křídlem kolmo navazujícím na střední pernu. Hlavní křídlo o dvou mlatech bylo přestavěno na sklonku 19. století. Původní úpravu si však zachovalo kratší křídlo o jednom mlatu se střechou ukončenou štítem se segmentovým nástavcem. Stlačeně sklenuté vjezdové otvory mají ostění odsazeno od líce fasády v hlubokých stejně sklenutých nikách. Ve zdivu dochovaná zajímavá stodola stojí dosud ve dvoře **Znosim** („Ovčárny“, k. ú. Hražená Lhota, okres Benešov), který příslušel k panství Vlašim.³⁵⁾ Téměř půlkruhově sklenuté vjezdy na mlaty mají cihelné ostění odsazené od líce fasády v hlubokých ni-

33) J. Žižka, o. c. v pozn. 31, s. 14.

34) J. Žižka, o. c. v pozn. 31, s. 10–11.

35) J. Žižka, o. c. v pozn. 31, s. 14.

Obr. 14: Soustov (okres Klatovy), pravá polovina symetricky řešené velké pozdně barokní stodoly se sýpkou stojící ve středu budovy a s krátkými koncovými křídly.

kách se šikmými špaletami a rovným trámovým překladem. Niku rámuji malované oranžové pásy, na nárožích plného zdiva stodoly se dochoval rytý rozvrh iluzivního kvádrování. V zásadě zde tedy byla uplatněna kombinace vjezdu s rovným nadpražím a vjezdového otvoru klenutého. Odsazení ostění od líce fasády mělo pochopitelně význam pro ochranu vrat proti povětrnosti a současně bylo poměrně výrazným architektonickým prvkem. S trochou nadsázky se zde nabízí srovnání s okny sýpek s ostěním odsazeným v segmentově sklenutých nikách, které se hojněji objevuje právě až na sklonku 18. století.

Stlačeně klenuté vjezdy na dva neprůjezdné mlaty má stodola dvora v obci **Krty** (okres Rakovník) na bývalém černínském panství Petrohrad. V plném obvodovém zdivu nárožími armovanými kvádry jsou půdorysně zalomené šterbiny. Polovalbami ukončenou sedlovou střechu nese hambalkový krov se stojatými stolicemi. Donedávna zachovaná stodola se dvěma mlaty se stlačeně sklenutými vjezdy stála v další petrohradské dvoře v **Malměřicích** (okres Louny). Plné zdivo zesilovaly ze strany interiéru polopilíře. Ve štítu bylo šest trojúhelně ve třech řadách nad sebou uspořádaných ležatě oválných otvorů, provětrávajících podstřeší. Krov hambalkové konstrukce s ležatými stolicemi, doplňovaly střední sloupky s pásky a vzpěrami, které podpořovaly hambalky, rozpěry i druhé patro hambalků v horní části konstrukce.

Barokního původu, včetně neprůjezdných stodol, zřejmě typických pro černínské dvory, jsou některé poměrně skromné dvory dalšího černínského panství Chudenice, většinou výrazněji upravené na konci 19. století. Dvůr **Košenic** (k. ú. Šepadly, okres Klatovy) má stodolu s plným obvodovým zdivem s větracími šterbinami a se stlačeně sklenutými vjezdy na dva neprůjezdné mlaty. Stejného typu je i stodola nedaleko stojícího dvora **Pušperk** (okres Klatovy).

V některých stodolách barokního původu bylo možné dokumentovat kdysi běžné detaily a konstrukční úpravy, jinde již zmizelé. Stodola dvora **Hamrníky** (okres Cheb) tepelského premonstrátského kláštera má plné obvodové zdivo s vjezdy s dřevěnými překlady. Dosud částečně zachovaný hambalkový krov s ležatými stolicemi má ozdobné přechody v zesílení šikmých sloupů. Dobře se dochovaly

kamenné nákolníky ve vjezdu na mlat a k nim přisazené kamenné točny vrat. Nedávné terénní úpravy odhalily v řezu dvě vrstvy konstrukce podlahy mlatu – dusané hlíny a štetového kamene. V každé stodole oddělovala mlat od perenní nízká dřevěná stěna, zvaná oploteň. Oplotně v průběhu 20. století, vzhledem k odlišnému využití stodol a potřebné manipulaci s mechanizací, prakticky zanikly. O to cennější je jinak průměrná stodola barokního původu ve dvoře **Lhotice** (okres Pelhřimov) želivského kláštera. Stodola o dvou mlatech má v interiéru tesařskou konstrukci z druhé poloviny 19. století. Po obou stranách jednoho z mlatů je dochována téměř celá oploteň s nosnými trámy zapuštěnými do sloupů i s bedněním. Mezi dva střední sloupky stojaté stolice jsou nad úroveň oplotně vloženy příčně žebříku, po kterém se vystupovalo na patro nad mlatem.

V průběhu 19. století byly stodoly barokního původu v různém rozsahu stavebně upravovány. Stodoly dostaly nové krovy, zpravidla při zvýšení zdiva, současně byly upraveny vjezdové otvory, změněn větrací systém. Přes tyto zásahy se podařilo na řadě staveb zachytit zbytky barokních úprav fasád z doby od konce 17. a z průběhu 18. století, především iluzivního malovaného členění – kvádrů, lizénových rámu a šambrán. I když převládají články malované červeně, byly zachyceny i články šedomodré a okrové. Příkladem stodol se zbytky iluzivního členění mohou být stodoly dvorů v **Křešicích a Voračicích** na bývalém panství Vrchotovy Janovice (okres Benešov) nebo pozoruhodné iluzivní šambrány s ušima a čabrakovými parapety stodoly v **Hoděticích** (okres Benešov) na bývalém panství **Tloskov**.³⁶⁾ Červené iluzivní členění je dochováno i na fasádě stodoly ve **Vodenském Dvoře** (k. ú. Vodná, okres Pelhřimov) na bývalém panství Kamenice nad Lipou, které členily červeně malované lizénové rámy s pásem v podřímsí. Fasády dvojice barokních stodol dvora v **Bakově** (okres Kladno) členily iluzivní červeně malované kvádrované lizény. Na vnější fasádě mohutné stodoly ve **Stolanech** (okres Chrudim) na bývalém panství Heřmanův Městec se dochovaly velké plochy spodní vrstvy za čerstva červeně natřené omítky, do které byl vy-

36) J. Žížka, o. c. v pozn. 31, s. 8. Publikován zde obrázek iluzivní šambrány větrací šterbiny hodětické stodoly. Dvůr byl stavěn kolem roku 1727, snad za účasti F. M. Kaňky.

Obr. 15: Požáry (k. ú. Městečko, okres Rakovník), bývalé panství Křivoklát, stodola segmentového půdorysu o třech průjezdných mlatech s malou sýpkou, postavená na sklonku 18. století. Každé perné odpovídá pultový vikýř s náběhy.

ryt rozvrh režného cihelného zdiva a spáry byly následně zvýrazněny bílou linkou. Šedě malované články s kvádrovanými lizénami měla stodola v Nových Dvorech (okres Beroun) na bývalém panství Osov.

Ze sklonku 18. století pocházejí dvě pozoruhodné stodoly, které jsou nebo měly být součástí dvorů kruhového půdorysu, postavených na bývalém fünsterberském panství **Křivoklát** (okres Rakovník). Základem dvora **Karlo** (k. ú. Roztoky) byl ovčín se stodolou, postavenou na segmentovém půdoryse. Dvůr v této podobě zachytilo již I. vojenské mapování, pořízené na počátku 80. let 18. století. Po dodatečném rozšíření o jednu pernu odpovídá půdorys čtyřmlatové stodoly výšce 105° . Stodola s plným obvodovým zdívkem má vjezdy s rovným dřevěným nadpražím. Perny větrají dvojice šterbin, půdorysně zalomených v tupém úhlu, fasády ukončuje fabionová římsa. Hambalkový krov má stojaté stolice doplněné středním věšadlem s profilovanými patkami. V **Požárech** (k. ú. Městečko) stojí stodola o třech průjezdných mlatech s malou sýpkou, postavená na segmentovém půdorysu, rovněž odpovídajícím kruhové výšce 105° , někdy na sklonku 18. století. Má plné obvodové zdivo s větracími šterbinami. Římsa, ukončující dnes jinak hladké fasády, je segmentově zdvižena nad stejně sklenutými vjezdy. Podstřešní prostor provětrávají pultové vikýře s bočními náběhy. Střechu nese hambalkový krov se stojatými stolicemi, kde hambalky v jalových vazbách mají podobu krátkat do výměny.

Ve dvoře v **Tatinné** (okres Louny) na bývalém panství Postoloprty stojí stodola o dvou mlatech, s plným obvodovým zdívkem a vjezdy s rovným dřevěným nadpražím. Perny větrají půdorysně zalomené vysoké průduchy, nasazené na soklu obloženém pískovcovými deskami. V polovině stodoly se dochoval hambalkový krov s ležatými stolicemi, v rovině střechy zavětrovaný sdruženými ondřejskými kříži. Dimenze šterbin ukazují na vznik stavby na počátku 19. století. Přestavba starého dvora s tvrzí probíhala zřejmě, jak naznačuje nápis na sloupku sýpky, kolem roku 1803.³⁷⁾

V roce 1823, jak dokládá letopočet ve štítu i dochované plány, byla dokončena novostavba na místě roubené stodoly

ve dvoře v **Chlumečku** (okres Český Krumlov) na bývalém panství Český Krumlov.³⁸⁾ Obvodové zdivo je plné, vjezdy na mlaty mají rovné dřevěné překlady na kterých je přímo položena pozednice. V obvodovém zdivu i ve štítech jsou nízké půdorysně zalomené větrací průduchy. Polovalbami ukončené střechy nese hambalkový krov se stojatými stolicemi.

V **Malhosticích** (okres Teplice) na bývalém panství Teplice uzavírá horní – východní stranu dvora dvojice stodol, oddělená branou. V čele jižní stodoly se dochovala starší část o jednom průjezdném mlatu, zastřešená polovalbou ukončenou střechou. Stodola se stlačeně sklenutými vjezdy na mlát má plné obvodové zdivo. Na bocích peren jsou vždy dvě trojnásobně sdružené větrací šterbiny, v čelních stěnách jsou pak sdružené šterbiny tři. Hambalkový krov nesou ležaté stolice s konzolovitým rozšířením sloupů pod nasazením ozdobně okosených pásků. Zdivo v interiéru pokrývá hrubě zatočená režná omítka, na které se dochovaly otisky vysokých oplotní s čely odřezaných trámů a ve štítu pod páskem krajní stolice v omítce za čerstva vyrytý letopočet 1829.

Stodola v Chlumečku svým konstrukčním řešením stále plně odpovídá barokním stodolám. V základním konstrukčním principu to platí i pro stodoly v **Tatinné a Malhosticích**, kde se však vliv nových řešení, publikovaných ve 20. letech 19. století, projevil v charakteru větracích průduchů. Stodoly ilustrují posun, který započal právě ve 20. letech 19. století, kdy se však již objevují nové typy stodol.

Vzácně dochovaná stodola s částečně roubenými konstrukcemi uzavírá dosud stranu **Nového Dvora** (k. ú. Rožmitál pod Třemšínem, okres Příbram), na bývalém panství pražského arcibiskupství. Na venek dvora zděná stodola o dvou průjezdných mlatech je zastřešena vysokou střechou, na jedné straně ukončenou valbou, na druhé polovalbou. Asymetrické řešení vysvětluje velký pultový vikýř na západní valbě, zajišťující účinnější provětrávání. Krajní perny jsou nadprůměrně dlouhé, jejich rozměry se mnoho neliší od perny střední. Fasády jsou hladké, ukončené jed-

37) J. Žizka, o. c. v pozn. 12, s. 71.

38) Plán na přestavbu dvora Chlumeček a přístavbu stodoly, uložený v SOA Třeboň, pob. český Krumlov, velkostatek Český Krumlov, plán č. 2597.

Obr. 16: Nový Dvůr (k. ú. Rožmítál pod Třemšínem, okres Příbram), bývalé panství Rožmítál, stodola s roubenou nádvorní stěnou.

Obr. 17: Čejkovice (okres Benešov), bývalé panství Český Šternberk, pohled na část stodoly z 20. let 19. století s vysokými štěrbinami doplněnými pásy drobných větracích otvorů v podřímsí.

noduchou římsou, dnes bez dalšího členění. Plné zdivo s větracími štěrbinami zevnitř zesilují polopiliře. Zdivo přechází v krátkých úsecích i na nádvorní stranu. Podstatná část nádvorní stěny je však roubená. Pod plnými vazbami je zesílena krátkými, rybinovými spoji napojenými kolnými úseky roubených stěn, které odpovídají protilehlým polopiliřům. Délce kolných stěn odpovídá i poloha vrat, výrazně odsazených od líce stěny. Dvoukřídlá vrata mají dosud dvouvrstvou pobíjenou konstrukci se střežovitě skládanými prkny. Hambalkový krov nesou ležaté stolice, doplněné středními sloupky s pásky. Krátké sloupky podírají i dolní části šikmých sloupů ležatých stolic, hambalky v jalových vazbách jsou řešeny jako krátká čata do výměny. K jižní straně přiléhá pod tupým úhlem sýpka. Jak naznačují stavební spáry při štítech a prakticky shodná krovová konstrukce, mohla mít původně stejnou podobu dvoumlatová stodo-

la nedalekého arcibiskupského **Vranovského Dvora** (k. ú. Vranovice, okres Příbram), která má dnes plné obvodové stěny s vysokými větracími štěrbinami. Přesto, že výstavbu dvora zde může datovat dochovaná litinová deska se znakem arcibiskupa Ankwitz (1833–1838), podoba roubených konstrukcí stodoly nepochybně navazuje na starší zvyklosti.³⁹⁾

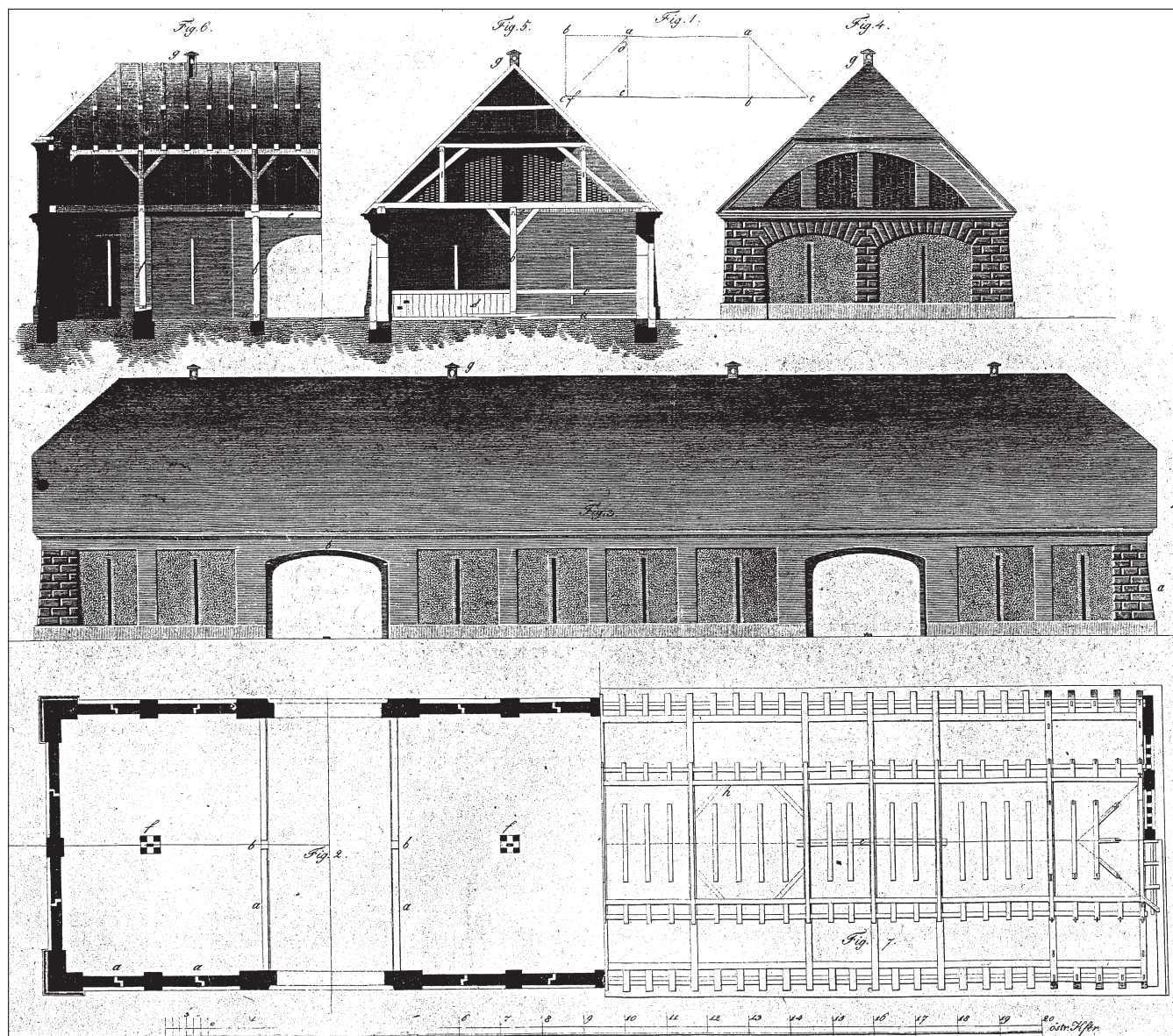
Letopočet 1820 na průčeli sýpky, datuje výstavbu **Nového Dvora** (okres Benešov) včetně stodoly na bývalém panství Český Šternberk. Fasády stodoly o dvou mlatech, zastřešené valbami ukončenou střechou, člení vpadlá obdélná pole s dvojicí štěrbin na celou výšku polí. Vjezdy na mlaty mají segmentové záklenky. Toto jinak obvyklé řešení doplňuje vysazený pás v po-

dřímsí, ve kterém jsou vždy na šířku pole nebo vjezdového otvoru řady drobných větracích otvorů. Obdobné řešení měla stodola v dalším dvoře panství v **Čejkovicích** s tím, že v polích jsou štěrbinové tři a v podřímsí dva pásy drobných otvorů nad sebou. Větrací pás v podřímsí předjímá systémy větrání, uplatňované běžně až na sklonku 19. století.⁴⁰⁾

Ve dvoře nedaleko zámku v **Liběchově** (okres Mělník) stojí ve svahu patrová budova, postavená v roce 1821. V přízemí je klenutá stáj pro tažné voly, přístupná ze dvora, a v patře pak stodola o dvou mlatech, s vraty obrácenými vně dvora. Její fasády člení obdélná vpadlá pole s větracími štěrbinami. Mezi vraty v ose stodoly jsou slepé ve štuku

39) J. Žižka, o. c. v pozn. 31, s. 19. Na s. 15 publikována fotografie této stodoly.

40) J. Žižka, K podobě hospodářských dvorů v 19. století, Památky středních Čech 16, č. 1, 2002, s. 42.

Obr. 18: J. P. Joendl, vzorový návrh stodoly o dvou mlatech z roku 1828 (J. P. Joendl, Kupferplatten der landwirtschaftlichen Baukunst, Praha 1828, tabulka č. I, fig. 1-6).

provedené slepé dveře s portálem se supraportou. Na vnitřní straně zdůrazňuje střed stodoly slepý arkádový oblouk, který odpovídá členění fasády stáje v přízemí.⁴¹⁾

Výjimečný charakter měla výstavba stodol na bývalých panstvích císařských soukromých statků, která kolem roku 1800 náležela bavorským vévodům.⁴²⁾ Po požáru v roce 1800 byla postavena monumentální trojkřídlá stavba dvora ve **Zvoleněvsi** (okres Kladno), zastřešená průběžnou mansardovou střechou. Stodola celkově o třech průjezdných mlatech zaujímá jižní a polovinu východního křídla. Nároží rámuji kvádřované lizény s prostrádaným spárůřezem, vynášející výrazně profilovanou římsu. V pásu zdíva v podřímsí nad segmentově sklenutými vjezdy na mlaty byla po celém obvodu stodoly dlouhá řada podvojně sdužených větracích šterbin. Hambalkový krov mansardové střechy

nesou ležaté stolice, hambalky v jalových vazbách jsou řešeny jako krátkata. Obdobné řešení o třech křídlech, zastřešených mansardovou střechou o stejné výšce hřebene měla i velká část dvora v **Hostivicích** (okres Praha-západ). Dochované křídlo stodoly mělo však tradiční větrací systém šterbinami v plném obvodovém zdivu, fasády ukončuje rytmus profilovaných zhlaví vazných trámů. Druhá skupina stodol císařských panství, stavěná někdy v první třetině 19. století má fasády členěny slepou, stlačeně sklenutou arkádou, která šířkově odpovídá stejné sklenutým vjezdům na mlaty. Na střechách nesených hambalkovými krovy se stojatými stolicemi, s mezilehlými hambalky v podobě krátkat, se výrazně uplatňovaly dlouhé pásové vikýře s náběhy. Stodoly tohoto typu stojí v **Jenči** (okres Praha-západ) nebo v **Dolním Dvoře** (k. ú. Čestín, okres Kutná Hora) na bývalém panství Kácov.

Ve dvacátých letech 19. století byly J. P. Joendlem publikovány vzorové návrhy hospodářských budov.⁴³⁾ V tabul-

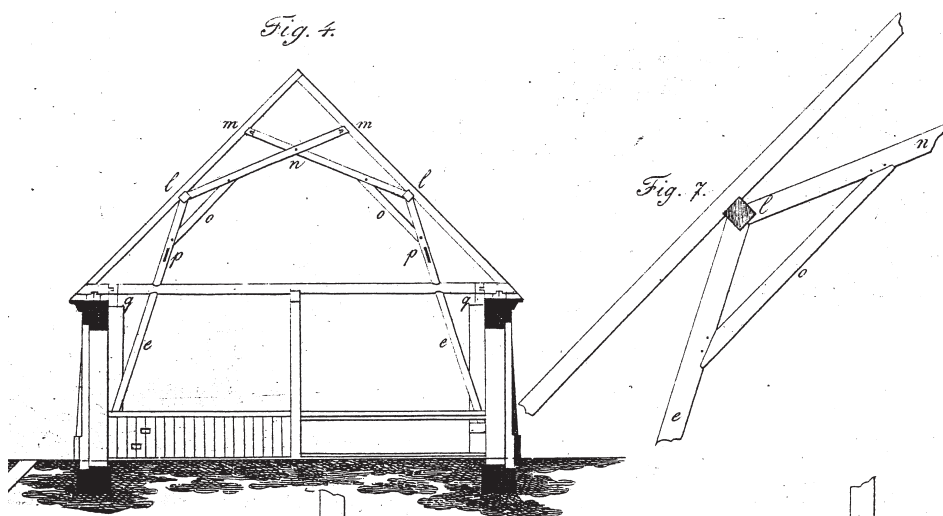
41) J. Žižka, o. c. v pozn. 39, s. 42. Publikována zde fotografie části nádvorní fasády stodoly.

42) J. Žižka, Dvory bývalých soukromých císařských statků, Památky středních Čech, 15, č. 1, 2001, s. 10–16. Na straně 14 publikována fotografie stodoly v Dolním Dvoře, na s. 16 pak stodoly pilířové konstrukce ve Vesci.

43) J. P. Joendl, o. c. v pozn. 6, tabulka. Plán této stodoly publikován J. Žižka, o. c. v pozn. 40, s. 58, obr. 41.

Obr. 19: Hospozín (okres Kladno), bývalé panství Zlonice, stodola o čtyřech mlatech, postavená v roce 1836 podle Joendlova vzorového návrhu, publikovaného v roce 1828 v tabulce č. I. Střechu nese hambalkový krov s ležatými stolicemi. Plné hambalky jsou pouze v plných a středních jalových vazbách, v ostatních jalových vazbách mají hambalky podobu krátčat.

Obr. 20: J. P. Joendl, vzorový návrh na stodolu s krovem s vysokou ležatou stolicí s vaznicemi rovnoběžnými s krokviemi rozepřenými ondřejskými kříži z roku 1828 (J. P. Joendl, Kupferplatten der landwirtschaftlichen Baukunst, Praha 1828, tabulka č. II, fig. 4).

ce č. I své práce o venkovském stavitelství uvádí Joendl vzorový návrh ideální stodoly o dvou průjezdných mlatech, se střední pernou o dvojnásobné velikosti než perny krajní. Vertikální konstrukci tvoří masivní pilíře s mezilehlým výplňovým zdivem vázající na jejich osu. U vjezdů na mlaty mají pilíře dvojnásobnou délku. Výplňové zdivo je natolik silné, že stále umožňuje větrání půdorysně zalomenými šterbinami. Na pilíře jsou uloženy vazné trámy plných vazeb krovu, podpírané uprostřed sloupky s pásy osazenými na zděných soklech. Hambalkový krov polovalbami ukončené střechy nesou stojaté stolice se šikmými vzpěrami. V jalových vazbách nahrazují vazné trámy i hambalky krátčata do výměn. Konstrukci odpovídá i základní členění fasád lehce převýšenými obdélnými vpadlými poli. Vysoké šterbiny v osách polí jsou nasazeny na sokl. Vjezdy na mlaty jsou sklenuty stlačeným segmentem s ostěním odsaze-

ným od lince v segmentově sklenutých nikách pro vrata. Architektonicky jsou zdůrazněna nároží se skarpovitými opěráky, pokrytými rustikou. Rustika přechází na čelní strany, kde rámuje dvě vpadlá segmentově sklenutá pole. Plochu štítu vyplňuje velký vertikálně dělený otvor termálního tvaru, vyplněný cihelnou mřížovinou. V tabulce č. II je prezentována stodola s plným obvodovým zdivem, zesíleným pouze u vjezdů. Pozoruhodná je konstrukce krovu, připomínající konstrukci Rankovu. Krov má dvě dvojice vaznic, rovnoběžných s krokviemi, z nichž spodní je nasazena na zhlaví dlouhých šikmých sloupků s vysokými zděnými sokly, které se opírají o vy-

soké zděné sokly, přisazené k obvodovému zdivu. Vaznice jsou navzájem rozepřeny velkými příčnými ondřejskými kříži. Konstrukci doplňují pásy v podélném směru podporující spodní vaznici a v příčném spodní ramena kříže. Mezi návrhy nechybí stodoly pilířové konstrukce s roubenými výplněmi, nebo s arkádovými oblouky, vyplněnými cihelnou mřížovinou. Velká pozornost je věnována stodole s krovem skružové konstrukce.⁴⁴⁾

Snad nevěrnější dosud známá aplikace dalšího J. P. Joendlova vzorového návrhu klasické stodoly, byla podle nápisu ve štítu realizována v roce 1836 v horní části dvora v **Hospozíně** (okres Kladno) na panství Zlonice. Stodola o čtyřech průjezdných mlatech je zastřešena polovalbami ukončenou sedlovou střechou. Nároží zesilují typické skar-

44) J. P. Joendl, o. c. v pozn. 6.

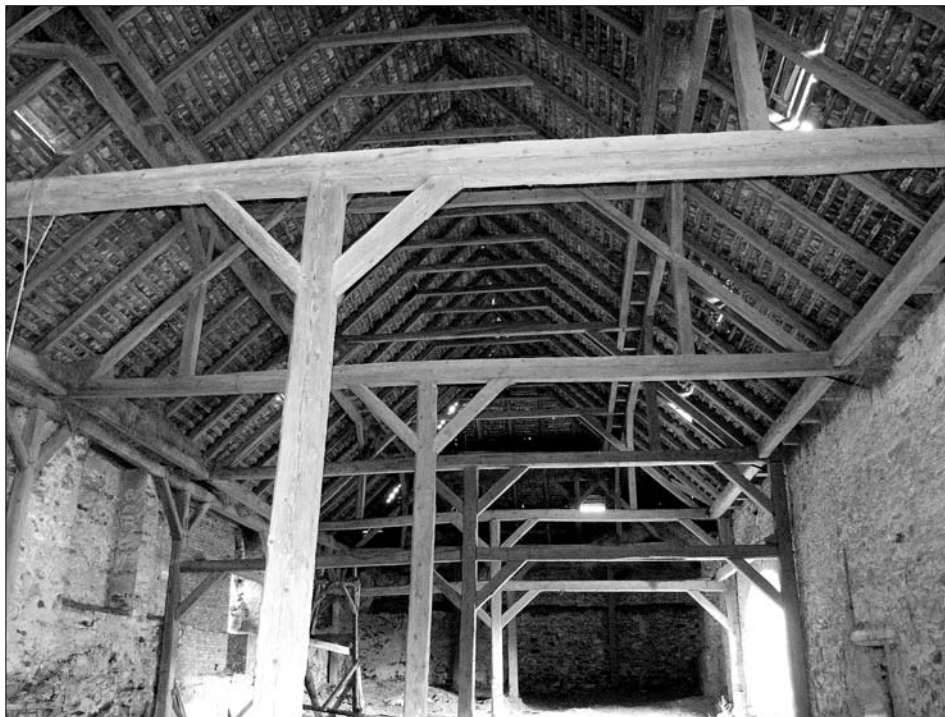
povitě opěráky, pokryté pásovou rustikou. Římsa přechází v krátkých úsecích nad opěráky na štítová průčelí. Fasády peren člení vpadlá obdélná pole se stejně vysokými větracími šterbinami v ose. Krajiní perny jsou disponovány na dvě pole, mezilehlé na tři, čela stodoly pak na pole tři. Vjezdy mají lehce stlačené segmentové záklenky. Ve štítech jsou slepá termální okna, rámovaná masivní šambránou, s menšími větracími otvory. Střechu s volskými oky nese hambalkový krov s ležatými stolicemi, hambalky v jalových vazbách mají podobu krátčat.⁴⁵⁾

Druhý typ „Joendlovy“ stodoly s plným obvodovým zdívem, zesíleným u stlačeným segmentem sklenutých vjezdů na tři průjezdné mlaty, stojí ve dvoře **Lochy** (okres Kutná Hora) na chotkovském panství Nové Dvory – Kačina. Uplatněn je zde krov se šikmými sloupy s vaznicemi rozepřenými ondřejskými kříži, přesně odpovídající vzorovému návrhu. S dobře dochovanými fasádami s nárožními rustikovanými polopiliří stojí tento typ stodoly v dalším chotkovském dvoře při zámku ve **Veltrusech** (okres Mělník). Krov tohoto typu byl uplatněn i při přestavbě stodoly ve dvoře Vranov na colredo-mansfeldském panství **Opočno** (okres Rychnov nad Kněžnou). Vzhledem ke známé J. P. Joendlově stavební činnosti na panství Chotků lze důvodně předpokládat, že zde své vzorové návrhy osobně realizoval.⁴⁶⁾

Joendlovy návrhy ovlivnily i výstavbu dvorů na panství Křivoklát. Velká stodola dvora **Maxov** (Nový Dům, okres Rakovník) o čtyřech mlatech, byla postavena ve 30. letech 19. století. Fasády průjezdné stodoly se segmentově sklenutými vjezdy člení segmentově sklenutá slepá arkáda. Větrací šterbiny umístěné v ose polí, zaujímají celou jejich výšku. V interiéru jsou plné hladké stěny. Na vnější stěně jsou šterbiny z bezpečnostních důvodů řešeny jako dělené na řadu malých otvorů nad sebou. Střechu nese opět hambalkový krov se stojatými stolicemi, kde se hambalky již redukovaly na malá krátčata do výměny. Stodola dvora **Amálie** (k. ú. Ruda, okres Rakovník) patří me-

Obr. 21: Lochy (okrese Kutná Hora), bývalé panství Nové Dvory, krov s vysokou ležatou stolicí a vaznicemi rovnoběžnými s krokvemi rozepřenými ondřejskými kříži, realizovaný podle Joendlova vzorového návrhu z roku 1829. Dobře je patrná úprava šikmých sloupů u mlátů.

Obr. 22: Chřtč (okres Plzeň-sever), bývalé panství Chřtč, pohled do interiéru stodoly. Střechu stodoly nese dvoupatrový hambalkový krov se stojatými stolicemi. Hambalky mají v jalových vazbách podobu krátčat do výměny. Obvodové zdívo je kombinací plné stěny a pilířové konstrukce s výplňovým zdívem.

zi největší stodoly v Čechách. Stodolu o šesti mlatech dělí na dvě části brána, převyšující zdívo stodoly a zastřešená příčnou sedlovou střechou. Věžička na střeše vrcholí koruhví s letopočtem 1830. Každá polovina stodoly, zastřešená sedlovou střechou, má tři průjezdné mlaty se segmentově sklenutými vjezdy. Nároží zdůrazňuje bosáž, fasády člení obdélná vpadlá pole s vysokými šterbinami, zakončená obloučkovým vlysem. Obě stodoly již vycházejí ze vzorových návrhů. Stodola v Amálii je velmi raným příkladem hospodářské budovy s romantickými prvky.

Zcela unikátní stavbou nejen na panství Kácov je stodola dvora **Čabelice** (k. ú. Polipsy, okres Kutná Hora). Střechu

45) J. Žižka, o. c. v pozn. 27, s. 14–15, obr. 22.

46) P. Vlček a kol., Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách. Praha 2004, s. 288.

Obr. 23: Grabštejn (okres Liberec), bývalé panství Grabštejn, velká stodola o čtyřech mlatech, postavená v polovině 19. století. Patří k několika málo stodolám realizovaným podle vzorového návrhu, kde fasády člení pole půlkruhově sklenuté arkády, střídající se s úzkými poli obdélnými. V Grabštejně jsou do úzkých polí vloženy větrací štěrbin. Střechu stodoly nesl od doby výstavby krov Rankovy konstrukce.

dvoukřídlé stodoly piliřové konstrukce, původně s roubenými výplněmi, nese skružová krovová konstrukce. Stodola, postavená zřejmě až v polovině 19. století, je věrnou aplikací J. P. Joendlova vzorového návrhu.⁴⁷⁾ Stodoly ve dvorech na těchto panstvích doplňovaly plní stodoly, masivní piliřové konstrukce s dřevěnými výplněmi, zastřešené valbovými střechami. Další stodola zastřešená skružovým krovem stojí ve dvoře v **Podbradci** (okres Litoměřice) na bývalém panství Libochovice. Stodola o dvou mlatech se segmentově sklenutými vjezdy má fasády členěny kvádrowanými lizénami.⁴⁸⁾

V několika dvorech dosud stojí stodoly piliřové konstrukce s roubenými výplněmi, nebo jejich pozůstatky. K nejlépe dochovaným patří stodola o dvou mlatech **Nového Dvora** u Chrástčan (okres Rakovník), příslušejícího ke křivoklátskému panství, jejíž podobu mohl ovlivnit také Joendlov vzorový návrh.⁴⁹⁾ Omítané piliře z lomového zdiva mají drážky, do kterých jsou zasunuty trámy roubených výplní. Větrání zajišťují spáry mezi trámy. Na piliřích jsou uloženy pozednice, nad kterými ukončuje fasády rytmus profilovaných zhlaví vazných trámů a krátcát. Hambalkový krov nesou stojaté stolice. Stojaté stolice s hambalky, provedenými v jalových vazbách jako krátcata do výměn, má stodola ve dvoře v **Chříči** (okres Plzeň-sever) u sídla stejnojmenného panství. Obvodové zdivo je kombinací plné stěny a piliřové konstrukce se slabším výplňovým zdivem.

Vzorové návrhy byly v různé míře, nebo ve variantách aplikovány ve druhé čtvrtině 19. století při výstavbě řady dvorů. Příkladem mohou být v této době zcela nově na zeleném drnu postavené dvory Sedlečko, Raná nebo Nový Dvůr u Vilémova. Široké pásy pokryté rustikou rámuji nároží a stlačeně sklenuté vjezdy na mláty dvojice stejně vel-

kých stodol, které stojí po stranách brány na čelní straně dvora **Sedlečko** (k. ú. Řepín, okres Mělník) na bývalém panství Řepín. Dvůr v obci **Raná** (okres Louny), postavený městem Louny, má stodolu o třech průjezdných mlatech se širokými vjezdy a poměrně krátkými pernými. Fasády člení široká pole stlačeně sklenuté arkády. V **Novém Dvoře** (Sychrov, k. ú. Vilémov, okres Havlíčkův Brod) je stodola o dvou mlatech, postavená již ve zřejmě ve 30. letech 19. století, spojená s malou sýpkou. Lizény podél segmentově sklenutých vjezdů propojuje sokl a pás pod profilovanou římsou. Sdružené štěrbin vyplňují celou výšku vpadlého pole.

Ve druhé čtvrtině 19. století se objevují i aplikace dalších vzorových návrhů. Na bývalém panství **Obříství** (okres Mělník) byly hospodářské dvory nově postaveny ve druhé čtvrtině 19. století, s využitím vzorových návrhů. Podélné fasády peren stodol v Obříství a **Korycanech**, člení úzké pole slepě půlkruhově sklenuté arkády s větracími štěrbinami, střídající se s úzkými vpadlými obyčejnými poli o stejné výšce. Krajním pernám stodoly o třech mlatech odpovídají dvě arkádová pole, mezilehlým pak pole tři. Fasády ukončuje výrazně profilovaná římsa. Trojice arkádových polí bez mezilehlých polí obdélných člení i čela stodol. Sedlové střechy ukončují valby. V jednotně postaveném dvoře v Obříství měly všechny budovy stejné členěné fasády.⁵⁰⁾ Stavebně architektonicky odpovídající budovy chlévů byly zachyceny pouze v několika dalších dvorech v Čechách. Obdobně jako Obříství má jednotnou výstavbu ze druhé čtvrtiny 19. století, dvůr **Horka** (Svobodná Ves, okres Čáslav) na bývalém thunovském panství Žehušice. Fasády stodoly, stejně jako dalších budov, člení půlkruhová slepá arkáda, oddělená úzkými obdélnými poli. Větrací štěrbin jsou vloženy do osy arkádových polí. Stodola si dosud zachovala hambalkový krov se stojatými stolicemi. Dvůr byl nejvýznamnější součástí rozsáhlé soudobé výstavby na panství, jejíž součástí

47) J. Žižka, o. c. v pozn. 43, s. 12–13. Na s. 23 publikován celkový pohled do interiéru stodoly.

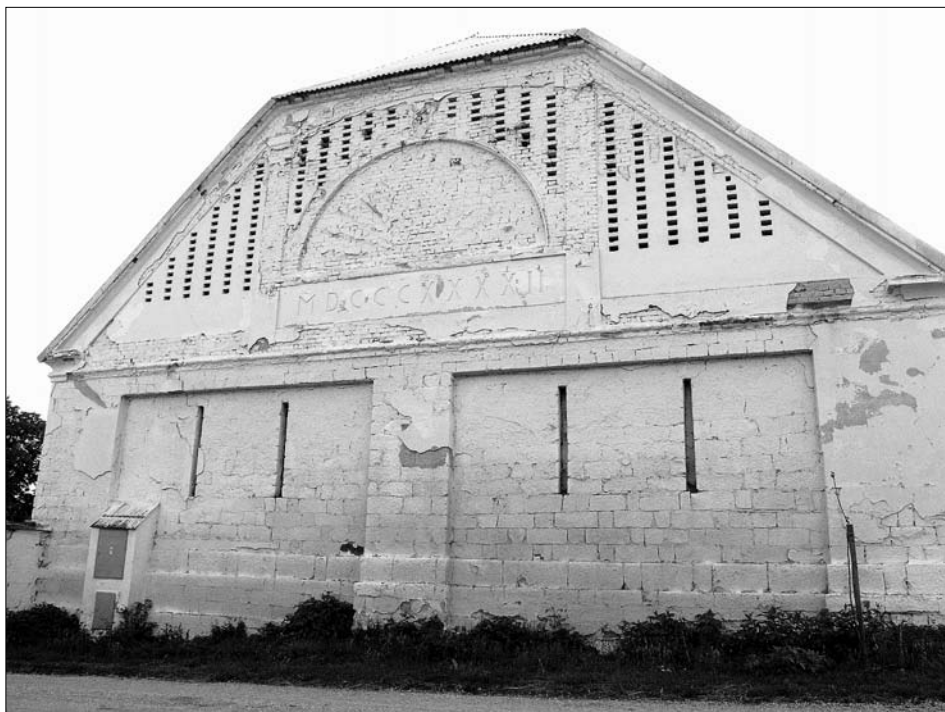
48) J. Žižka, K používání skružových konstrukcí pro zastřešování hospodářských budov, Průzkumy památek XVI, č. 2, 2009, s. 165–166, obr. 7.

49) J. P. Joendl, o. c. v pozn. 6, tabulka č. II., fig. 9.

50) J. Žižka, o. c. v pozn. 39, s. 40–41, obr. 2.

byla také stejně řešená stodola o třech mlatech ve dvoře v **Dolních Bučicích** (okres Čáslav). Shodné stavebně architektonické principy pak byly uplatněny u stodoly o dvou mlatech stojící dosud ve dvoře **Jedlina** (k. ú. Slemeno, okres Rychnov nad Kněžnou) na bývalém panství Rychnov nad Kněžnou, nebo u stodoly dvora **Zdonín** (okres Nymburk) na bývalém panství Benátky nad Jizerou, přestavovaném na sklonku 40. let 19. století. Absence mezilehlých úzkých polí odlišuje od stodoly korycanské třímlatovou stodolu dvora ve **Starém Bydžově** na bývalém panství Smidary (okres Jičín). Všechny zmíněné stodoly již zachytil stabilní katastr. Elegantní varianta tohoto řešení byla uplatněna při výstavbě monumentální stodoly o čtyřech průjezdných mlatech, která uzavírá západní stranu dvora v **Grabštejně** (okres Liberec). Fasády peren s vysokým soklem člení úzká pole půlkruhově sklenuté slepé arkády, oddělená sdrženými lizénami, a zakončuje je výrazně profilovaná římsa. Úzké mezery mezi lizénami byly, vyjma krajních polí, současně vysokými větracími šterbinami. V části stodoly je dochován Ránkův krov, který již zřejmě souvisí s její výstavbou na sklonku druhé čtvrtiny 19. století.

Z hlediska typologie hospodářských budov zaslouží větší pozornost skupina stodol, postavená v souvislosti s modernizací jednotlivých dvorů bývalého šlikovského panství Kopidlno (okres Jičín) od 30. do 80. let 19. století. Zřejmě ve 30. letech 19. století byl nově postaven dvůr ve **Starém Místě**. Stodola, zastřešená sedlovou, valbami ukončenou střechou má tři průjezdné mlaty se segmentově sklenutými vjezdy. Fasády peren člení úzká a mělká obdélná převýšené niky, s dvojicemi vysokých větracích šterbin, lemovaná šambránami a ukončuje výrazně profilovaná římsa klasicistního charakteru. Obvodové zdivo, převážně vyzděné z lomového kamene, zesilují z vnitřní strany polopilíře, na kterých jsou uloženy plné vazby krovu. Hambalkový krov nesou ležaté stolice, po patrech nad mlaty zbyly zahustěné vazné trámy. Stavba stodoly, realizovaná v roce 1841 ve **Vokšici**, zřejmě zahájila postupnou výstavbu sto-

Obr. 24: Bartoušov (okres Jičín), bývalé panství Kopidlno, čelo stodoly z roku 1842. Stodola reprezentuje typ stavěný ve 40. letech 19. století v řadě dvorů panství. Typická je úprava štítu s paprscitou výplní, cihelnou mřížovinou a zdůrazněným letopočtem.

Obr. 25: Bartoušov (okres Jičín), interiér stodoly s pilířovou konstrukcí bočních stěn a hambalkovým krovem s ležatými stolicemi. Částečně jsou dochovány oplotně, oddělující mlaty od peren.

dol, v zásadě řešených podle jednotné koncepce. Společným znakem této skupiny stodol, o dvou nebo třech průjezdných mlatech, je zejména slepé termální okno ve středu štítu polovalbou ukončené střechy, se štukovou paprscitou výplní doplněnou v parapetním pásu letopočtem napsaným římskými číslicemi. Zbytek štítu pak vyplňují pilířky oddělená pole cihelné mřížoviny. Konstrukci štítu odpovídaly stylizované pilastry, rámuující termální niku, případně další, dnes již nedochované detaily. Boční fasády vokšické

Obr. 26: Ramš (okres Česká Lípa), bývalé panství Nový Zámek (Zahrádka), výstavná stodola postavená v polovině 19. století, stavebně spojená se současným křídlem chlévů. Střední fasády obou křídel, členěných vpadlými poli, zdůrazňují trojúhelné štíty. Střešku nese hambalkový krov.

stodoly členěné obdélnými vpadlými poli s dvojicemi vysokých větracích štěrbin, ukončuje fabionová římsa, která přechází v krátkých úsecích nad nárožní lizény shodně členěných čelních fasád. Obdobné štíty má o rok mladší stodola v **Bartoušově**. Její podélné stěny mají však piliřovou konstrukci s roubenými výplněmi. Zdicím materiálem byly pískovcové kvádry. Krov má opět hambalkovou konstrukci s ležatými stolicemi. Vzácně se zde dochovaly bedněné oplotně, oddělující mlaty od peren, i konstrukce stropů nad mlaty. Výstavba stodol na panství pokračovala po polovině 40. let s určitou úpravou stavebně architektonického řešení. Fasády člení slepá segmentová arkáda se sdrúženými vysokými větracími štěrbinami. Hambalkové krovky nesou stojaté stolice. Stodola tohoto typu z roku 1846 stojí ve **Střevači**. Termální slepé okno ve štítu se zde změnilo v široké vpadlé pole se šestnácti paprsky, vyplňující téměř celou plochu štítu. V 70. letech 19. století byla postavena stodola ve **Slatině** s fasádami členěnými slepou arkádou s římsovými hlavicemi v patách archivolt.

Výstavba stodol, ovlivněná vzorovými návrhy, pokračovala i v polovině a krátce po polovině 19. století. Příkladem dvora pravidelné po obvodu obestavěné dispozice, postaveného najednou v polovině 19. století, je **Smrčí Dvůr** u Tepel (k. ú. Klášter, okres Karlovy Vary), náležící tepelskému klášteru. Zatím co fasády chlévů a obytných částí člení půlkruhově sklenutá pole slepé arkády, plynule navazující stodola o dvou mlatech má fasády řešené jiným způsobem. Perny člení masivní lizénové rámy, vynášející výrazně profilovanou římsu klasicistního charakteru. V každém poli je pyramidálně uspořádaná trojice štěrbin umístěných tak, že dolní trojice je nasazena na sokl a horní dvojice nadpražím přisazena k pásu v podřímsí. Krov se nedochoval.

Velká stodola o čtyřech průjezdných mlatech tvoří jihozápadní křídlo jednotně řešené dvoukřídlé hospodářské budovy dvora **Ramš** (k. ú. Nový Zámek, okres Česká Lípa) na bývalém panství Zahrádka – Nový Zámek. Průčelí stodoly se segmentově sklenutými mlaty a fasádami peren členěnými

obdélnými vpadlými poli, je rozvrženo do 18 polí. Vjezd na mlat v osmém poli od západu zdůrazňuje trojúhelný štít, rámovaný římsovým profilem, vysoké štěrbin v ose polí měly plastické šambrány. Zdivo, pečlivě vyzdéné z pískovcových kvádrů, pokrývá omítka se zbytky červeného nátěru. Krov valbami ukončené střešky je hambalkový s ležatými stolicemi. Stodola, která ještě není zakreslena na stabilním katastru z roku 1843, byla postavena někdy v polovině 19. století.

Některé stodoly si dochovaly pozůstatky bohatšího plastického členění fasád, které na většině staveb již zaniklo. Nejpozoruhodnější stavbou dvora v **Malém Březně** (okres Most) je stodola o dvou průjezdných mlatech, dochovaná dnes pouze v cihelném

zdivu, bez střešky i krovu. Vjezdy na mlaty jsou segmentově sklenuty. Fasády krajních peren člení vždy dvě vpadlá pole s vysokými větracími štěrbinami nasazenými na soklu a ukončenými těsně pod pásem v podřímsí, střední perny mají dvojnásobnou délku. Na nárožní lizéně se dochovala pásová omítková bosáž. Piliřová konstrukce odpovídá členění fasád a větracímu systému. Jednotlivá vpadlá pole v interiéru dělí duté piliřky překrývající štěrbin v větracích vývody na bocích. Stodola, postavená zřejmě ještě ve 40. letech 19. století, je zajímavým příkladem konstrukčních principů i bohatosti někdejšího architektonického členění fasád hospodářských budov. V **Chotovinách** (okres Tábor) člení fasády stejně dlouhých peren stodoly o dvou mlatech vpadlá segmentově sklenutá pole. Čtvrtpiliře, oddělující jednotlivá pole, pokrývá pásová omítková bosáž.

Vazby funkčně blízkých hospodářských staveb – stodol a sýpek – byly v některých případech řešeny bezprostředním stavebním spojením. Několik staveb tohoto druhu známe z doby barokní. Z výsledků průzkumu je však zřejmé, že v průběhu druhé čtvrtiny 19. století bylo spojení stodoly se sýpkou aplikováno většinou jen v souvislosti s celkovou výstavbou dvora v tomto období. Zcela zřejmá je při tom inspirace publikovanými vzorovými návrhy. Stodola spojená se sýpkou vždy uzavírá jednu stranu dvora dvoukřídlé nebo čtyřkřídlé, symetricky řešené dispozice. V zásadě lze uvést tři varianty uspořádání budovy. V prvním případě stojí většinou dvoupatrová sýpka ve středu a k jejím štítovým stěnám jsou přisazeny dvě stejně velké stodoly o jednom mlatu. Tento typ je již znám z barokního období. Z konce 17. století pochází sýpka s průjezdem brány s dvojicemi později upravených stodol o jednom mlatu po stranách se zbytky iluzivního členění ve dvoře v při zámku v **Radíči** (okres Příbram). Kolem roku 1750 byl postaven dvůr ve **Smilkově** (okres Benešov), kde dvě stejně velké stodoly přiléhají k bokům sýpky s dynamicky zvlněným průčelím.⁵¹⁾

51) J. Žižka, o. c. v pozn. 28.

Z dvorů z první poloviny 19. století má toto symetrické upořádání čelní budova dvora **Vlčtejn** (okres Plzeň-jih) na bývalém panství Hradiště u Blovic. Fasády stodol s plným obvodovým zdíkem rámovaly kvádřované lizény, navazující na vysokou slepou arkádu, která člení fasády sýpkou. Vjezdy na mlaty jsou sklenuty stlačeným segmentem, větrací půdorysně zalomené šterbiny jsou navenek děleny na drobné otvory. Provětrávání doplňovaly velké termální otvory ve štítech polovalbami ukončených střech, vyplněné cihelnou mřížovinou. Ze srovnání se stodolou s obdobnými prvky v nedalekém dvoře v **Žirči**, lze předpokládat, že střechy stodol původně nesly hambalkové krovy s ležatými stolicemi. Prakticky stejnou skladbu má hlavní budova dvora **Budeč** (okres Plzeň-sever), který náležel tepelskému klášteru, postavená zřejmě v polovině 19. století. Perny stodol člení vpadlá pole s vysokými šterbinami, ve štítech jsou velké otvory vyplněné cihelnou mřížovinou. Osobě symetrická budova se střední sýpkou s dvojicí stodol o jednom mlatu po stranách uzavírá i jednu stranu dvora **Daňbože** (k. ú. Babice, okres Praha-východ), náležícího k bývalému panství Pyšely, postaveného na půdorysu rovnostanného trojúhelníka. Fasády stodoly člení slepá arkáda se segmentovými záklenky nasazenými na římsových hlavcích. Ve vpadlém středním půlkruhově sklenutém poli štítů, lemovaném poli ve tvaru kobylich hlav je termální okno, vyplněné cihelnou mřížovinou. Obdobná stodola byla současně postavena v dalším dvoře panství v **Novém Dvoře** v Barochově (okres Praha-východ). Liší se řešením štítů, kde do velkého vpadlého segmentově sklenutého pole jsou po stranách sdružené šterbiny vloženy dva hroty sklenuté otvor, vyplněné cihelnou mřížovinou a potrojně sdruženými šterbinami spojenými římsou v nadpraží. Obě stodoly, které ještě nejsou zakresleny na stabilním katastru, byly postaveny až těsně před polovinou nebo v polovině 19. století.⁵²⁾

V druhém případě tvoří budova obsahující stodolu a sýpku jeden kompaktní stejně vysoký celek, zastřešený jednotnou střechou. Sýpka je opět ve středu symetricky řešené budovy, ale netvoří její dominantu. Významným příkladem tohoto typu je dvůr v **Ledské** na bývalém panství Častolovice (okres Rychnov nad Kněžnou). Perny větrají vysoké šterbiny, které byly zřejmě původně vloženy do úzkých půlkruhově sklenutých polí. Architektonicky zdůrazněny byly tedy zejména fasády peren stodoly. Dvůr, který svým čtvercovým půdorysem s okosenými nárožími připomíná stejně řešený již zmíněný dvůr Horka, byl postaven před rokem 1840. Obdobné řešení bylo uplatněno v polovině 30. let 19. století ve dvoře ve **Svatém Mikuláši** na bývalém pan-

Obr. 27: Ledská (okres Rychnov nad Kněžnou), bývalé panství Častolovice, stodola se sýpkou začleněnou ve středu stavby mezi perny. Stodola byla postavena s celým dvorem ve druhé čtvrtině 19. století.

ství Nové Dvory – Kačina (okres Kutná Hora). Kompaktní celek se stodolou s jednotným zastřešením tvoří sýpka i v třetím případě. Jednopatrová sýpka je ale zpravidla na čelní nebo významnější straně a půdorysným rozsahem odpovídá velikosti krajní perny. S tímto typem jsme se již také setkali, například u barokních dvorů na panství Konopiště. Ve **Vlkově nad Lesy** (okres Nymburk) na bývalém panství Chlumec nad Cidlinou členila fasády sýpky i stodoly slepá arkáda. Obdobné řešení dvůr ve **Vlčkovících** (okres Klatovy) na bývalém panství Kolinec. Oba dvory, které ještě nezachytil stabilní katastr, byly postaveny až v polovině 19. století.

Stodola o třech průjezdných mlatech, postavená po polovině 19. století s využitím starší krovové konstrukce, stojí na západní straně dvora ve **Skřipli** (okres Beroun) příslušném bývalému panství Osov. Fasády peren člení segmentově sklenutá vpadlá pole s větracími šterbinami v ose. Ve štítech polovalbami ukončené střechy jsou široké otvory ve tvaru termálních oken, vyplněné cihelnou mřížovinou. Vnitřní líc stěn je hladký, bez polopiliřů. Hambalkový krov s ležatými stolicemi byl zřejmě přenesen ze stejné velké stodoly, která ještě v roce 1840 stála kolmo k dnešní stavbě a oddělovala přilehlý ovčí dvůr.

V zásadě tradiční systém větrání šterbinami byl použit i ve třetí čtvrtině 19. století. Příkladem může být stodola dvora bývalého panství Svojsice v **Libodřicích** (okres Kolín), s fasádami členěnými pro dobu vzniku typickou vysokou segmentově sklenutou arkádou, s dělenými šterbinami v ose polí.⁵³⁾ Systém větrání vysokými šterbinami má i stodola o třech mlatech postavená v rámci výstavby v 60. letech 19. století nově založeného dvora v **Hořovicích – Velké Vísce** (okres Beroun). Fasády zde výrazně, stejně jako fasády všech budov dvora, rytmitizují vysoké opěráky s římsovitě vysazenou horní částí a ostění šterbin je profilováno okosením.⁵⁴⁾

52) J. Žižka, o. c. v pozn. 39, s. 48, obr. č. 20.

53) J. Žižka, o. c. v pozn. 39, s. 58.

54) J. Žižka, o. c. v pozn. 39, s. 48.

Obr. 28: Slavhostice (okres Jičín), bývalé panství Kopidlno, stodola z roku 1882. Bohaté architektonické členění fasády stodoly navazuje na podobu stodol stavěných na panství ve 40. letech 19. století. Novým prvkem je zde slepá arkáda s hlavicemi v patách archivolt a větrací systém využívající komínového efektu s drobnými výdechy v podřímí v horní části vpadlých polí.

V této době se však v systému větrání stodol objevují další prvky, které i více nebo méně ovlivnily architektonický výraz jejich fasád. Různé typy řešení ilustrují následující příklady.

Pilířová konstrukce stodoly o dvou průjezdných mlatech v **Chomuticích** (okres Jičín) na bývalém panství Rumburk se projevuje zejména v interiéru. Masivní pilíře vzděné s pískovcových kvádrů spojuje průběžný sokl. V každém poli jsou na soklu nasazeny dva duté cihelné větrací pilířky, dělené na osm otvorů. Fasády člení mělká, segmentově sklenutá vpadlá pole s malým větracím otvorem v horní části. Větrací systém zde využíval komínového efektu. Krov stodoly je variantou Rankovy konstrukce. Varianta tohoto větracího systému byla uplatněna u dvoukřídlé stodoly dvora **Bělá** na bývalém panství Valeč (okres Karlovy Vary). Masivní pilíře, spojené segmentovými pasy vyrůstají z průběžného soklu. V tenkých výplních oboustranně vpadlých polí nejsou větrací otvory. Do pilířů jsou vloženy komínové průduchy, dovnitř otevřené několika otvory nad sebou a navenek se projevující pouze malým otvorem v podřímí. Čelo křídla stodoly, obrácené k bráně, zdůrazňuje romanticky členěný štít s nárožními stylizovanými věžičkami,

který koresponduje s ostatními budovami dvora. Střechu nese vaznicový krov se stojatou stolicí s rozpěrou v úrovni vaznic. Výdechy větracích komínových průduchů v horní části fasády členěných segmentově sklenutou slepou arkádou s římsovými hlavicemi v patách archivolt, má i stodola ve **Slavhosticích** (okres Jičín) na bývalém panství Kopidlno. Řešení štítu s letopočtem 1882 s paprscitými výplněmi navazuje na úpravy výše zmíněných stodol, stavěných na tomto panství ve 40. letech 19. století.

Větrací systém s dutými pilířky mají stodoly postupně stavěné ve třetí čtvrtině 19. století na bývalých auersperských panstvích **Nasavrky** (okres Chrudim) a **Žleby** (okres Kutná Hora). Stodoly mají pilířovou konstrukci s pilíři propojenými segmentovými pasy a tenkými cihelnými výplněmi. Ve dvorech se

uplatňují dvě varianty – s fasádami členěnými obdélnými nebo segmentově sklenutými vpadlými poli, s vysazenými záklenky. První typ stojí na žlebském panství např. v **Tupadlech**, nebo **Žákách**, druhý ve dvoře **Skovicích**, nebo stál ve **Velkém dvoře ve Žlebech**.⁵⁵⁾ Typická je situace v **Bitovanech** u Nasavrku, kde po každé straně brány do dvora je si-

55) J. Žižka, o. c. v pozn. 39, s. 54, obr. č. 35.

Obr. 29: Chomutice (okres Jičín), bývalé panství Kumburk, pohled na pilířovou konstrukci stodoly z třetí čtvrtiny 19. století s výplňovým zdívkem, ke kterému jsou ve třetinách polí přisazeny větrací pilířky, využívající komínový efekt.

tuována stodola jednoho typu. U obou typů jsou vždy v každém koutě vpadlého pole a na celou jeho výšku větrací šterbiny, kterým uvnitř odpovídá dutý pilířek s vývody na boku. Krovy jsou vesměs vaznicové se stojatými stolicemi s masivní kleštinou nebo rozpěrou v úrovni vaznic. Pro tyto stodoly je charakteristické členění fasád v kombinaci hrubě nahozených ploch, hladce omítaných článků a článků režných. Typické jsou rozsáhlé klenuté sklepy pod některými perny, přístupné kamennými portály. Duté větrací pilířky jsou vloženy i do vnitřních segmentově sklenutých vpadlých polí dvojice stodol ve dvoře **Ostrov** (okres Kutná Hora), na bývalém panství Zruč nad Sázavou. Fasády člení obdélná vpadlá pole, provedená ve středních pernách v jiném rytmu než u peren krajních. Vaznicový krov nesou stojaté stolice.

Výplň pole stodoly pilířové konstrukce cihelnou mřížovinou se objevuje již v Joendlově vzorovém návrhu.⁵⁶⁾ Tomuto návrhu do určité míry odpovídají stodoly v **Krasoňovicích** a v **Želivci**, bývalého panství Zruč nad Sázavou (okres Kutná Hora), postavené těsně před polovinou 19. století. Obě stodoly o dvou mlatech, doplněné malými sýpkami, mají navenek plné stěny s větracími šterbinami. Nádvoří fasády člení slepá půlkruhově respektive segmentově sklenutá arkáda s výplněmi z cihelné mřížoviny. Krovy polovalbových střech obou stodol mají hambalkovou konstrukci se stojatými stolicemi.

Stodoly pilířové konstrukce s výplněmi z cihelné mřížoviny byly postaveny v poslední čtvrtině 19. století v několika dvorech lichtenštejnského panství Kostelec nad Černými lesy (okres Kolín). Ve dvoře **Komorec** (k. ú. Radlice, okres Kolín) mají obdélná pole vyplněná mříží provedenou z běžných cihel, rámy se čtvrtkruhově vyplněnými kouty. Obdobné řešení má stodola dvora **Díblíkov** (k. ú. Koupčín), kde byly uplatněny cihelné tvarovky nebo stodola v **Běšínově** s výplněmi vyskládanými z drenážních keramických trubek.⁵⁷⁾ V některých případech dostaly starší stodoly nadezdídku pilířové konstrukce s výplněmi z cihel-

Obr. 30: Tupadly (okres Kutná Hora), bývalé panství Žleby a Tupadly, pohled na pilířovou konstrukci stodoly z 19. století s pásy a koutovými větracími pilířky. V popředí rubový pás klenby sklepa pod pernou.

Obr. 31: Nový Ronov (okres Nymburk), pohled do krovy Rankovy úsporné konstrukce. Při zastřešování stodol v 50. a 60. letech 19. století byl Rankův krov tohoto typu velmi oblíbený.

né mřížoviny. Příkladem mohou být již zmíněné stodoly raně barokního původu ve **Lhoticích** (okres Mladá Boleslav) nebo v **Radičích** (okres Příbram).

Cihelná mřížovina se při řešení větrání stodol uplatňovala i v jiných variantách. Stodola o třech průjezdných mlatech dvora **Věžníky** (k. ú. Městečko, okres Benešov) bývalého panství Vlašim byla postavena v souvislosti s monumentální přestavbou celého dvora ve třetí čtvrtině 19. století. Má pilířovou konstrukci. Fasády člení slepá segmentově sklenutá arkáda a ukončuje fabionová římsa. Krajní perny jsou disponovány na dvě pole, střední na pole tři. Větrání zajišťují tři řady nízkých průduchů, v podstatě řídké mří-

56) J. P. Joendl, o. c. v pozn. 6, tabulka.

57) J. Žizka, K podobě hospodářských dvorů na bývalých lichtenštejnských panstvích, Památky středních Čech, 12, č. 1, 1998.

Obr. 32: Bělá (okres Karlovy Vary), bývalé panství Valeč, pohled na fasádu stodoly pilířové konstrukce stodoly s výplňovým zdivem ze 70.–80. let 19. století. V horní části pilířů jsou drobné výdechy komínových větracích průduchů.

žoviny, umístěné v horní části každého vpadlého pole.⁵⁸⁾ Tomuto typu byla blízká i stodola dvora v **Líbeznicích** (okres Praha-východ) na bývalém panství Měsice. V celém rozsahu omítané fasády rytmizovaly široké pilíře, ukončené zjednodušeným kladím. V dolní části byla čtveřice větracích štěrbin a v horní dvě pole cihelné mřížoviny.⁵⁹⁾

Z hlediska větracích systémů je pozoruhodná výstavba stodol na bývalém harrachovském panství Sadová (okres Hradec Králové). Řada dvorů zde byla zásadním způsobem modernizována na sklonku 70. a v 80. letech 19. století. Modernizace se významným způsobem dotkla stodol, které byly buď přestavěny nebo postaveny zcela nově na místě starších staveb. Snad nejstarší stodola o třech mlatech, postavená již ve 20. letech 19. století, stojí přímo v **Sadově**, v areálu zaniklého zámku. Má typické členění vpadlými poli s vysokými větracími štěrbinami a segmentově klenutými vjezdy. Při přestavbě dostala nadezdívku, oddělenou ozubovým režným cihelným pásem – architrávem a ukončenou rovněž režnou konzolovou římsou. Tyto architektonické prvky jsou typické i pro většinu dalších hospodářských budov. Stodola dvora ve **Starých Nechanicích**, spojená se sýpkou, je novostavbou z doby kolem roku 1880. Má masivní pilířovou konstrukci s výplněmi. Nadpraží vpadlých polí podporují cihelné konzoly, fasádu ukončuje konzolová římsa. Větrání zajišťují v každém poli čtyři trojice štěrbinových průduchů, řazené do dvou sdružených vertikálních řad. Průduchy procházejí přímo do interiéru. Vaznicový krov se šikmými sloupy s pásky opřeny o koruny pilířů, doplněnými středními sloupy a stažený kleštinami je typický pro všechny stodoly panství z tohoto období. Stodola dvora **Janov** měla nad vpadlými poli s konzolami bohatěji

profilovanou štukovou římsu, štít dosud zdobí harachovský, ve štku provedený znak. Pozoruhodnější však byla druhá skupina stodol, postavená v **Kunčicích** a **Zvíkově**. Kunčická stodola měla opět masivní pilířovou konstrukci s výplněmi. Výplně měly vysokou soklovou část, na které byly nasazeny větrací otvory, vyplněné hvězdovitě skládanou cihelnou mřížovinou. Krajní perny měly otvory uspořádané do dvou řad, střední perny větrala jedna řada otvorů výškově navazující na uspořádání perny krajní. Obdobné řešení se dochovalo na stodole ve Zvíkově, opět spojené se sýpkou. Otvory na vysokém soklu s hvězdovitými výplněmi rámuji pilířky. Stodola má směrem do dvora charakter otevřené pilířové kolny, připomínající polní stodoly.

Ve stavebním principu blízkým, ale zřejmě výjimečným řešením je „větrací“ římsa stodoly

v clam-galasovském dvoře **Frýdlant** (okres Liberec), jejíž ozdobný profil je vyskládan z režných cihel s řadou otvorů.

Ve druhé polovině 19. století se provětrání interiéru řady stodol přesouvá do horního pásu zdiva, který má charakter slabší nadezdívky, často provedené nad starším zdivem. Větrací otvory zde probíhají i nad vjezdy na mláty. Tento systém se rozvíjel již od 60. let 19. století. Stodolu dvora v **Litni** (okres Beroun), postavenou v 60. letech 19. století, s vysokým obvodovým zdivem člení vysoko nasazené čtveřice štěrbin se zdůrazněným nadpražím. Ve dvoře **Skuhrov** (okres Beroun) na tomto panství člení fasády soudobé stodoly vysoká slepá arkádová pole s římsovými hlavicemi v patách archivolt. V polích jsou trojnásobně sdružené štěrbin, zalomením přecházející ve dvojici štěrbin v interiéru. Nad vjezdy na mláty je v podrímí pětice nízkých štěrbin se segmentově prohnutými římsami v nadpraží.⁶⁰⁾

Z hlediska větracího systému jsou pozoruhodné dvě stavebně stejné stodoly, postavené někdy na sklonku 70. let 19. století na lichtenštejnském panství v **Kounicích** (okres Kolín) a v **Rymání** (okres Mělník) na bývalém panství Liběchov.⁶¹⁾ Stodoly s vysokými obvodovými stěnami mají segmentově sklenuté vjezdy na mláty, rámované lizénami. Fasády ukončuje výrazně profilovaná římsa. Větrání zajišťuje řada čtyřnásobně sdružených štěrbin, umístěných pod římsou na pernách i nad vjezdy, procházející přímo stěnami. Tento systém doplňují čtveřice ventilačních průduchů z keramických trubek s nasáváním nad podlahou peren a s vyústěním v interiéru pod parapety štěrbin. Plné stěny zesilují polopilíře u vjezdů a na štítových stěnách. Krov, který se dochoval pouze v **Rymání**, má převýšenou vaznicovou konstrukci se šikmými sloupy, opřeny o patu zdiva. Sto-

58) J. Žižka, o. c. v pozn. 39, s. 55, obr. č. 36.

59) J. Žižka, O podobě nových hospodářských budov na konci 19. a počátku 20. století, Památky středních Čech, 18, č. 1, 2004, s. 6, obr. č. 11.

60) J. Žižka, o. c. v pozn. 59, s. 7, obr. 12.

61) J. Žižka, o. c. v pozn. 59, s. 6, obr. 10.

dola ve dvoře **Hodov** (okres Praha-východ) na bývalém lichtenštejnském panství Uhřetěves má v podřímsí řadu čtyřnásobně sdružených větracích otvorů, které doplňují níže položené šterbiny, umístěné v pilířích, vystupujících pouze do interiéru. Systém vícenásobných sdružených šterbin byl na lichtenštejnských panstvích uplatněn při rozsáhlé výstavbě nových hospodářských budov v 70. letech 19. století, a to zejména při provětrávání picníků nad chlévy.

Typ stodoly s větracími otvory v podřímsí byl na více stavbách uplatněn na bývalých lobkovických panstvích **Vysoký Chlumec** (okres Příbram) a **Libčevěs** (okres Litoměřice). Nadezdívku s řadou šterbinových otvorů dostala renesanční stodola v **Křepenicích**, kde střechu nese vaznicový krov s ležatými stolicemi s dlouhými sloupy, opřenými o patu zdiva. Fasády stodol dvora **Ústupenice a Počepice** se širokými segmentově sklenutými vjezdy na mlaty člení lizény. Větrání má podobu nízkých otvorů v pásu zdiva v podřímsí. Fasády stodoly v **Lužicích** na bývalém panství Libčevěs (okres Litoměřice) člení masivní lizénové rámy. Pás větracích šterbin probíhá po celé délce stodoly pod lizénovým pásem v podřímsí. Členění fasád stodoly v **Charvatcích** nerespektuje dělení na mlaty. Dva segmentově sklenuté vjezdy jsou umístěny uprostřed širokých polí, střed zdůrazňuje úzké pole rámované lizénami. Pod lizénovým pásem v podřímsí probíhá úzký vlysový pás se sdruženými větracími otvory. Velká stodola dvora **Odolice** má vysokou nadezdívku, členěnou střídavě širokými a úzkými segmentově sklenutými vpadlými poli s dvojicemi nebo jednou větrací šterbinou. Ve dvoře v **Choustníkově Hradišti** (okres Trutnov)

Obr. 33: Lužice (okres Litoměřice), bývalé panství Libčevěs, stodola s fasádami členěnými masivními lizénovými rámy s pásem větracích šterbin v podřímsí, postavená zřejmě v 70. letech 19. století.

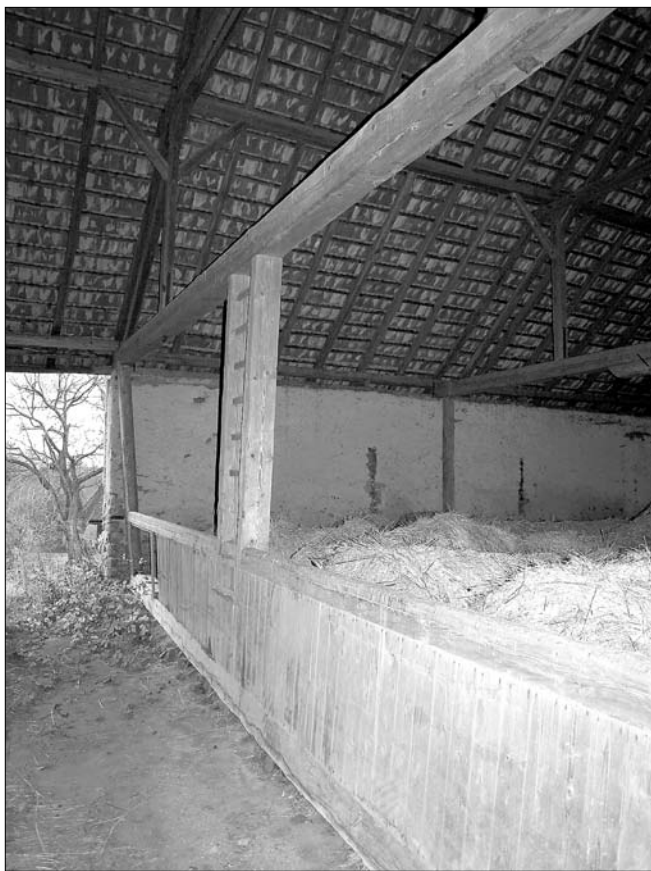
stejnojmenného nadačního panství se tomuto typu stodoly dostalo náročného provedení. Fasády stodoly, členěné slepou segmentově sklenutou arkádou, jsou v celém rozsahu obezděny režnými pískovcovými kvádry. V naznačeném vlysovém pásu jsou v každém poli dvojice větracích okének s kamenicky provedeným ostěním. Dvůr v **Hlohově** (okres Benešov), náležící k bývalému panství Zvěstov, je novostavbou zřejmě někdy ze 70.–80. let 19. století. Stodola o třech mlatech, spojená s kolnou, má plně obvodové zdivo, zesílené u segmentově sklenutých vjezdů. Pod římsou je řada kruhových větracích otvorů s režnými cihelnými šambránami. Režné články doplňovaly v cihlové barvě natřené lizénové rámy. Perny měly provětrávané podlahy. Fasádu stodoly dvora v **Mažicích** (okres Tábor) na bývalém panství Zálší člení lizény, nad vjezdy spojené pásy sledujícími segmentové záklenky. Lizény propojuje pásová římsa, oddělující horní pruh zdiva s velkými kruhovými otvory, rámovanými šambránami. Obdobné řešení s nadezdívkou

z režného cihelného zdiva s kruhovými větracími otvory má stodola z roku 1893 u **Vraného** (okres Kladno) na bývalém panství Vraný. Pro dobu vzniku této stodoly je typické větvení lizénových pásů, které dělí plochu štítů na trojúhelná pole. Ze stejného období pochází na tomto panství stodola dvora v **Lukově** (okres Kladno), se střechou nesenou vaznicovým krovem s převýšenými ležatými stolicemi.⁶²⁾ Mohutná stodola dvora **Březovice** na bývalém panství Rosice (okres Chrudim) pilířové konstrukce, zastřešená nízkou sedlovou střechou, má čelní fasády členěné čtyřmi poli lizénových ráků ve dvou úrovních. Ve vy-

Obr. 34: Mažice (okres České Budějovice), bývalé panství Zálší, stodola s větracími kruhovými otvory v podřímsí.

62) J. Žižka, o. c. v pozn. 59, s. 12, obr. 19.

Obr. 35: Lhotice (okres Pelhřimov), bývalé panství Želiv, pohled na část mlatu stodoly ze zachovanou oplotní, oddělující pernu.

sokém „přízemí“ jsou větrací šterbiny, dělené na pět dílů umístěné v koutech polí, v „patře“ provětrávají interiér otvory ve tvaru termálních oken, vyplněné keramickými trubkami. Na bočních stranách má horní část pouze bedněné výplně. Stodola o čtyřech průjezdných mlatech dvora v **Křovicích** (okres Kladno) na bývalém panství Zlonice má obvodové stěny převážně vyzděny z režných pískovcových kvádrů. Pískovcové zdivo ukončuje cihelný ozubový pás – architráv, nad kterým je omítaný vlysový pás a konzolová římsa. Perny dělí na jednotlivá pole opěráky, ukončené pod vlysem pultovými stříškami. V jednotlivých polích je po dvou větracích šterbinách, nad kterými je vždy trojice drobných otvorů ve vlysovém pásu. Jedna z největších známých stodol o čtyřech průjezdných mlatech, půdorysných rozměrů 100 × 26 m, byla na sklonku 19. století na tomto panství postavena v **Radošíně** (okres Litoměřice). Režné cihelné fasády člení z pískovce provedené pilastry, které nesou architráv pod vlysovým pásem. Ve zdivu peren i ve vlysovém pásu jsou v každém poli dvojice šterbin, ve středních polích mezilehlých peren zdůrazněné segmentovými římsami.⁶³⁾ K typu těchto stodol náleží i výrazně menší stodola o jednom mlatu, postavená kolem roku 1900 ve dvoře v **Brníkově** (okres Litoměřice) na bývalém panství Libochovice. Fasády vysoké stavby člení široké lizény, propojené úzkým pásem, oddělujícím oboustranně ustupující nadezdívku s větracími otvory. Stodola je stavebně spojena s vodárenskou věží obdélného půdorysu, přisazenou ke štítové stěně. Stodola v **Heřmanicích** (okres Havlíčkův Brod)

bývalého panství Vilémov má pilířovou konstrukci. Segmentově sklenutým vjezdům na mlaty odpovídají stejně řešená mělká vpadlá pole. Vždy čtyři šterbiny nad sebou jsou jednak umístěny v koutech vpadlých polí a jednak v podřímsi i soklu.

Výše již byla zmíněna dvojice stodol ve dvoře v **Malhosticích** (okres Teplice). Mladší stodoly s dlouhými perami jsou příkladem úpravy pro manipulaci s obilím při neprůjezdném mlatu. Směrem do dvora člení fasády peren slepá segmentově sklenutá arkáda. Na ní i nad stejně klenutými vjezdy probíhá v podřímsi pás zdiva s větracími otvory. Vnější stěny jsou plné, prolomené trojicemi velkých, segmentově sklenutých nakládacích otvorů. Střechu nese varianta Rankovy krovové konstrukce, vazné trámy podporované sloupky se sedly nesly stropy nad mlaty.

Na panství Choltice (okres Pardubice) probíhala podle datací ve štítech budov rozsáhlá výstavba hospodářských budov na sklonku 90. let 19. století. Zcela nově byl postaven dvůr ve **Štěpánově** se stodolou o dvou průjezdných mlatech. Fasády jsou hladké, masivní pilířová konstrukce s nadezdívkou se navenek neprojevuje. Drobné větrací otvory ve výplňovém zdivu peren jsou jednak uspořádány do vertikálních řad rozšiřujících se do kosočtverečných útvarů. Kosočtverečnou skladbu mají i další ležatě uspořádané větrací otvory v nadezdívce. Úprava stěny u vjezdů jednoznačně dokládá, že dvoukřídlá vrata byla od počátku posuvná. Vaznicový krov má šikmé sloupky, opírající se o koruny pilířů v patě nadezdívky. Obdobný systém větracích otvorů mají i další stodoly panství s fasádami členěnými obdélnými nebo plochým segmentem sklenutými vpadlými poli. Na čelních stranách všech stodol byly uplatněny tradiční šterbiny, bohatší skladbu měly pouze otvory ve štítech. Nejvýrazněji řešená čela stodoly ve **Sviňanech** zdůrazňují termální okna vyplněná ozdobně z tvarovek provedenou cihelnou mřížovinou. Drobné větrací otvory ve výplňových polích, poskládané do lichoběžných a kosočtverečných útvarů, má také stodola v **Kvašťově** (okres Benešov) na bývalém panství Nové Mitrovice, datovaná ve štítu do roku 1914.⁶⁴⁾ Pilířová konstrukce se navenek neprojevuje, fasády člení pouze omítkové lizény. Ve stodole se dochovaly podlahy vyvýšených mlátů i konstrukce oplotní, oddělujících perny.

Výrazně vystupující úseky zdiva na nárožích a ve středu střední perny s větracími dělenými šterbinami stodoly o dvou mlatech v **Týnci** (okres Tachov) na bývalém panství Planá u Mariánských lázní rámuji široká vpadlá pole, ve kterých se pohybovala posuvná vrata.

Fasády dvojice stodol, postavených kolem roku 1900 u dvora nedaleko významného zámku v **Týnci** (okres Klatovy), člení úzká a vysoká pole segmentově sklenuté arkády, vysazené z režného cihelného zdiva. Lizény rytmičují i pás zdiva mezi římsou a archivoltami, výplňové plochy pokrývá hrubá omítka. Větrání zajišťovaly pouze velké parníky na hřebenu střechy, s žaluziovými výplněmi, kryté sedlovými stříškami.

Fasády stodol ze druhé poloviny 19. století měly někdy bohaté členění dané i materiálovou skladbou. Příkladem vlivu romantických úprav sídelního zámku na podobu hospodářských budov panství může být stodola o dvou průjezdných mlatech u ovčína ve **Vlašimi** (okres Benešov). Fasá-

63) J. Žižka, o. c. v pozn. 27, 16, 17, obr. 28.

64) J. Žižka, o. c. v pozn. 59, s. 19, obr. 36.

Obr. 36: Malhostice (okres Teplice), bývalé panství Teplice, stodola s neprůjezdnými mlaty a s nakládacími otvory ve vnější fasádě, postavená ve třetí čtvrtině 19. století.

dy člení obdélná vpadlá pole s konzolkami s cihelných tvarovek podporujícími pásy v podřímsí. Vjezdy mají rezné cihelné segmentové záklenky, horní polovinu šterbinových průduchů rámuji cihelné vysazené profily dvojbokého průřezu. Stejný profil z cihelných tvarovek rámuje i kruhové větrací otvory ve vpadlých polích štítů. Bohaté romantické členění měly dnes zaniklé štíty nedalekého dvora **Skalkov** (k. ú. Bolina, okres Benešov), který byl prakticky celý přestavěn do romantické podoby.⁶⁵⁾ Architektonicky specifická úprava starší stodoly se sýpkou se dochovala ve dvoře **Chvojno** (k. ú. Jírovice, okres Benešov) na bývalém panství Konopiště. V 90. letech 19. století byla na fasádách budovy vytvořena pomocí obkladu iluze hrázděného zdiva.⁶⁶⁾

Architektonicky pozoruhodná soudobá, osově symetricky komponovaná neprůjezdná stodola, stojí v druhém dvoře v západní části městečka **Žleby** (okres Kutná Hora). Při čelech jsou perny disponované na dvě pole, sousedící s neprůjezdnými mlaty a uprostřed je vozová kolna o třech polích. Podélné fasády dělí na jednotlivá pole masivní polopiliře, propojené reznými cihelnými segmentovými pasy. U peren jsou pole široká, proti vjezdům na mlaty, zdůrazněná štíty se zubořezovým vlysem, pak následuje dvojice polí úzkých. Na vnější straně kolny jsou pak do pole odpovídajícímu jednomu vjezdu vložena dvě nízká segmentově sklenutá pole, nad kterým probíhá vlysový pás. Náročné rozčlenění podtrhuje materiálová skladba – pilíře opatřené hrubou okrovou omítkou, rezné cihelné pasy a cihelné rámování větracích otvorů, vpadlé plochy polí provedené v lomovém zdivu a hladce vytažená římsa hrubě omítané plochy. Štíty člení polopiliře vystupující nad obrys štítu v podobě stylizovaných věžiček, interiér větrají sdružené šterbiny.⁶⁷⁾ Jedna ze stodol dvora v **Chotěšově** (okres Litoměřice) na panství Libochovice má vjezd na mlat s vysazeným cihelným segmentovým záklenkem umístěn v rizalitu členěném pásovou omítkovou bosáží. Fasády peren ukončuje rezný cihelný

vlysový pás s kruhovými větracími otvory. Vysoké šterbiny rámuji výrazně vysazené rezné cihelné půlkruhové sklenuté šambrány, propojené horizontálním cihelným pásem. Ostatní plocha je rezná, provedená z lomového kamene.

Bohatost řešení schwarzenberských stodol v období z konce 19. století a kolem roku 1900 ilustrují stodoly v **Greinerově Dvoře** a v **Blanici** (okres Prachatice) na bývalém panství Netolice. Bohatě jsou řešena zejména štítová průčelí rámovaná v rezném zdivu provedenými masivními lizénami, větrací šterbiny mají rezné šambrány s ušima, vjezdy mají vysazené záklenky a v patách a ve vrcholech štítů vyrůstají stylizované věžičky. Střechy nesou vaznicové krovy se šikmými sloupy opřenými o paty zdiva. Šterbiny mají zalamovaný půdorys – jedné průběžné šterbině na fasádě, odpovídá dvojice dělených šterbin v interiéru. Stodola dvora v **Žitné** na netolickém panství byla spolu s celým dvorem, jak ukazuje letopočet na štítu chléva, postavena kolem roku 1909. Omítané fasády stodoly o dvou mlatech člení lizénové rámy, nad segmentově sklenutými vjezdy vyrůstají zděné štítové vikýře s nakládacími otvory do pater mlatů. Interiér větrají vícenásobně sdružené šterbiny rámované šambránami. Důraz je opět položen na štíty s ozdobné řešenými ozuby v patách a vrcholu. Vaznicový krov má střední stojatou stolicí, kombinovanou se vzpěradly, o kterou se opírají dlouhé vzpěry připomínající vazbu na kozu. Kombinace stojatých stolic a vazby „na kozu“ byla zachycena u několika dalších stodol na schwarzenberských panstvích, stavěných nebo stavebně upravovaných ve druhé polovině 19. století. Všechny tyto schwarzenberské stodoly však převyšuje budova v čele dvora **Vondrov** (k. ú. Zliv, okres České Budějovice) s komorou na píci, s dvojicí stodol po bocích.⁶⁸⁾ Fasády stodol s vysokou nadezdívkou člení vpadlá pole rámovaná lizénami vysazenými z rezného cihelného zdiva. Šambrány vysazené z rezných cihel rámuji i sdružené šterbiny, rezné plochy jsou v dolní části provedeny z lomového kamene. Nadezdávka s potrojnými šterbinami je včetně řím-

65) J. Žižka, o. c. v pozn. 39, s. 55, 56, obr. 38.

66) J. Žižka, o. c. v pozn. 59, s. 16, 18, obr. 31.

67) J. Žižka, o. c. v pozn. 39, s. 53.

68) J. Vybíral, Století dědiců a zakladatelů, Architektura jižních Čech v období historismu. Praha 1999, s. 98–104.

Obr. 37: Nové Hradky (okres České Budějovice), bývalé panství Nové Hradky, Zámecký Dvůr. Pohled na část stodoly s řezárnou, respektive malým mlatem se žentourem polygonálního půdorysu.

sy v celém rozsahu provedena z režného cihelného zdiva.

Poněkud odlišná řešení byla konci 19. století uplatněna na panství Sedlec (okres Kutná Hora) orlických Schwarzenberků. Fasády peren stodoly v **Souňově** (okres Kutná Hora) z doby kolem roku 1880 člení vpadlá obdélná pole s vysokými sdruženými šterbinami, propojenými společným nadpražím vysazeným z režných cihel. Pod římsou, vysazenou z režných cihelných tvarovek, doplňuje větrací systém řada keramických trubek.⁶⁹ Starší stodola barokního původu dvora v **Krchlebech** (okres Kutná Hora) dostala při přestavbě na sklonku 19. století novorenesanční obloučkové štíty, zřejmě inspirované renesančním štítem kostela v sousedství.

Fasády stodoly dvora při zámku v **Kaceřově** (okres Karlovy Vary) člení vpadlá pole zakončená zuborezovým pásem. Na převýšené střední pole na čelní straně je ve štítu nasazen půlkruhově sklenutý otvor, rámovaný klenáky s bohatě členěnou výplní z cihelných tvarovek. V cípech štítu jsou pak dva kruhové otvory s paprscitou výplní.⁷⁰ Z cihelných tvarovek je provedeno ostění i výplň otvoru ve tvaru termálního okna stodoly v **Heřmaničkách** na panství Smilkov (okres Benešov). Čtvrtpilíře rámuující vpadlá pole pokrývá pásová rustika. Obdobnou úpravu měly i štíty stodoly s výplněmi z keramických kružeb zanikajícího dvora **Kunvald** u Hrádku (okres Kolín). Pozornost je věnována úpravě větracích šterbin, které mají šambrány, vysazená nadpraží atd. Zajímavým příkladem jsou podvojně vertikálně dělené větrací šterbiny dvora v **Březnici** (okres Tábor) na bývalém panství Bechyně, které lemují kvádrované šambrány.

U stodol se nejpozději na počátku 19. století objevují řezárny. Většinou mají charakter obdélné přístavby u nádvorní stěny perny, nebo peren, zastřešené pultovou střechou. U stodol o třech mlatech šlo nejednou o dvě řezárny, připojené k mezilehlým pernám. Řezárny byly vesměs přístupné pouze zvenčí, a tedy s pernou stodoly neměly přímé spojení. Jejich příkladem může být vyobrazení barokní stodoly již zmíněného dvora **Býkov** (okres Plzeň-sever) z po-

čátku 19. století. Charakteristické jsou dva vstupy usnadňující manipulaci se slámou. Při průzkumu dvorů byla dvojice řezáren, přisazených na spáru ke zdivu barokní stodoly, zachycena například ve dvoře **Radice** (k. ú. Žďár, okres Klatovy) na bývalém panství Defurovy Lažany. Vzácně byla zjištěna existence přístaveb polygonálního půdorysu, přisazených rovněž k nádvorní nebo vnější stěně perny, které však již mohly mít funkci malých mlatů, vybavených zařízením poháněným žentourem. Existenci některých, dnes z podstatné části zmizelých staveb, již dokládá stabilní katastr. Řada jich však vznikla až v polovině nebo krátce po polovině 19. století. Dvě stavby tohoto typu dosud stojí na bývalých schwarzenberských panstvích – v **Horním Ročově** (okres Louny) a v **Čejkovicích** (okres České Budějovice). V obou případech tvoří řezárny (mlaty) krátká kolmá polygonálně zakončená křídla, dodatečně připojená k vnější straně stodoly, zastřešená vícebokými valbovými střechami. Fasády v Čejkovicích člení lizénové rámy, otvory pocházejí z novodobé úpravy. V Horním Ročově větrají interiéry potrojně šterbinové větrací průduchy. Obě stavby nejsou zakresleny na stabilním katastru a byly postaveny až někdy v polovině 19. století.

Pozoruhodný malý mlat osmibokého půdorysu, přistavěný k nádvorní straně stodoly o třech průjezdných mlatech, se dosud dochovalo v tzv. **Zámeckém Dvoře v Nových Hradech** (okres České Budějovice). Obvodové stěny dosahují zhruba poloviční výšky zdiva perny. Fasády, dnes zbavené omítek, ukončuje římsa, nad kterou vyrůstá jehlancová střecha s ozdobnou hrotnicí. Patrná jsou zazděná obdélná okna. V interiéru, přístupném ze dvora i z perny stodoly, se dochovala krovová konstrukce se středním sloupkem se zbytky konstrukce žentouru. Řezárna byla zřejmě postavena v rámci přestavby dvora současně se stodolou, se širokými segmentově sklenutými vjezdy a vysokými sdruženými větracími šterbinovými průduchy, někdy ve druhé čtvrtině 19. století.

Uspořádáním a dimenzemi se od předchozích příkladů liší polygonální rizalit stodoly dvora v **Nahém Újezdci** (okres Tachov) na bývalém panství Planá u Mariánských Lázní. Stodola zastřešená valbami ukončenou střechou má dva prů-

69) J. Žižka, o. c. v pozn. 12.

70) Srov. M. Kaříka, K zevnějšímu zděným stodol v Čechách, Zprávy památkové péče, 68, 3, 2008, s. 201–208.

Obr. 38: Nahý Újezdec (okres Tachov), bývalé panství Planá, pohled na stodolu s velkým polygonálním mlatem se žentourem ze 60. let 19. století, přisazeným ke střední perně. Fasády peren člení vysoká segmentově sklenutá vpadlá pole, typická pro dobu vzniku stodoly.

jezdne mlaty. Vysoké obvodové stěny člení segmentově sklenutá slepá arkáda s trojicemi větracích šterbin nad sebou, umístěných v ose polí. Stejně vysoké a sklenuté vjezdové otvory dělí příčník na dvě části – spodní s vraty a horní s bedněnou výplní a zřejmě nakládacími otvory na patra nad mlaty. Směrem do dvora vystupuje ze středu stodoly mohutný rizalit, postavený na půdorysu pěti stran osmiúhelníka a zaujímající celou šířku střední perny. Ve středu čelní trojboké části byla vrata, boky členily dvojice segmentově sklenutých vpadlých polí nad sebou. Členění fasád odpovídá i interiéru s dvěma patry stojatých stolic, s příčnými vaznými trámy. O horní se opírá konstrukce na kozu, podporující vaznice. Stodola svým charakterem náleží do 60. let 19. století. V polygonu lze předpokládat existenci mlatu s žentourem.

V obci **Černousy** (okres Liberec) na bývalém frýdlantském panství uzavírá východní stranu dvora v českém prostředí zcela ojedinělá stodola anglického typu, pro kterou byl charakteristický mnohoúhelníkový půdorys. Černouská stodola má dvě perny osmibokého půdorysu o průměru cca 20 m. Perno odděluje dvojice příčných mlatů obdélného půdorysu, další dva shodně řešené mlaty stojí na vnějších stranách. Délka mlatů odpovídá dvěma třetinám šířky a výška polovině výšky peren, které mají navenek charakter dvoupatrové stavby. V čelních stranách polygonů peren byla nad sebou vždy dvojice segmentově sklenutých nakládacích otvorů, na ostatních stranách pak větrací šterbiny. V dolní části se šterbiny směrem do interiéru kalhotově rozdělují na dva otvory se šikmo rozevřenými špaletami. Jednoduchým šterbi-

nám v patře odpovídají v interiéru segmentově sklenuté niky. Drobné otvory při terénu ukazují na existenci provětrávané podlahy. Do mlatů se perny otevírají vysokými a širokými stlačeně sklenutými otvory, dělenými v polovině výšky mezilehlým pasem na dvě části. Mlaty tedy musely být zastřešeny sedlovými střechami s hřebeny ve směru podélné osy stodoly. Dolní část zdíva mlatů byla obedněna. Ve středu každé perny se dochoval cihelný pilíř válcového nebo polygonálního průřezu, který podporoval konstrukci krovu. Na původní zastřešení peren tvarově navazují novodobé ocelové krovky jehlancových střech. V koutě každé perny je v rozsahu spodní části malý obezděný prostor, který může souviset s konstrukcí schodiště. Stodolu zachytila již mapa stabilního katastru, pořízená v roce 1842.

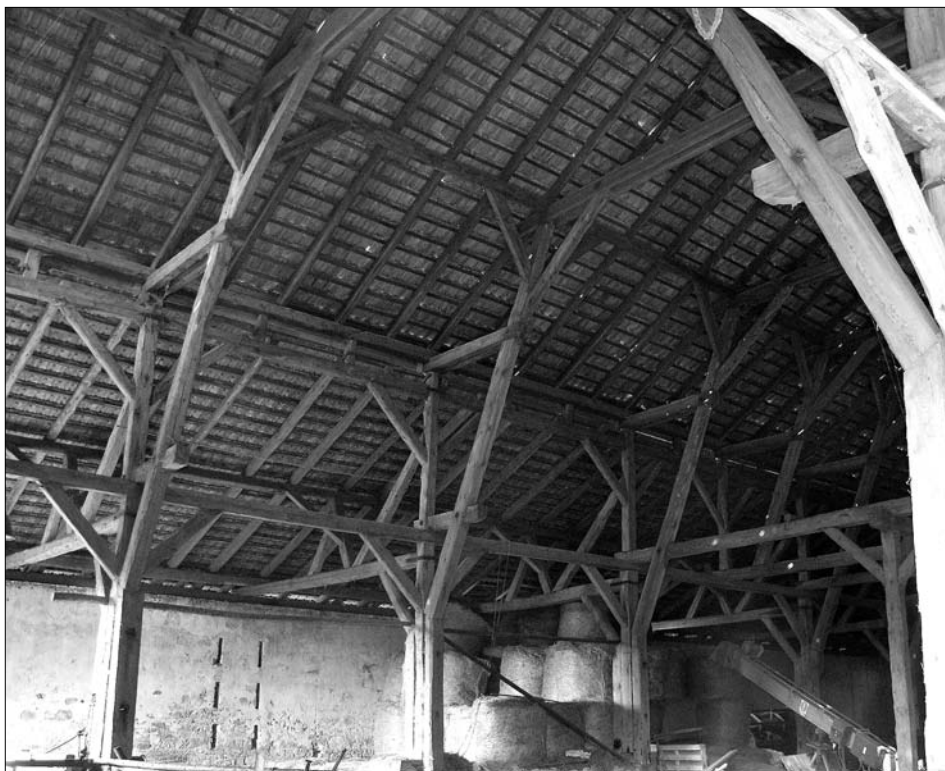
Mezi unikátní stavby patří i stodola v **Líšném Dvoře** u Jindřichova Hradce, na stejnojmenném černínském panství. Stodola, uzavírající na východě dvůr osově symetric-

Obr. 39: Černousy (okres Liberec), bývalé panství Frýdlant, stodola anglického typu s dvojicí osmibokých vysokých peren, postavená zřejmě ve 30. letech 19. století. Mezi pernami a po jejich bocích jsou vždy dvojice nízkých příjezdných mlatů. Perno mají novodobé ocelové krovky osazené na betonové věnce.

Obr. 40: Háj (lk. ú. Mšec, okres Rakovník), stodola s bočními podélnými mlaty a mlatem příčným, postavená v roce 1890 (foto E. Volfová).

Obr. 41: Háj (lk. ú. Mšec, okres Rakovník), interiér stodoly s podélnými mlaty. Podélné mlaty po boku perny oddělují sprážené sloupky, střechu nese vaznicový krov s převýšenými ležatými stolicemi. V obvodové zdi je půdorysně rozdvojená, vertikálně dělená větrací šterbina (foto E. Volfová).

ké obdélné dispozice, má velký centrální mlat osmibokého půdorysu. Perny tvoří čtyři křídla obdélného půdorysu, navazující diagonálně vůči ose dvora na strany polygonu. V jeho mezilehlých stranách jsou čtyři vjezdy na mlat. Podélné fasády peren piliřové konstrukce s výplněmi člení trojice vpadlých segmentově sklenutých polí, v čelních stranách jsou pole dvě. Větrací šterbiny ve středu polí se směrem do interiéru rozdvíhají a částečně využívají komínového efektu. Střed stodoly zdůrazňuje jehlancová střecha mlatu vrcholící hrotnicí s makovicí a korouhvičkou, perny mají val-

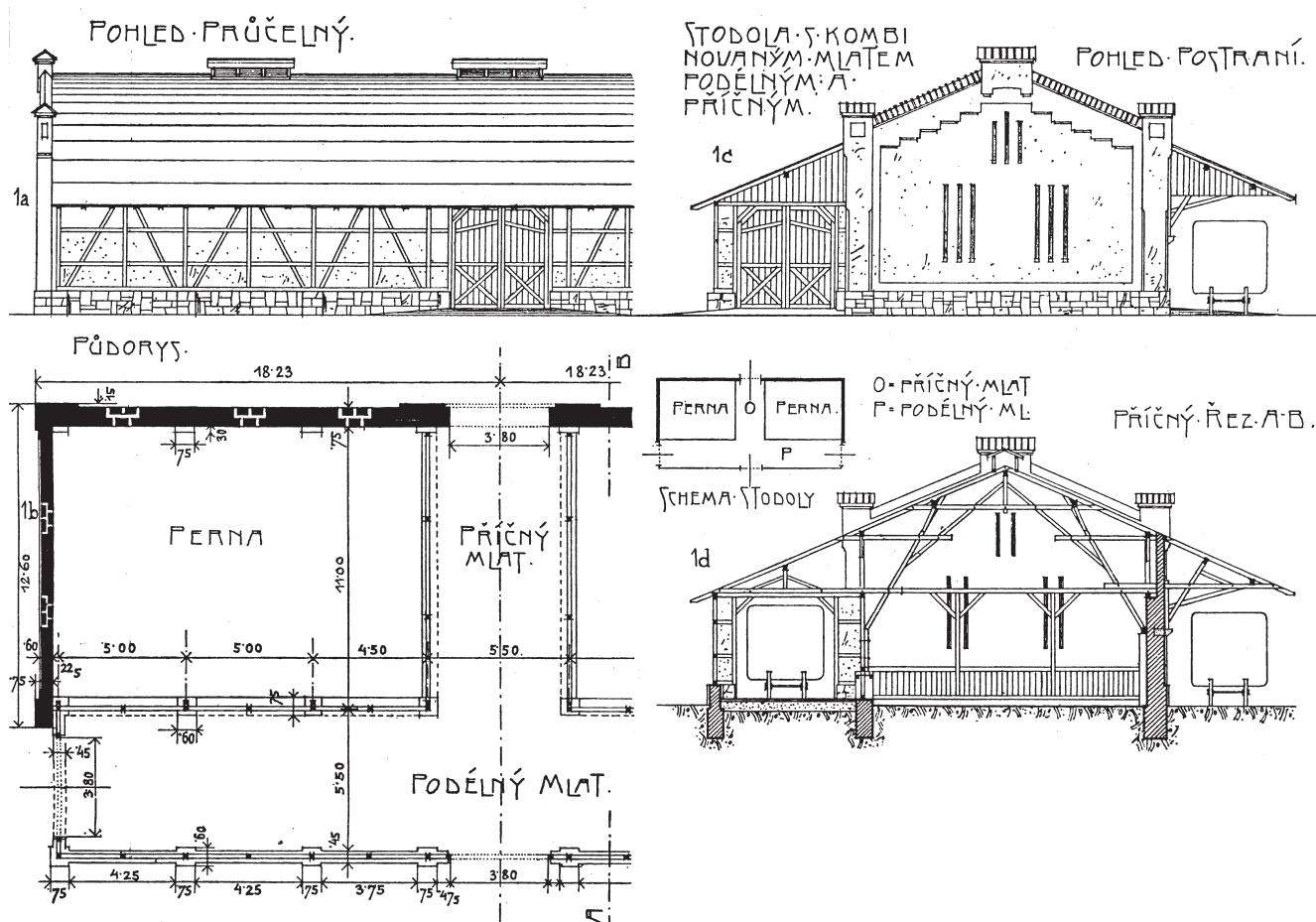
bové střechy. Vazné trámy mlatu podporují osmiboké sloupky se sedly s profilovaným zhla-
vím. Na trámy jsou osazeny vysoké stojaté stolice, kombinované s věšadlem s centrálním sloupem. V pernách nese střechu krov Rankovy úsporné konstrukce. Stodola nahradila v 60. letech 19. století barokní stodolu tradiční dispozice. Soudobá stodola s centrálním mlatem a čtyřmi pernami stojí i ve dvoře **Vyšatoly** (okres Příbram). Atypické řešení zde podtrhuje i do jisté míry zdůvodňuje sýpka, navazující na čelní křídlo, ve které bývala olejna.⁷¹⁾

Uplatnění podélných mlatů u stodol v Čechách bylo zcela výjimečné. O to vzácnější je stodola dvora **Háje** (lk. ú. Mšec, okres Rakovník) na bývalém schwarzenberském panství Mšec s dvěma podélnými mlaty, kombinovanými s jedním mlatem příčným.⁷²⁾ Stodola má navenek charakter trojlodní pseudobaziliky s hlavní lodí zastřešenou sedlovou střechou a bočními loděmi krytými střechami pultovými, s interiérem otevřeným do krovu. Hlavní loď je velkou pernou, přetátou uprostřed délky příčným mlatem, boční lodi mají funkci podélných mlatů. Na fasádách se v prakticky v plném rozsahu uplatňuje plné režné opukové zdivo. Čelní fasády člení lizénové rámy, které na hlavní lodi v dolní části přecházejí v jednu odstupněnou opěráky s pultovými stříškami. Boční lodi mají zděné štíty s patami vysazenými na krakorcích, štíty hlavní lodi překrývá bednění. Vjezdy na mlaty jsou segmentově sklenuté, s vysazenými omítanými záklenky, sepnutými klenáky. Vysoké větrací šterbiny rámuji ploché, v lomovém kameni provedené šam-

brány. Krovové konstrukce nesou sloupky, oddělující hlavní loď od lodí bočních, které tvoří trojice sprážených dřevěných sloupků, postavená na vysokých zděných soklech. O vnitřní sloupky se opírají šikmé sloupky plných vazeb krovu hlavní lodi. Střední nejvyšší sloup nese jednak vazné trámy bočních lodí a současně vaznici pultových střech

71) J. Žížka, K typologii stodol 19. století, Památky středních Čech, 13, č. 2, 1999, s. 51–53. Publikovány zde fotografie stodol v Lišném Dvoře a Vyšatolech.

72) J. Žížka, o. c. v pozn. 61, s. 16, obr. 29.

Obr. 42: Vzorový návrh stodoly s podélným bočním mlátem s hrázděnými stěnami a s výrazným štítem peren podle V. Vočadla z roku 1914 (o. c. v pozn. 1, tabulka č. 6). Návrh odpovídá některým realizovaným schwarzenberským stavbám, například v Greinerově Dvoře u Netolic.

bočních lodí a nad ní umístěnou pozednici krovu hlavní lodi. O nejnížší vnější sloupek se opírá krátká vzpěra vazného trámu, krokve pultových střech uprostřed rozpětí podporuje konstrukce „na kozu“. Půdorysně zalomené štěrbiny jsou v interiéru rozděleny na tři části. Příčný mlát odděluje běžné stojaté stolice. Stodolu datuje letopočet vytesaný na pískovcovém kvádru v průčelí do roku 1890. V literatuře se objevuje typ stodoly s podélnými mláty po bocích stodoly, které mají dřevěnou rámovou konstrukci s bedněnými stěnami, nebo konstrukci hrázděnou. Střední část s perny je masivnější se zděnými konstrukcemi, především zděnými čely.⁷³⁾ Dispozičně jde tedy o stavby prakticky shodné se stodolou v Háji. Jistě tedy není náhoda, že tyto typy stodol nacházíme opět ve schwarzenberských dvorech. Příkladem může být již zmíněná stodola v **Greinerově Dvoře** na bývalém pan-

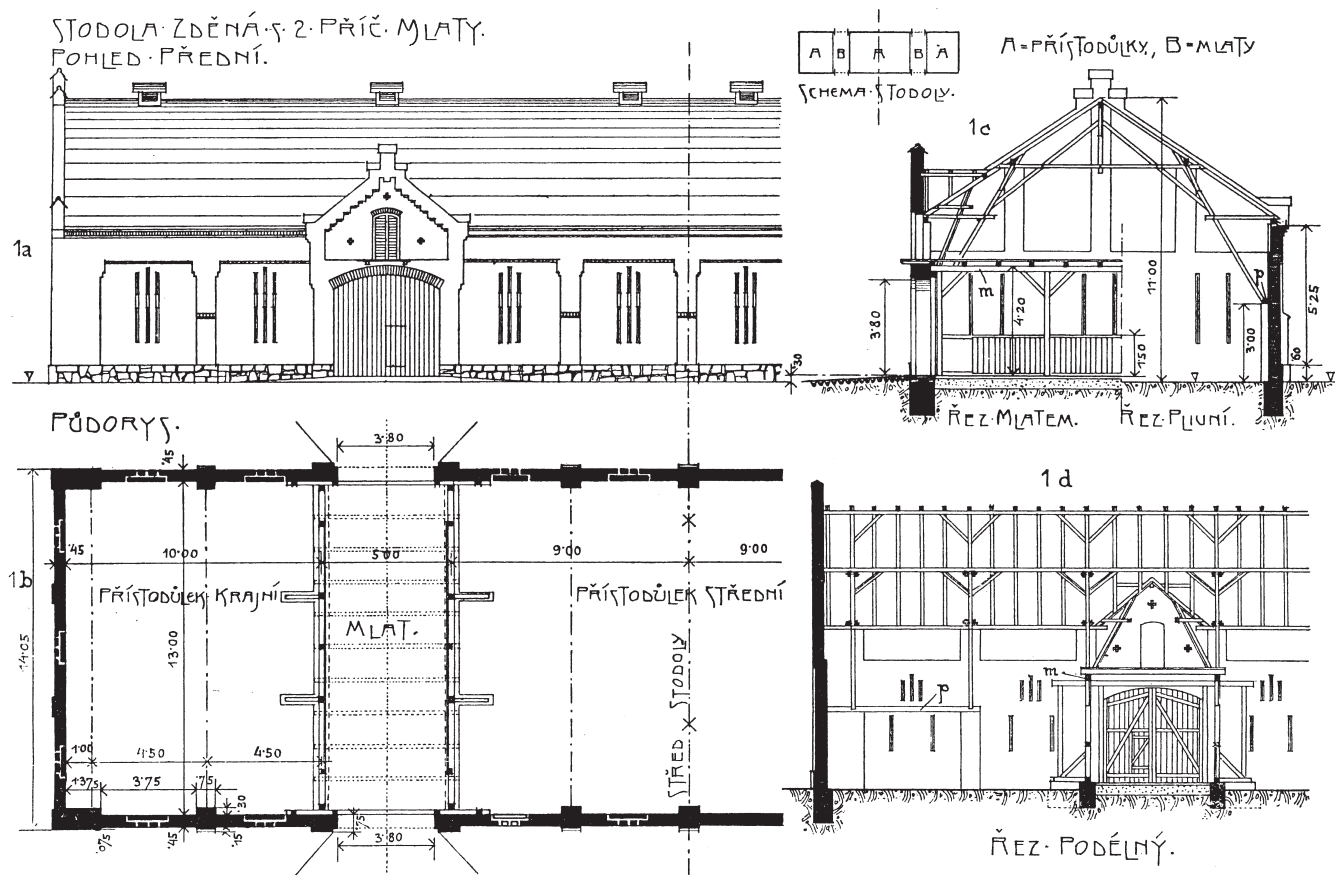

Obr. 43: Greinerův Dvůr (okres Prachatic), bývalé panství Netolice, čelo schwarzenberské stodoly z konce 19. století s přistavěnými dřevěnými podélnými mláty. Štít charakterizuje architektonické členění fasád soudobých hospodářských budov na panství.

ství Netolice s bohatými štíty s bedněnými stěnami mlátů, nebo stodola dvora **Vranín** s nadprůměrně bohatými štíty s hrázděnými stěnami mlátů.

K mimořádným stavbám patří i stodola **Nového Dvora** u Lenešic (okres Louny), který vnikl na konci 19. století

73) V. Vočadlo, o. c. v pozn. 1, tabulka č. 6.

Obr. 44: Vzorový návrh stodoly s příčnými mlaty podle V. Vočadla z roku 1914 (o. c. v pozn. 1, tabulka č. 4). Krov s převýšenými ležatými stolicemi, respektive jeho varianty je nejčastější krovovou konstrukcí stodol z konce 19. a počátku 20. století. Dobře je patrné půdorysné a vertikální uspořádání větracích šterbin. Ve štítu nad vjezdem je nakládací otvor na patro mlatu.

přestavbou honosného schwarzenberského ovčína. Stodola, kombinovaná se sýpkou, je zastřešena společnou, polovalbami ukončenou střechou. Má jeden střední podélný mlat se segmentově sklenutými perny po bocích. Horizontální členění dělí fasády na tři úrovně – vysoký sokl s větracími otvory podlahy peren, hlavní podlaží se slepými převýšenými okny a horní vlysový pás v podřímsi s řadou segmentově sklenutých větracích otvorů. Slepá okna ukrývají vždy dvojice větracích šterbin, přisazených k ostění. Atypické řešení podtrhuje vybavení parní strojovnou s dosud zachovaným komínem, která poháněla potřebné stroje.

K typu stodoly se středním podélným mlatem a středním mlatem příčným patří i stodola u dvora **Smrdov** (k. ú. Kletečná, okres Pelhřimov) na panství premonstrátského kláštera Želiv, postavená zřejmě nedlouho před rokem 1878. Stodola má piliřovou konstrukci s tím, že čelní části mají zděné výplně a ve středu stodoly byly výplně dřevěné. Čelní stlačené sklenuté vjezdové otvory rámuji vpadlá pole s vysokými šterbinami. Stejnou úpravu mají boční vjezdy mezi piliři. Větrací systém doplňují kruhové otvory v polích štítů, členěných lizénami a větrací komínové průduchy v piliřích na bočních stranách. Původní konstrukce krovu se nedochovala.

Velikost stodol se při přestavbách mohla měnit v závislosti na pěstební produkci na příslušných polích. Někdy si potřeby vynutily i stavbu další stodoly. Tento stav je možné dobře sledovat na bývalém schwarzenberském panství Hluboká. Například u dvorů **Světlik** a **Chýňava** (k. ú. Hosín, okres České Budějovice), protáhlé obdélné dispozice, by-

ly postupně postaveny proti sobě vždy dvě stodoly o dvou mlatech. Starší stodola ve **Světlíku** (k. ú. Oselné, okres České Budějovice) má piliřovou konstrukci s dřevěnými výplněmi s hambalkovým krovem se stojatými stolicemi, fasády mladší protilehlé stodoly člení obdélná vpadlá pole s větracími šterbinami.

Ke chlévům ve dvorech na některých panstvích byly připojeny na konci 19. století stavby velkých pícníků s obročníky pro přípravu a skladování krmiva, které připomínají stodoly. Mají vjezdová vrata a určitý větrací systém. Výrazným příkladem je jistě obročník přistavěný v roce 1893 k chlévům dvora v **Hostěradicích** (okres Praha-západ) s vysokým patrem s velkými otvory, vyplněnými cihelnou mřížovinou.⁷⁴⁾ Mohutnou hlavní budovu dvora **Osobody** (okres Klatovy) bývalého panství Žinkovy se sýpkami a chlévy doplňuje obročník s dvojicí vrat a skladovacím polopatrem s hrázděnými stěnami.

Již se zaváděním mláčení obilí přímo na polích s parním pohonem ztrácely stodoly svůj hlavní význam a v zejména průběhu druhé poloviny 20. století byly často stavebně upravovány na chlévy. Známe však několik starších příkladů, kdy stodola změnila svoji původní funkci. Stodola dvora orlických Schwarzenberků **Kolorédov** (okres Písek), postaveného kolem roku 1800, byla kolem roku 1900 přestavěna na stáje, zaklenuté klenbičkami do válcovaných nosníků, podporovaných průvlaků s litinovými sloupky. Pícník provětrávaly ležaté obdélné otvory v nově provedené

74) J. Žižka, o. c. v pozn. 59, s. 12, obr. č. 17.

nadezdívce, vyplněné cihelnou mřížovinou. Ve 20. letech 20. století doplnila novou funkci dvě železobetonová síla na píci polygonálního půdorysu. Přestavba na stáje s velkými okny rámovanými šambránami z cementových cihel, realizovaná někdy ve 20. letech 20. století, změnila podobu stodoly dvora při zámku ve **Vrbíčanech** (okres Litoměřice). Na stodolu upomíná řada dvanácti volských ok, které na podélné straně provětrávala podstřeší valbové střechy.

Poznatky z výše uvedeně stručné charakteristiky typů vybraných stodol z různých období a panství se pokusíme shrnout v následujícím textu.

Stodoly ve dvorech velkostatků měly běžně dva nebo tři mlaty, tedy tři respektive čtyři perny. Stodoly o jednom středním mlatu se dvěma stejnými perny po stranách se vyskytují výjimečně, nebo ve dvojicích v kombinaci se sýpkou. Velikost odpovídala výměře polí, respektive předpokládanému výnosu obilí. Méně časté tedy byly stodoly o čtyřech mlatech, zcela výjimečně pak stodoly o pěti nebo šesti mlatech, které stály pouze ve dvorech s největší výměrou polností. V teoreticky optimální úpravě měla střední perna, přístupná z obou stran, dvojnásobné rozměry než perny krajní. Příkladem mohou být výše zmíněné návrhy swarzenberských stodol z první čtvrtiny 18. století, nebo Joendlovy vzorové návrhy, kde stodola má při vnější šířce 12,5 m, krajní perny dlouhé 10 m, střední pernu 20 m při světlé šířce vjezdů 4,9 m.⁷⁵⁾ Zřejmě z praktických důvodů byl používán i poměr 2 : 3 nebo dokonce 1 : 1. Například velká stodola o čtyřech mlatech v Tucharazi má všechny perny stejně dlouhé, a to 19,5 m. Při šířce vjezdových otvorů, respektive jejich nik, okolo 4,7 m, dosahuje stodola délky cca 118 m. Výška zdí po římsu obnáší zhruba 4,5 m, při výšce větracích štěrbin 220 cm. Rozměry zde zřejmě odpovídají obvyklým zvyklostem. Šířka vjezdového otvoru se v pokročilém 19. století dělala často ještě širší, známe například vjezdy šířkou přesahující 6 m.

Běžná barokní zděná stodola, zastřešená sedlovou střechou, ukončenou polovalbami nebo valbami, výjimečně střechou mansardovou, měla plně obvodové stěny. Vjezdy

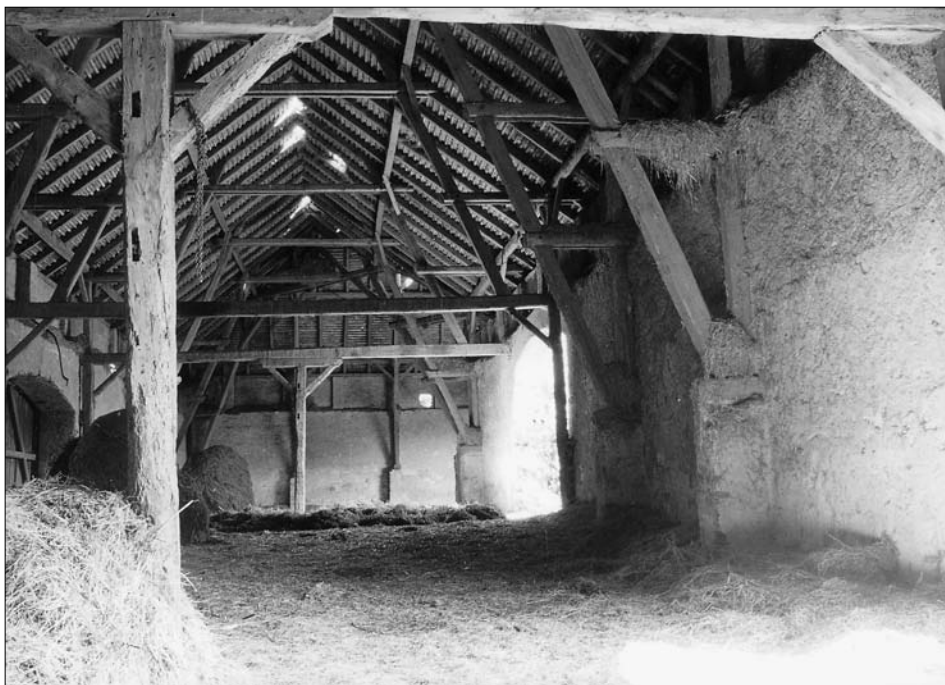
Obr. 45: Žitná (okres Prachatic), bývalé panství Netolice, stodola z roku 1909 s nakládacími otvory na patra mlátů.

Obr. 46: Chotěšov (okres Litoměřice), bývalé panství Libochovice, detail fasády stodoly z konce 19. století.

na mlaty měly rovná dřevěná nadpraží, nad kterými přímo probíhala pozednice. Výšku obvodových stěn tedy často určovala výška vjezdů. V případě vysazení římsy byl římsový profil v úseku nad nadpražím vjezdu proveden ve dřevě, zděné vysazení vyžadovalo určitou nadezdívku nad překladem. Běžné zřejmě bylo i ukončení fasád rytmem profilovaných zhlaví vazných trámů, nebo krátčat. Poměrně výjimečné byly v lici osazené kamenné portály vjezdů, případně portály vytvořené v kombinaci kamenných stojek a z omítky vytažené archivoly na cihelném záklenku. Méně často než rovná nadpraží a, jak se zdá, spíše v pokročilejším 18. století, se objevují půlkruhové až stlačeně sklepnuté vjezdy s vyzdívaným ostěním odsazeným od lince fasády v ploché nise pro vrata se stlačeně segmentovým záklenkem nebo opět s rovným nadpražím.

75) J. P. Joendl, o. c v pozn. 6, tab. č. 1.

Obr. 47: Lukov (okres Kladno), bývalé panství Vraný, krov stodoly s převýšenými ležatými stolicemi z konce 19. století.

Běžným větracím otvorem barokní stodoly byl úzký nepřilís vysoký šterbinový průduch, procházející ve stejných dimenzích celou tloušťkou zdiva. Ochranu proti pronikání srážkové vody a bezpečnost proti žhářství zajišťovalo půdorysné zalomení. Zdá se, že poměrně často měl průduch půdorysně rozvětveného „V“, kde dvě části svírají různě velký ostrý nebo tupý úhel. Šikmé ostění šterbiny začínalo již v lici stěny. Zřejmě běžné bylo i dvojnásobné pravouhlé zalomení. Bohatší variantu ukazuje stodola v plánu dvora v Jägerově skicáři, kde jsou větrací šterbiny dvojnásobně zalomeny v ostrých úhlech.⁷⁶⁾ Důležitá byla i výška nad terénem. Další variantou byla šterbina řešená jako okno v interiérové segmentově sklenuté nice, nebo šterbina uprostřed oboustranně špaletovaného otvoru. V třetím případě byl větrací otvor pojímán jako vysoko umístěné, nízké ležaté obdélné okénko s ostěním v interiérové nice se šikmými špaletami. Stodola pak byla navenek podobou otvorů do značné míry sjednocena s ostatními budovami. Vyskytovaly se i kombinace těchto řešení. Poměrně vzácné jsou šterbiny s masivním dubovým ostěním. Zvolenou podobu větrání zřejmě ovlivňovaly místní zvyklosti i zvyklosti stavitelů. Na fasádách se nejčastěji uplatnilo iluzivní malované členění – lizény po bocích vjezdů a na nárožích, propojené pásy, šambrány kolem větracích průduchů. V řadě případů bylo členění vytaženo z omítky, někdy v bohatší podobě, například s pásovou rustikou.

Střechy nesly v barokním období nejčastěji hambalkové krovy s ležatými stolicemi podle rozpětí, případně doplněné věšadly a dalším patrem hambalků. Krovy ze 17. století doplňují střední stojaté stolice. Vzhledem k požadavku na prostor a manipulaci s obilím byly vazné trámy, podporované sloupky, pouze v plných vazbách, v jalových byly krátkata. Počet plných vazeb také do značné míry limitoval délku peren. Podél mlatů byly vždy plné vazby. Dolní

stolice podporující vazné trámy nesly případně stropy nad mlaty a byla do nich zapuštěna konstrukce oplotní. Výjimečně měly sloupky u mlatů bohatší profilaci hlavic a patek, která byla jinak častá u sloupků podporujících průvlaky v sýpkách. Koncem 18. století se prostor podstřeší ještě uvolňuje zkrácením hambalků na krátkata do výměn mezi hambalky v plných vazbách. Podstřešní prostor provětrávaly řady vikýřů, v barokním období převážně pultové.

V řadě barokních dvorů stály stodoly roubené, případně stodoly se zděnými pilíři a roubenými výplněmi. I u dvorů velkostatků byl zaznamenán typ stodoly s polygonálně ukončenými perami.

Stavební zvyklosti z doby barokní přetrvávaly ještě v průběhu první čtvrtiny 19. století. Na

sklonku 20. let dochází u zděných stodol, zejména pod vlivem publikovaných vzorových návrhů, ke změnám. Plná silná stěna je postupně více nebo méně nahrazována pilířovou konstrukcí s výplňovým zdivem. U většiny stodol ze 30.–40. let 19. století je však obvodové zdivo stále tak silné, že umožňuje provést větrací šterbinové průduchy v půdorysně dvakrát zalomené podobě. Dále se vyskytují i šterbiny půdorysně zalomené v tupém úhlu. V této době i v době pozdější se však od barokního typu liší tím, že krátký úsek ostění je vždy kolmý k lici stěny. Výjimečně lze zaznamenat i šterbiny kalhotového půdorysu, kdy jedna vnější šterbina šikmým zalomením přechází na dvě vnitřní šterbiny. Stěny zesilují polopilíře vystupující do interiéru. Zesílení je někdy omezeno pouze na rámování vjezdů. Ve druhé čtvrtině 19. století tedy ještě nelze mluvit o typické pilířové konstrukci s výplněmi. Fasády člení vpadlá obdélná, případně segmentově sklenutá pole. Specifickou skupinu tvoří stodoly s fasádami členěnými půlkruhově sklenutými poli, která se střídají s úzkými poli obdélnými, respektive se sdruženými lizénami. Výjimečné je i členění fasád slepou, stlačeně sklenutou arkádou. Průduchy v osách polí narůstají do výšky, případně jsou zdvojovány. Větrací systém doplňují otvory ve štítech, v základním tvaru většinou vycházející z termálního okna. Postupně se objevuje výplň z cihelné mřížoviny. Vjezdy mají vždy segmentové nebo ploché stlačené záklenky. Architektonické členění fasád vpadlými poli doplňuje kvádrová nebo pásová rustika, nároží někdy zdůrazňuje bosáž. Stodoly mají bohatší profily hlavních říms klasicistního charakteru s výrazně vysazenou deskou. Vpadlá pole, členící fasády některých stodol z poloviny 19. století, mají charakter slepé arkády se římsovými hlavicemi v patách archivolt. Řada náznaků ukazuje na bohatost fasád stodol zbavených v průběhu 20. století architektonického členění.

Větrání pomocí pásů drobných otvorů v podřímsí bylo před polovinou 19. století zcela výjimečné a souvisí zřejmě

76) M. Ebel – J. Mendelová – P. Vlček, Josef Jäger – kopíře. Praha 1998, s. 39.

Obr. 48: Kunčice (okres Hradec Králové), bývalé panství Sadová, stodola z konce 19. století s ozdobnými mřížovými výplněmi polí.

s cizími, snad bavorskými vlivy.⁷⁷⁾ Ve druhé čtvrtině 19. století se stále vyskytují stodoly se zděnými pilíři a roubenými výplněmi.

Střechy stodol, stavěných ve 30. a 40. letech 19. století, nesly vesměs nadále hambalkové krovy s ležatými nebo stojatými stolicemi. Tyto konstrukce přetrvávají do poloviny 19. století. Z úsporných a prostorových důvodů jsou zde však hambalky v jalových vazbách často řešeny jako krátká do výměn. U krovů s větším rozpětím doplňují ležaté stolice střední věšadla. Na příkladu postupné výstavby datovaných stodol ze 40. let 19. století na panství Kopidlno je možné sledovat přechod od ležatých stolic ke krovům se stojatými stolicemi. Tento poznatek však zřejmě nemá, nebo nemusí mít obecnou platnost. Pro volbu typu krovové

konstrukce mohla být rozhodující co největší a nejsnazší využitelnost prostoru podstřeší. Z tohoto hlediska pak měly nespornou výhodu stolice ležaté.

Požadavky na volný prostor podstřeší, vhodný pro hospodářské budovy, dobře splňovala krovová konstrukce, navržená tesařem Michaellem Rankem. Pro velké stavby stodol měla Rankova konstrukce krovu další výhody, zdůrazňované samotným stavitelem. Především šlo o úsporu dřeva, a tedy peněz a v neposlední řadě o zmenšení důsledků požáru, kterým byly stodoly potenciálně ohroženy podstatně více, než ostatní hospodářské budovy.⁷⁸⁾ Zda lze některou z řady dochovaných krovových konstrukcí stodol, realizovaných podle jeho vzorových variant krovů, datovat již do 30. a 40. let 19. století, nelze bez rozsáhlého dendro-

77) J. Žižka, o. c. v pozn. 43, s. 10.

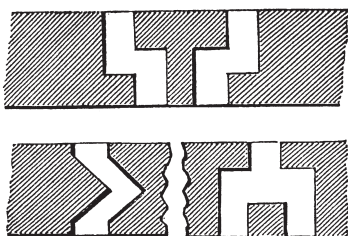
78) J. Bláha – M. Ebel, Život a dílo pražského tesaře Michaela Ranka, Dějiny staveb 2002, s. 21–33.

Obr. 49: Štěpánov (okres Pardubice), bývalé panství Choltice, stodola ze sklonku 90. let 19. století s pilřovou konstrukcí s ozdobně skládanými větracími otvory v tenkém výplňovém zdivu. Stodola byla od počátku vybavena posuvnými vraty.

Obr. 50: Týnec (okres Klatovy), bývalé panství Týnec, stodola z počátku 20. století s výraznými větracími dýmnický na hřebenu střechy.

Obr. 51: Varianty půdorysné úpravy větracích šterbinových průduchů, publikované v knize: F. E. Schubert, *Handbuch der landwirtschaftlichen Baukunde*, Berlin, 1864.

chronologického průzkumu říci. V 50. a 60. letech pak bylo použito Rankova krovu pro zastřešení stodol téměř běžné a zdá se, že mohlo přežívat až do 70. let. 19. století. Ve většině případů šlo o nejběžnější variantu se šikmými sloupky s rozpěrou, zpravidla s dvojicí vaznic, rovnoběžných s krokve. Vaznice s osou kolmou k rovině střešy charakterizuje i další soudobé krovové konstrukce, které byly použity při zastřešování některých stodol. Nejzajímavější jsou zejména aplikace Joendlova návrhu krovu stodoly, publikovaného v roce 1829, kde jsou dvojice takto umístěných vaznic rozepřeny velkými příčnými ondřejskými kříži. Spodní vaznice přitom nesou vysoké šikmé sloupky, opírající se o zděné sokly při patě zdiva.⁷⁹⁾ Druhým typem je konstrukce „na kozu“, kdy vaznice podírají šikmé sloupky kolmé k rovině střešy, a směřují tedy kolmo ke středu vazného trámu. Toto řešení může vycházet z Rankova návrhu krovu pultové střešy. Vzhledem k tomu, že sloupky v tomto případě překážely při ukládání obilí, se s tímto řešením setkáváme spíše výjimečně, případně pak v kombinaci se stojatými stolicemi.⁸⁰⁾

Stodoly, stavěné ve třetí čtvrtině 19. století, mají typickou pilířovou konstrukci, s pilíři propojenými segmentovými pásy. Mezi pilíře jsou často vloženy výplně malé tloušť-

ky, která již provedení půdorysného zalomení větracího otvoru neumožňuje. Do vpadlých polí se tedy ze strany interiéru přidávají duté pilířky s větracími otvory nebo průduchy, využívajícími komínového tahu. Stejně jako po zbytku 19. století se však staví stodoly s masivnějšími výplněmi s půdorysně pravoúhle zalomenými šterbinami. Architektonické členění vpadlými poli je tedy obdobné řešením z první poloviny 19. století s tím, že vpadlá pole nemusí navenek tvarově odpovídat průběhu pásů. Fasády některých stodol člení vysoká slepá segmentově sklenutá arkáda, připomínající architekturu soudobých budov chlévů.⁸¹⁾ V architektonickém členění setrvává rustika, případně bosáž. Postupně se objevují romantické prvky a kombinace omítaných ploch s reznými architektonickými články. Z rezných cihel jsou vysazeny lizény, slepá arkáda, prvky štítů. Tento způsob členění však charakterizuje zejména stodoly, postavené v poslední čtvrtině 19. a na počátku 20. století. Pozornost je věnována rámování větracích šterbin a otvorů ve štítech. V této době je konstrukce obvodových stěn nadále pilířová se slabším výplňovým zdivem. Jeho tloušťka však opět umožňuje pravoúhlé půdorysné zalomení otvorů. Vysoké šterbiny, ke sklonku století často sdružené, jsou umístěny v tradiční poloze v osách polí. U sdružených šterbin se vyskytují různé kombinace půdorysného zalomení. Například trojnásobně sdružené šterbině ve fasádě odpovídají dvě šterbiny v interiéru. Šterbiny v každém poli jsou tedy vzájemně propojeny. Půdorysné zalomení při tom může být směrem k ose sdružené šterbiny nebo opačně. Stabilitu zdiva u vysokých šterbin zajišťuje převázání cihelnými rozpěrami z jednotlivých cihel, provedené v určitém rytmu, například v každé sedmé nebo osmé vrstvě. Větrací systém se pak u řady stodol v této době přesunul do horního oslabeného pásu zdiva. Odvětrání řadou otvorů v tomto pásu, kde vzhledem k výšce nad terénem nebylo půdorysné zalomení nutné, bylo užíváno i při stavebních úpravách starších

79) J. P. Joendl, o. c. v pozn. 6, tabulka II, fig. 4–7.

80) J. Bláha – M. Ebel, o. c. v pozn. 74, s. 27.

81) J. Žižka, o. c. v pozn. 40, s. 58.

stodol. Stavebně jde o dobu provětrání píce nad chlévy. Vyskytuje se rovněž kombinace větrání ve spodní a horní části zdiva, využívající proudění vzduchu v prostoru stodoly, nebo komínového efektu. Při kombinovaném řešení s dvěma řadami větracích otvorů nad sebou, jsou v dolní části štěrbinu půdorysně zalomeny, v horním pásu slabšího zdiva pak mají přímý průběh.⁸²⁾

Zvláštní skupinu tvoří výplně mezi pilíři provedené z cihelné mřížoviny, které již navrhl J. P. Joendl.⁸³⁾ Cihelná mřížovina našla zřejmě větší oblibu ve druhé polovině 19. století. Kromě cihel byly používány i keramické trubky. Mřížovina byla případně uplatněna pouze v pásu v podřímsí. Ozdobná řešení, provedená z tvarovek, byla u stodol velkostatků spíše výjimečná.⁸⁴⁾ Na konci 19. a počátku 20. století se objevují různé geometrické sestavy drobných čtvercových otvorů. V literatuře uváděný příklad stodoly, kde výplňové zdivo je půdorysně vyduuté směrem do interiéru, tedy vůči tlaku uloženého obilí, využívá klenbového efektu, nebyl v terénu zachycen.⁸⁵⁾

Zřejmě již od 70. let 19. století je běžně používán krov, kde vaznici nesou stojaté stolice, propojené masivní kleštinou nebo rozpěrou v úrovni vaznice. Od osmdesátých let 19. století byly běžné převýšené ležaté stolice, zachovávající v prostoru stodoly volný prostor, prováděné ve třech nepříliš odlišných variantách. Dlouhé šikmé sloupky se v první variantě opírají o vazné trámy, uložené na koruny polopilířů obvodového zdiva při patě tenčí nadezdívkou s větracími otvory. Konstrukce stahují kleštiny pod vaznici, případně propojené s krátkými vేశadly a kleštiny propojující sloupky s pozednicemi. Vazné trámy, podporované sloupky s pásky jsou tedy v každé plné vazbě. V druhé, a to poměrně časté variantě,

Obr. 52: Lhotice (okres Mladá Boleslav), detail stěny perny stodoly s dvěma typy větracích štěrbin a mladší větrací nadezdívkou, vytvořenou cihelnou mřížovinou s pilírkou.

Obr. 53: Litice (okres Plzeň-jih), pohled na část stodoly s barokním štítem s volutovými křídly a trojúhelným nástavcem. Segmentově sklenutý široký vjezd na mlat pochází z úpravy v polovině 19. století, stejně jako větrací komínky na hřebenu střechy. Po pravé straně mlatu je k perně připojena řezárna. Stodola je příkladem různých stavebních a architektonických úprav hospodářské stavby.

se dlouhé šikmé sloupky vazeb v pernách opírají o dřevěné paty zakotvené do zděných soklů při patě obvodového zdiva. Do patečního kusu je zároveň zakotven svislý sloupek, opírající se obvodovou zeď nebo pilíř. Šikmé a svislé sloupky propojují kleštiny, a vytvářejí tak pevné trojúhelné vazby. Podél mlátů jsou pak uloženy vazné trámy, podporované stojatou stolicí, do kterých jsou začepovány zkrácené šikmé sloupky. Podobná, ale bez svislých sloupků při zdi, je i varianta třetí.⁸⁶⁾

82) V. Vočadlo, o. c. v pozn. 1, tabulky č. 4–6.

83) J. P. Joendl, o. c. v pozn. 6, tabulka č. II, fig. 11.

84) M. Kaňka, o. c. v pozn. 68, s. 201–208. Práce se zabývá větracími systémy stodol ze sklonku 19. a poč. 20. století selských statků, zejména ve východních a západních Čechách. Pozoruhodná je srovnávací dokumentace typů cihelných mřížovin a větracích kruhových otvorů ve štítech.

85) J. Čejka, o. c. v pozn. 1, s. 161, obr. 323.

86) J. Čejka, o. c. v pozn. 1, s. 53–54.

V průběhu 19. století se nadále na střeších vyskytují vikýře – nejčastěji řady volských ok nebo pásové pultové vikýře s náběhy. Nejpozději od druhé čtvrtiny 19. století doplňují větrací systém parníky. Parníky, nasazené na hřebeny střech a odvádějící výpary z podstřeší, měly řadu podob. Často byly jednoduché konstrukce, vyzděné z cihel, nebo části tašek přímo na krytině s otvory na bocích, nebo jednoduché tesařské konstrukce s bedněnou výplní. K největším patří parníky dřevěné rámové konstrukce, obdélného půdorysu se sedlovými stříškami, na všechny strany otevřené otvory se žaluziovými výplněmi. Své uplatnění zde našly i různé speciální cihlářské a kamenické výrobky v podobě ozdobných ventilačních hlavic. U některých stodol z přelomu 19. a 20. století zajišťovaly odvětrání pouze velké parníky.

K pernám stodol byly někdy z nádvoří strany již od 18. století prisazovány řezárny. V dochovaných příkladech mají řezárny podobu drobných obdélných staveb, zastřešených pultovou střechou. Vzácné byly řezárny nebo malé mlaty polygonálního půdorysu se žentourem, stavěné zejména kolem poloviny 19. století.

Pod krajní pernou, výjimečně pod pernou mezilehlou, byl téměř vždy zřízen sklep. Podle situace ve dvoře lze předpokládat, že sloužil především k uskladnění mléčných výrobků. Od 19. století šlo běžně o sklep na brambory. Sklepy často využívají terénní konfiguraci. Na první pohled se projevují vstupem vesměs s kamenným portálem, umístěným po boku vjezdu na mlat, nebo z čelní strany perny. V interiéru vystupuje úroveň rubu kleneb často nad úroveň podlahy mlatu, a perna má tedy vyvýšenou podlahu. V 19. století je běžné zaklenutí sklepa čtyřmi poli českých kleneb do pasů, vybihajících ze středního pilíře, tedy způsob, který odpovídá Joendlovu vzorovému návrhu.⁸⁷⁾

Téměř ve všech hospodářských dvorech v Čechách, až na výjimky, stála tradiční stodola obdélného půdorysu, vytvořeného příčným řazením mlatů a navazujících peren. Mezi výjimky patří stodoly s podélnými mlaty, zachycené dosud pouze na schwarzenberských panstvích a stavěné na

sklonku 19. století. Ve všech případech má stodola pseudo-bazilikálního řezu střední dlouhou pernu s mlaty po bocích, případně kombinovanými se středním mlatem příčným. Perna je vždy zděná, podélné mlaty mohou mít jednodušší – hrázdné nebo rámové konstrukce. V našem prostředí je pak zcela výjimečná stodola anglického typu s dvojicí velkých polygonálních perem osmibokého půdorysu s mlaty po bocích, postavená ve 30. letech 19. ve dvoře v Černousích u Frýdlantu. Ze šedesátých let 19. století pak pocházejí dvě stodoly s centrálním osmibokým mlatem na který navazují obdélná křídla peren.

Stodoly tedy patřily k největším hospodářským stavbám. Jejich stavební řešení bylo především podřízeno vhodnému uskladnění sklizeného obilí a jeho vymláčení. Přes účelové stavební řešení byla vždy věnována pozornost i architektonickému řešení fasád. Velký význam mělo provedení tesařských konstrukcí, zejména krovů, které nesly vysoké střechy. Hledání úspornějšího řešení u rozměrných střech stodol a co největší využitelnost jejich prostoru mohla do určité míry ovlivnit vývoj krovových konstrukcí, nebo rozšíření některých typů krovů.

Podrobná zjištění o podobě a stavebních dějinách stodol mohou přinést standardní stavebněhistorické průzkumy, kterým bude předcházet podrobné zaměření. Předpokládáme, že stodolám bude věnována pozornost v rámci zpracování průzkumů zámeckých areálů a dvorů.⁸⁸⁾ Lze si jen přát, aby zpracovatelé těchto průzkumů našli v této práci určitou praktickou pomůcku a současně přispěli k prohloubení nebo rozšíření zde uvedených poznatků.

Práce vychází z výstupů výzkumného záměru MK ČR MKO 75 03 23 33 04, úkol č. 401, z části týkající se oborového výzkumu zemědělského dědictví.

88) Příslušnost k jednotlivým panstvím vychází z díla: V. Kotýška, Úplný Místopisný slovník Království Českého z roku 1895.

Při datování řady stodol je přihlédnuto k císařským otiskům stabilního katastru, uložených v Ústředním archivu zeměměřičského ústavu (<http://archivnimapy.cuzk.cz>)

V poznámkách jsou uvedeny odkazy na již publikovaných cca 40 fotografií stodol na jednotlivých panstvích. Tato fotodokumentace významně doplňuje představu o podobě těchto staveb.

87) J. P. Joendl, o. c. v pozn. 6, tabulka č. II, fig. 19.

SCHEUNEN DER HERRSCHAFTLICHEN HÖFE IN BÖHMEN SEIT DEM 16. BIS ZUM ENDE DES 19. JAHRHUNDERTS

Seit dem Jahre 1996 läuft eine Flächen- und Fachforschung der herrschaftlichen Wirtschaftshöfe auf den ehemaligen Herrschaften in Böhmen. Unter Hauptgebäude der Wirtschaftshöfe gehörten immer Scheunen – Bauten, die zur Einlagerung und dem folgenden Ausdreschen des geernteten Getreides dienten. Hinsichtlich der Menge der dokumentierten Höfe, haben wir heutzutage wenigstens die Grundvorstellung über die Gestalt der mehr als ein Tausend großer Scheunen der ehemaligen Großgrundbesitzer.

Jede Scheune beinhaltete zwei Grundteile. Der eigentliche Lagerraum ist die Banse, in der man das nicht ausgedroschene Getreide gelagert hat. Lagerräume wurden auch anders genannt – zum Beispiel Fachwand, oder in alten barocken Beschreibungen „Scheidewand“. Für die Manipulation und das Dreschen des Getreides diente die Dreschtenne – ein mit dem Tor versehener Raum. Auf die Dreschtenne ist ein Wagen gefahren und das aufgeladene Getreide wurde in die Banse eingelagert. In der richtigen Zeit verlief auf der Dreschtenne das Dreschen des Getreides mit Dreschflegeln, das Korn wurde zum Kornboden getragen und das Stroh wurde zur weiteren Benützung eingelagert, besonders für die Unterstreue in Ställen. Dieser grundlegende Arbeitszyklus hat begreiflicherweise die möglichst geeig-

nete Aufstellung beider Räume und die Dimensionen, die der verlangten Kapazität entsprachen, der möglichst geeigneten Manipulation, der Größe der Wagen usw. und entsprechende bauliche Herrichtungen und Ausstattung erfordert. Im böhmischen Milieu war immer die quere Aufstellung der Dreschenten und Bansen nebeneinander in der Länge der Scheune üblich. Die Größe der Scheune war immer von der Größe der zum Hof gehörenden Felder abhängig. Im Verlauf des 19. Jahrhunderts wurden Berechnungen publiziert, die zum Entwurf des Rauminhaltes der Scheune dienten, in der Bindung an die Menge des geernteten Getreides. Die Breite der Banse, die einerseits von der Konstruktionslösung der Überdachung und des Wirkungsgrades des queren Lüftens abhängig war, bewegte sich ca. von 10 – 13 m. Die Tiefe der Banse in der Richtung der Längsachse der Scheune hat in beträchtlichem Maß die Manipulation bei der Einlagerung und dem Dreschen des Getreides und die Konstruktionslösung des Dachstuhls bestimmt.

Das gründliche Lüften haben am öftesten unterschiedlich hergerichtete Schlitzluftlöcher besorgt, die sich mit der gesamten baulich architektonischen Gestalt der Scheunen und mit neuen Erkenntnissen über die

Art der Lagerung der Feldfrüchte geändert haben. Das Lüftungssystem in den Umfassungswänden haben verhältnismäßig große Öffnungen in den Giebeln ergänzt. Das Vordach haben, wie es erhaltene Beispiele und alte Beschreibungen belegen, Dacherker gelüftet. Spätestens bis zum zweiten Viertel des 19. Jahrhunderts erscheinen auf dem Dachfirst Dampflöcher – unterschiedlich gelöste Kamine auf dem Dachfirst. Das ideale System funktionierte so, dass durch die Luftlöcher in den Wänden die Luft angesaugt wurde und feuchte Dünste durch Rauchabzüge abgeleitet wurden. An der Grenze der Dreschtenne und der Banse wurden hölzerne Verschaltungen errichtet, hoch ca. 1,2–1,5 m, Tennenwand genannt, die vor allem das Zerstäuben des Getreides bei dem Dreschen verhindert hat. Bei einer Reihe der Scheunen befand sich über den Dreschtennen ein Stock, der einerseits zur besseren Manipulation für die Einlagerung des Getreides im Raum des Dachstuhls diente und andererseits die Kapazität der Scheune erhöht hat. Dreschtennen waren aus dem Grund der leichteren Manipulation mit den Wagen in den meisten Fällen durchfahrbar mit einem Paar des nach außen aufgehenden zweiflügeligen Tors gegenüber. Die Breite und Höhe der Einfahrt, also auch die Breite der Dreschtenne entsprach der Größe des beladenen Wagens. Der Fußboden, über das Niveau des Fußbodens der Bansen erhöht, musste einerseits ohne die Deformation einen beladenen Wagen tragen und andererseits das einfache Dreschen des Getreides ermöglichen. Am öftesten wurde er als ein auf der Untergrundschrift durchgeführter Lehmbooden konstruiert, ausnahmsweise werden hölzerne Pfostenfußböden oder ein Pflaster erwähnt.

Die Konstruktion des Dachstuhles entsprach begreiflicherweise der Zeit der Entstehung. Hinsichtlich dessen, dass der Raum der Scheune samt fast des ganzen Raumes des Dachstuhles vom Getreide voll gefüllt war, hat die möglichst große Freimachung des Raumes eine Bedeutung gehabt. Die Säulchen, die die Bundbalken unterstützt haben, sind also nur unter dem Vollgebäude gewesen, besonders dann an den Seiten der Dreschtennen, wo sie gleichzeitig die Errichtung einer Decke hinter der Dreschtenne und das Versetzen der Tennenwände ermöglicht haben.

Scheunen dienten auch zur Einlagerung anderer Früchte, zum Beispiel Hülsenfrüchte oder Futtermittel – des Heus. Ohne die auf die Wirtschaft der Herrschaft konzentrierte Archivuntersuchung kann man diese Scheunen nicht eindeutig unterscheiden. Unter einer, zumeist Randbanse befand sich fast immer ein Kellerraum, der zur Einlagerung der Milchprodukte, des Gemüses oder Kartoffeln diente.

Aus dem europäischen Milieu ist eine andere Anordnung der Scheunen bekannt, in Böhmen außergewöhnlich, die wir vor allem aus der Literatur kennen. Im deutschen Milieu war offensichtlich der Typus der Scheune mit der länglichen Dreschtenne oder Tennen öfter, beziehungsweise in der Kombination mit der queren Dreschtenne. Scheunen mit dem polygonalen Grundriss der Bansen mit den Dreschtennen an den Seiten genannt wurden englisch.

In den Wirtschaftshöfen haben sich Scheunen vom unterschiedlichen Alter erhalten. Es ist gelungen die Existenz einiger erweisbar Renaissance-scheunen zu erfassen, es steht bisher eine Reihe der barocken Scheunen, eine große Menge der Scheunen ist das Ergebnis der Modernisierung der Wirtschaftshöfe im Verlauf des 19. Jahrhunderts. Die folgende Zusammenfassung geht aus der Charakteristik der ausgewählten Scheunen von der Reihe der Herrschaften in Böhmen hervor.

Scheunen in den Wirtschaftshöfen der Großgrundbesitze haben üblich zwei oder drei Dreschtennen, also drei respektive vier Bansen gehabt. Scheunen mit einer mittleren Dreschtenne mit zwei gleichen Bansen an den Seiten kommen ausnahmsweise vor, oder in Paaren in der Kombination mit dem Kornboden. Die Größe entsprach dem Feldmaß, respektive dem vorausgesetzten Getreideertrag. Weniger häufig waren also Scheunen mit vier Dreschtennen, völlig außergewöhnlich dann Scheunen mit fünf oder sechs Dreschtennen, die nur in Wirtschaftshöfen mit dem größten Feldmaß standen. In der theoretisch optimalen Herrichtung hat die mittlere Banse, zugänglich von beiden Seiten, doppelte Ausmaße als die Randbansen gehabt. Offensichtlich aus praktischen Gründen wurde auch das Verhältnis von 2:3 oder sogar 1:1 verwendet.

Eine geläufige barocke gemauerte Scheune, mit einem Satteldach überdacht, beendet mit Halbwalmen oder Walmen, ausnahmsweise mit dem Mansardendach, hat volle Umfassungswände gehabt. Einfahrten zu den Dreschtennen haben gerade hölzerne Türstürze gehabt, über denen die Sparrenschwelle direkt verlief. Die Höhe der Umfassungswände hat also oft die Höhe der Einfahrten bestimmt. Im Falle der Aussetzung des Gesimses wurde das Gesimsprofil im dem Abschnitt über dem Türsturz der Einfahrt im Holz ausgeführt, die gemauerte Aussetzung erlangte eine bestimmte Aufmauerung über dem Sturzstein. Es war auch das Ende der Fassaden durch einen Rhythmus der profilierten Balkenköpfe der Bundbalken oder Stichbalken offensichtlich gewöhnlich. Verhältnismäßig außer-

ordentlich waren im Mauerhaupt eingesetzte steinerne Portale der Einfahrten, beziehungsweise Portale, die in der Kombination der steinernen Stempel und der aus dem Verputz gezogenen Archivolte auf dem Ziegeldeckbogen gebildet wurden. Weniger oft als gerade Türstürze und wie es scheint eher im fortgeschrittenen 18. Jahrhundert, erschienen halbkreisförmige bis gedrückt gewölbte Einfahrten mit der gemauerten, von dem Haupt der Fassade zurückgeschobene Laibung in der flachen Nische für das Tor mit dem gedrückten Segmentdeckbogen oder wieder mit dem geraden Türsturz.

Eine geläufige Lüftungsöffnung der barocken Scheune war ein schmales nicht sehr hohes Schlitzluftloch, das in gleichen Dimensionen durch die ganze Stärke des Mauerwerkes ging. Ein Schutz gegen die Durchdringung des Niederschlagswassers und die Sicherheit gegen die Brandstiftung hat die Grundrissverkröpfung gesichert. Es scheint, dass verhältnismäßig oft das Luftloch den Grundriss des geöffneten „V“ gehabt hat, wo zwei Teile einen unterschiedlich großen scharfen oder stumpfen Winkel zusammengeschlossen haben. Das Gewände des Mauerschlitzes hat schon im Mauerhaupt angefangen. Offensichtlich geläufig war auch die doppelte rechteckige Kröpfung. Eine reichere Variante zeigt die Scheune im Plan des Wirtschaftshofes im Jäger-Skizzenbuch, wo Luftschlitze in spitzen Winkeln doppelt gekröpft sind. Wichtig war auch die Höhe über dem Terrain. Eine weitere Variante war ein Schlitz, gelöst wie ein Fenster in der segmentförmig gewölbten Interieurernische, oder ein Schlitz in der Mitte einer beidseitig angeschlagenen Öffnung. Im dritten Fall war das Luftloch als ein hoch platziertes, niedriges, liegend längliches Fensterchen aufgefasst, mit der Laibung in der Interieurernische mit schrägen Laibungen. Die Scheune wurde dann nach außen durch die Gestalt der Öffnungen in beträchtlichem Maß mit anderen Gebäuden vereinigt. Es kamen auch Kombinationen dieser Lösung vor. Verhältnismäßig selten sind Schlitze mit der massiven Eichenholzlaibung. Die ausgewählte Form der Lüftung haben offensichtlich lokale Gewohnheiten und Gewohnheiten der Baumeister beeinflusst. Auf den Fassaden ist am öftesten die illusionistische gemalte Gliederung – Lisenen an den Seiten der Einfahrten und an den Ecken, durchgeschaltete Streifen, Rahmungen um Lüftungskanäle zur Geltung gekommen. In einer Reihe der Fälle wurde die Gliederung aus dem Verputz ausgezogen, einigemal in einer reicheren Form, zum Beispiel mit der Bandrustika.

Dächer wurden in der barocken Zeit am öftesten von Kehlbalcken-dachstühlen mit liegenden Stühlen getragen, nach der Spannweite eventuell durch Hängesäulen und einem weiteren Stock der Kehlbalcken ergänzt. Dachstühle aus dem 17. Jahrhundert ergänzen mittlere stehende Stühle. Hinsichtlich des Anspruchs auf den Raum und die Manipulation mit dem Getreide Bundbalken, unterstützt von Pfosten, nur in Vollgespärre, in Freigespärre befanden sich Stichbalken. Die Zahl der Vollgespärre hat auch in beträchtlichem Maß die Länge der Bansen limitiert. Entlang Dreschtennen befand sich immer ein Vollgespärre. Untere Stühle, die die Bundbalken unterstützen, haben beziehungsweise Decken über den Dreschtennen getragen und es wurde in sie die Tennenwand-Konstruktion verankert. Ausnahmsweise haben Säulchen bei den Dreschtennen eine reichere Profilierung der Kapitelle und Basen gehabt, die anders häufig bei den Säulchen war, die die Unterzüge in Kornboden unterstützt haben. Am Ende des 18. Jahrhunderts hat sich der Raum des Dachbodens durch die Abkürzung der Kehlbalcken zu Stichbalken in Wechselbalken zwischen den Kehlbalcken in Vollgespärre noch gelockert. Den Dachboden haben Reihen von Dachfenstern durchgelüftet, in der barocken Zeit sind es vor allem Schleppdachgauben gewesen.

In einer Reihe der barocken Wirtschaftshöfe standen gezimmerte Scheunen, beziehungsweise Scheunen mit gemauerten Pfeilern und gezimmerten Füllungen. Auch bei den Wirtschaftshöfen der Großgrundbesitze wurde ein Typus der Scheune mit den polygonal abgeschlossenen Bansen bemerkbar.

Baugewohnheiten aus der barocken Zeit haben noch im Verlauf des ersten Viertels des 19. Jahrhunderts überdauert. Am Ende der 20er Jahre kommt bei gemauerten Scheunen besonders unter dem Einfluss der publizierten Musterentwürfe zu Änderungen. Die volle starke Wand wird nach und nach mehr oder weniger durch eine Pfeilerkonstruktion mit dem Füllmauerwerk ersetzt. Bei der Mehrzahl der Scheunen aus den 30er–40er Jahren des 19. Jahrhunderts ist jedoch das Umfassungsmauerwerk immer so stark, dass es ermöglicht die Schlitzluftlöcher im Grundriss in der zweimal gekröpften Form durchzuführen. Ferner kommen auch Luftschlitze vor, die im Grundriss im stumpfen Winkel gekröpft sind. In dieser Zeit und auch in der späteren Zeit unterscheiden sie sich von dem barocken Typus dadurch, dass der kurze Abschnitt der Laibung immer senkrecht zum Mauerhaupt ist. Ausnahmsweise kann man auch Schlitze des Hosengrundrisses vermerken, als ein Außenschlitz durch die schräge Verkröp-

fung in zwei Innenschlitze übergeht. Die Wände wurden durch Halbpfeiler, die in das Interieur hineingehen verstärkt. Die Verstärkung wird manchmal nur auf die Umrahmung der Einfahrten beschränkt. Im zweiten Viertel des 19. Jahrhunderts kann man also noch nicht von der typischen Pfeilerkonstruktion mit Füllungen sprechen. Die Fassaden werden durch eingefallene längliche, beziehungsweise segmentförmig gewölbte Felder gegliedert. Eine spezifische Gruppe bilden Scheunen mit halbkreisförmig gewölbten Feldern, die mit schmalen länglichen Feldern, respektive mit gekuppelten Lisenen wechseln. Außergewöhnlich ist auch die Gliederung der Fassaden durch eine blinde gedrückt gewölbte Arkade. Luftabzüge in den Achsen der Felder wachsen in die Höhe, sie werden beziehungsweise verdoppelt. Das Lüftungssystem wird durch Öffnungen in den Giebeln ergänzt, sie gehen in der Grundform meistens vom Thermalfenster aus. Es erscheint nach und nach die Füllung aus dem Ziegelnetzwerk. Die Einfahrten haben immer segmentförmig oder flache gedrückt Deckbögen. Die architektonische Gliederung der Fassaden durch eingefallene Felder ergänzt die Quader- oder Bandrustika, die Ecken betont manchmal die Bossage. Scheunen haben reichere Profile der Hauptgesimse des klassizistischen Charakters mit markant vorragenden Gesimsplatte. Eingefallene Felder, die die Fassaden einiger Scheunen aus der Mitte des 19. Jahrhunderts gliedern, haben den Charakter einer Blendarkade mit Gesimskapiteln in Anfällen der Archivolten. Eine Reihe von Anzeichen zeigt, dass die Fassaden von vielen Scheunen im Verlauf des 20. Jahrhunderts von der Architekturgliederung befreit wurden.

Die Lüftung mit Hilfe der Streifen von kleinen Öffnungen im Untergesims war vor der Mitte des 19. Jahrhunderts völlig außergewöhnlich und es hängt offensichtlich mit fremden, vielleicht bayerischen Einflüssen zusammen. Im zweiten Viertel des 19. Jahrhunderts kommen immer mehr Scheunen mit gemauerten Pfeilern und gezimmerten Füllungen vor.

Dächer der Scheunen, gebaut in den 30er und 40er Jahren des 19. Jahrhunderts, wurden sämtlich weiterhin von Kehlbalckendachstühlen mit liegenden oder stehenden Stühlen getragen. Diese Konstruktionen überdauern bis die Mitte des 19. Jahrhunderts. Aus Spar- und Raumgründen werden hier jedoch Kehlbalken in den Leergebinden oft als Stichbalken in Wechselbalken gelöst. Bei den Dachstühlen mit der größeren Spannweite werden liegende Stühle durch mittlere Hängewerke ergänzt. Auf dem Beispiel des fortschreitenden Aufbaus der datierten Scheunen aus den 40er Jahren des 19. Jahrhunderts auf der Herrschaft Kopidlno ist es möglich den Übergang von den liegenden Stühlen zu den Dachstühlen mit stehenden Stühlen zu verfolgen. Diese Erkenntnis hat jedoch nicht offensichtlich, oder muss die allgemeine Gültigkeit nicht haben. Für die Wahl des Typus der Dachstuhlkonstruktion konnte die möglichst große und einfache Ausnützung des Raumes des Dachbodens entscheidend werden. Hinsichtlich dessen haben dann die liegenden Stühle den unbestreitbaren Vorteil gehabt.

Ansprüche an den freien Raum des Dachbodens, geeignet für Wirtschaftsgebäude, hat die von dem Zimmermann Michael Rank entworfene Dachstuhlkonstruktion erfüllt. Für große Bauten der Scheunen hat die Rank-Konstruktion des Dachstuhls weitere Vorteile gehabt, die von dem Baumeister selbst hervorgehoben wurden. Es ging vor allem um die Einsparung des Holzes und also des Geldes und nicht zuletzt um die Minderung der Folgen des Brandes, von dem die Scheunen potentiell mehr als übrige Wirtschaftsgebäude bedroht wurden. Ob man eine von der Reihe der erhaltenen Dachstuhlkonstruktionen der Scheunen, die nach seinen Mustervarianten der Dachstühle realisiert wurden, schon in die 30er und 40er Jahre des 19. Jahrhunderts datieren kann, kann man ohne die umfangreiche dendrochronologische Untersuchung nicht sagen. In den 50er und 60er Jahren war dann die Verwendung des Rank-Dachstuhles für die Überdachung der Scheunen fast geläufig und es scheint, dass sie bis in die 70er Jahre des 19. Jahrhunderts überleben konnte. In der Mehrheit der Fälle handelte es sich um die geläufigste Variante mit schrägen Stützen mit der Spreize, zumeist mit einem Paar Pfetten, parallel mit Dachsparren. Die Pfette mit der Achse senkrecht zur Dachebene charakterisiert auch weitere zeitgenössische Dachstuhlkonstruktionen, die bei der Überdachung einiger Scheunen benützt wurden. Am interessantesten sind besonders Applikationen des Joendl-Entwurfes des Dachstuhls der Scheune, publiziert im Jahre 1829, wo Paare so platzierten Pfetten durch große quere Andreaskreuze gespreizt sind. Untere Pfetten tragen dabei hohe schräge Säulen, die sich um gemauerte Sockel bei dem Fuß des Mauerwerkes stützen. Der zweite Typus ist die Konstruktion des „Bockgerüsts“, als die Pfetten schräge, senkrecht zur Dachebene, also senkrecht zur Mitte des Bundbalkens steuernde Säulen unterstützen. Diese Lösung kann von dem Rank-Entwurf des Dachstuhles des Pultdaches ausgehen. Hinsichtlich dessen, dass die Säulen in diesem Fall bei der Einlagerung des Getreides im Wege standen, treffen wir auf diese Lösung nur aus-

nahmsweise, eventuell dann in der Kombination mit stehenden Stühlen.

Scheunen, die im dritten Viertel des 19. Jahrhunderts gebaut wurden, haben eine typische Pfeilerkonstruktion, mit durch Segmentbänder durchgeschalteten Pfeilern. Zwischen Pfeiler werden oft Füllungen von der kleinen Stärke eingelegt, die schon die Ausführung der Grundrissverkröpfung der Lüftungsöffnung nicht ermöglicht. In eingefallene Felder werden von der Seite des Interieurs hohle kleine Pfeiler mit Lüftungsöffnungen oder Luftlöchern beigefügt, die den Schornsteinzug ausnützen. Genauso wie am Ausgang des 19. Jahrhunderts wurden jedoch Scheunen mit mehr massiven Füllungen mit im Grundriss rechtwinklig gekröpften Schlitzen gebaut. Architektonische Gliederung durch eingefallene Felder ist also analogisch zu den Lösungen aus der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts damit, dass eingefallene Felder nach außen, was die Form betrifft, dem Verlauf der Bänder nicht entsprechen müssen. Fassaden einiger Scheunen gliedert eine hohe segmentförmig gewölbte Blendarkade, die an die Architektur der zeitgenössischen Gebäude der Ställe erinnert. In der architektonischen Gliederung bleibt die Rustika, beziehungsweise die Bossage. Nach und nach stellen sich romantische Elemente und Kombinationen der verputzten Flächen mit rohen Architekturgliedern heraus. Aus Konstruktionsziegeln sind Lisenen, Blendarkaden, Elemente der Giebel gefertigt. Diese Art der Gliederung charakterisiert jedoch besonders Scheunen, die im letzten Viertel des 19. und zu Beginn des 20. Jahrhunderts erbaut wurden. Die Aufmerksamkeit wird der Einfassung der Luftschlitze und der Öffnungen in den Giebeln gewidmet. In dieser Zeit existiert die Konstruktion der Umfassungswände weiterhin mit Pfeilern mit dem dünneren Füllmauerwerk. Seine Stärke ermöglicht jedoch wieder rechtwinklige Verkröpfung der Öffnungen im Grundriss. Hohe Schlitze, am Ausgang des Jahrhunderts oft gekuppelt, sind in der traditionellen Lage in den Achsen der Felder platziert. Bei den gekuppelten Schlitzen kommen verschiedene Kombinationen der Grundrissverkröpfung vor. Zum Beispiel dem dreifach gekuppelten Schlitz in der Fassade entsprechen zwei Schlitze im Interieur. Schlitze in jedem Feld sind also gegenseitig durchgeschaltet. Die Grundrissverkröpfung kann dabei in der Richtung zur Achse des gekuppelten Schlitzes oder umgekehrt orientiert werden. Die Stabilität des Mauerwerkes bei hohen Schlitzen sichert die Überbindung mit Ziegelspreizen aus einzelnen Ziegeln, die im bestimmten Rhythmus durchgeführt wurden, zum Beispiel in jeder siebten oder achten Schicht. Das Lüftungssystem hat sich dann bei einer Reihe der Scheunen in dieser Zeit zu dem oberen geschwächten Mauerwerkband verschoben. Die Entlüftung durch eine Reihe der Öffnungen in diesem Band, wo hinsichtlich der Höhe über dem Terrain die Grundrissverkröpfung nicht nötig war, hat man auch bei baulichen Herrichtungen älterer Scheunen verwendet. Es handelt sich baulich um eine Analogie der Durchlüftung der Futterkammern über den Ställen. Es kommt gleichfalls die Kombination der Lüftung im unteren und oberen Teil des Mauerwerkes vor, die die Luftströmung im Raum der Scheune oder den Schornsteineffekt ausnützt. Bei der kombinierten Lösung mit zwei Reihen der Lüftungsöffnungen übereinander, sind in dem unteren Teil die Schlitze im Grundriss verkröpft, im oberen Band des dünneren Mauerwerkes haben sie dann den direkten Verlauf.

Eine Sondergruppe bilden Füllungen zwischen den Pfeilern, durchgeführt aus dem Ziegelnetzwerk, die schon J. P. Joendl entworfen hat. Das Ziegelnetzwerk hat offensichtlich in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts eine größere Beliebtheit gefunden. Außer Ziegeln wurden auch keramische Rohre verwendet. Das Netzwerk wurde beziehungsweise nur in dem Band im Untergesims zur Geltung gebracht. Dekorative Lösungen, durchgeführt aus Formziegeln, waren bei Scheunen der Großgrundbesitzer eher außergewöhnlich. Am Ende des 19. und zu Beginn des 20. Jahrhunderts zeigen sich verschiedene geometrische Zusammensetzungen der kleinen quadratischen Öffnungen. Das in der Literatur angeführte Beispiel der Scheune, wo das Füllmauerwerk in der Richtung ins Interieur im Grundriss gewölbt ist, also dem Druck des eingelagerten Getreides gegenüber den Gewölbeeffect ausnützt, wurde im Terrain nicht erfasst.

Offensichtlich schon seit den 70er Jahren des 19. Jahrhunderts wurde geläufig ein Dachstuhl verwendet, wo die Pfette stehende Stühle tragen, durchgeschaltet mit einer massiven Zange im Niveau der Pfette. Seit den 80er Jahren des 19. Jahrhunderts waren überhöhte liegende Stühle üblich, die im Raum der Scheune einen freien Raum behalten haben, durchgeführt in drei nicht allzu viel unterschiedlichen Varianten. Lange schräge Säulen stützen sich in der ersten Variante auf Bundbalken, die auf die Kronen der Halbpfeiler des Umfassungsmauerwerkes bei dem Fuß der dünneren Drempelmauer mit Lüftungsöffnungen gelagert sind. Die Konstruktion ziehen Zangen unter der Pfette zusammen, beziehungsweise mit kurzen Hängewerken durchgeschaltet und Zangen die die Säulen mit Sparrenschwellen durchschalten. Bundbalken, unterstützt von Säulchen mit Bändern, befinden sich also in jeder Vollgespärre. In der zweiten und

zwar verhältnismäßig häufigen Variante, stützen sich lange schräge Säulen der Gespärren in Bansen auf hölzerne Füße, die in gemauerten Sockeln bei dem Fuß des Umfassungsmauerwerkes verankert sind. In das Fußstück wird gleichfalls die senkrechte Säule verankert, die sich auf die Umfassungsmauer oder Pfeiler stützt. Schräge und senkrechte Säulen werden von Zangen durchgeschaltet und bilden so feste dreieckige Bindungen. Entlang den Dreschternen sind dann Bundbalken eingelegt, die von einem stehenden Stuhl unterstützt werden, in die verkürzte schräge Säulen eingezapft sind. Ähnlich, aber ohne senkrechte Säulchen bei der Mauer, ist auch die dritte Variante.

Im Verlauf des 19. Jahrhunderts kommen weiterhin auf den Dächern Dacherker vor – am öftesten Reihen der Fledermausgauben oder Schleppdachgauben mit Anläufen. Spätestens seit dem zweiten Viertel des 19. Jahrhunderts ergänzen das Lüftungssystem Dampflöcher. Auf Dachfirste aufgesetzte Dampflöcher, die Verdunstungen vom Dachboden wegführen, haben eine Reihe Formen gehabt. Oft waren es einfache Konstruktionen, aus Ziegeln vermauert, oder Teile Dachziegeln direkt auf der Dachdeckung mit Öffnungen an den Seiten, oder einfache Zimmerwerke mit der Schalfüllung. Zu den größten gehören Dampflöcher des hölzernen Rahmentragwerkes, vom länglichen Grundriss mit Satteldächern, mit auf alle Seiten geöffneten Öffnungen mit Jalousien-Füllungen. Es kamen hier auch verschiedene spezielle Ziegel- und Steinmetzwerkstücke in der Form der dekorativen Lüftungsansätze zur Geltung. Bei einigen Scheunen aus der Zeit um die Wende des 19. und 20. Jahrhunderts haben die Entlüftung nur große Dampflöcher gesichert.

Zu den Bansen der Scheunen wurden manchmal von der Hofseite schon seit dem 18. Jahrhundert Siedekammern angesetzt. In erhaltenen Beispielen haben Siedekammern die Form kleiner länglicher Bauten, mit dem Pultdach überdacht. Selten waren Siedekammern des polygonalen Grundrisses mit dem Göpel, gebaut besonders um die Mitte des 19. Jahrhunderts.

Unter der Randbanse, ausnahmsweise unter der zwischenliegenden Banse wurde fast immer ein Keller errichtet. Der Situation in dem Wirtschaftshof entsprechend, kann man voraussetzen, dass er vor allem zur Einkellerung der Milchprodukte diente. Seit dem 19. Jahrhundert handelte es sich gewöhnlich um einen Kartoffelkeller. Keller nützen oft die Terrainkonfiguration aus. Auf den ersten Blick machen sie sich durch einen Eingang mit dem sämtlich steinernen Portal bemerkbar, das an der Seite der Einfahrt zur Dreschtenne oder an der Stirnseite der Banse platziert ist. Im Interieur tritt das Niveau der Gewölberücken oft über das Niveau des Fußbodens der Dreschtenne aus und die Banse hat also den erhöhten Fußboden. Im 19. Jahrhundert ist die Einwölbung des Kellers mit vier Feldern der böhmischen Kappen in Gurtbögen, die von dem mittleren Pfeiler auslaufen geläufig, also eine Art, die dem Joendl-Musterentwurf entspricht.

Fast in allen Wirtschaftshöfen in Böhmen, bis auf Ausnahmen, stand eine traditionelle Scheune des länglichen Grundrisses, der durch die quere Aufstellung der Dreschternen und anschließenden Bansen gebildet wurde. Zu den Ausnahmen gehören Scheunen mit länglichen Dreschternen, bisher nur auf Schwarzenberg Herrschaften erfasst und am Ende des 19. Jahrhunderts gebaut. In allen Fällen hat die Scheune des pseudobasilikalen Schnittes die mittlere lange Banse mit Dreschternen an den Seiten, beziehungsweise mit der mittleren queren Dreschtenne kombiniert. Die Banse ist immer gemauert, längliche Dreschternen können einfachere – Fachwerkkonstruktionen haben. In unserem Milieu ist dann die Scheune des englischen Typus mit einem Paar der großen polygonalen Bansen des achteckigen Grundrisses mit Dreschternen an den Seiten, die in den 30er Jahren des 19. Jahrhunderts in dem Wirtschaftshof in Černousy bei Frýdlant erbaut wurde, völlig außergewöhnlich. Aus den 60er Jahren des 19. Jahrhunderts stammen dann zwei Scheunen mit der zentralen achteckigen Dreschtenne an die längliche Flügel der Bansen anschließen.

Scheunen gehörten also zu den größten Wirtschaftsbauten. Ihre bauliche Ausbildung wurde vor allem der geeigneten Einlagerung des geernteten Getreides und seinem Ausdreschen untergeordnet. Trotz der baulichen Zweckausbildung wurde die Aufmerksamkeit immer auch der architektonischen Lösung der Fassaden gewidmet. Eine große Bedeutung hat die Ausführung der Zimmerwerke, besonders Dachstühle, die hohe Dächer getragen haben, gehabt. Das Suchen der sparsamen Lösung bei geräumigen Dächern der Scheunen und möglichst große Verwertbarkeit ihres Raumes konnte zu bestimmten Maß die Entwicklung der Dachstuhlkonstruktionen oder Verbreitung einiger Typen der Dachstühle beeinflussen.

Ähnliche Feststellungen über die Form und Baugeschichte der Scheunen können übliche baugeschichtliche Untersuchungen bringen, denen ausführliche Vermessung vorhergehen wird. Wir setzen voraus, dass den Scheunen die Aufmerksamkeit im Rahmen der Verarbeitung der Unter-

suchungen der Schlossareale und Höfe gewidmet wird. Man kann sich nur wünschen, damit die Bearbeiter dieser Untersuchungen in dieser Arbeit einen bestimmten praktischen Behelf finden würden und gleichzeitig zur Vertiefung oder Ausbreitung der hier angeführten Erkenntnisse beitragen würden.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Varianten der Grundrissausbildung der Dreschternen (B) und Bansen (T) publiziert im Buch von F. E. Schubert, Handbuch der landwirtschaftlichen Baukunde, Berlin 1864. Bei herrschaftlichen Höfen in Böhmen ist das mittlere Schema und seine Varianten am öftesten.

Abb. 2: Otryby (Kreis Benešov/Beneschau), ehemalige Herrschaft Český Sternberk/Böhmisch Sternberg, Ansicht der Renaissancescheune mit erhaltenen Giebeln, in der barocken Zeit hergerichtet und im 19. Jahrhundert erhöht (alle Aufnahmen der Autor, falls nicht anders angeführt ist).

Abb. 3: Broumov (Kreis Cheb/Eger), Ansicht des frühbarocken Dachstuhles der Scheune.

Abb. 4: Býkov (Katastergebiet Hromnice, Kreis Plzeň/Pilsen-Nord), ehemalige Herrschaft Plasy/Plaß, Ansicht der Scheune mit steinernen Portalen der Einfahrten und einem Paar der angeschlossenen Kornböden auf dem Ausschnitt aus der Abbildung vom Ende des 18. Jahrhunderts. An Bansen sind Siedekammern angebaut. Die Abbildung ist im Museum in Mariánská Týnice hinterlegt (Reprofoto J. Žizka 1977).

Abb. 5: Nová Lhota (Kreis Kutná Hora/Kuttenberg), ehemalige Herrschaft Sedlec/Sedletz, zweiseitiges Haupt der Banse der Scheune mit drei Dreschternen mit Resten der rot gemalten Fassadengliederung.

Abb. 6: Entwurf der Scheune für den Schwarzenberger Hof Švamberk von P. I. Bayer aus dem Jahre 1715 (SOA Třeboň, Arbeitsstelle Č. Krumlov, Vs. Třeboň 6Bbeta2d, Reprofoto J. Hansová).

Abb. 7: Vřesná (Kreis Jindřichův Hradec/Neuhaus), ehemalige Herrschaft Kardašova Řečice, Ansicht des barocken Dachstuhles der Scheune. Die Scheune entspricht durch ihre bauarchitektonische Lösung dem Bayer Entwurf der Scheune für den Wirtschaftshof Švamberk. Luftschlitze sind in den Nischen mit Gewänden platziert. Nach dem erhaltenen Plan hat Bayer auch den grundsätzlichen Umbau des Wirtschaftshofes Vřesná entworfen.

Abb. 8: Entwurf der Scheune für den Wirtschaftshof Vortějovice (Urtinovice) auf der Herrschaft Třeboň/Wittingau aus dem Jahre 1728 von Anton Erhard Martinelli (SOA Třeboň, Arbeitsstelle Č. Krumlov, Vs. Třeboň 6B beta 2b-3, Reprofoto J. Hansová).

Abb. 9: Olešník (Kreis České Budějovice/Budweis), ehemalige Herrschaft Hluboká/Frauenberg, Ansicht der Scheune mit reich gegliederten Fassaden, erbaut offensichtlich in den 20er Jahren des 18. Jahrhunderts nach dem Entwurf von A. E. Martinelli.

Abb. 10: Vidoule (Kreis Louny/Laur), ehemalige Herrschaft Postoloprty/Postelberg, barocke Scheune mit Luftschlitzen mit Leibungen auf beiden Seiten. Auf dem Dach, das bisher vom Kehlbalkendachstuhl mit liegenden Stühlen getragen wird, befinden sich zwei Geschosse der Dacherker aus dem 19. Jahrhundert.

Abb. 11: Znosim (Kreis Benešov/Beneschau), ehemalige Herrschaft Vlasim/Wlaschitz, halbkreisförmig gewölbte Einfahrt zur Dreschtenne mit der Außenseite mit dem hölzernen Türsturz.

Abb. 12: Marianovice (Katastergebiet Jírovice, Kreis Benešov/Beneschau), ehemalige Herrschaft Konopiště/Konopischt, Scheune des gekröpften Grundrisses, überdacht mit dem Mansardendach, steht in dem Wirtschaftshof des 22-seitigen Umrisses, erbaut in den 40er Jahren des 18. Jahrhunderts. Das Lüftungssystem wird von der Kombination der vertikalen und liegenden Schlitzlüftlöcher gebildet, auf den mit Chambranen eingesäumten Fassaden.

Abb. 13: Dubeč (Katastergebiet, Kreis Plzeň/Pilsen-Süd), ehemalige Herrschaft Zelená Hora/Grünberg, ein Teil der Frontseiten der spätbarocken Scheune. Markante Gesimsprofile hat die grau gemalte illusionistische Gliederung ergänzt.

Abb. 14: Soustov (Kreis Klatovy/Klattau), rechter Teil der symmetrisch gelösten großen spätbarocken Scheune mit dem in der Mitte des Gebäudes stehenden Kornboden und mit kürzen Endflügeln.

Abb. 15: Požárý (Katastergebiet Městečko, Kreis Rakovník/Rakonitz), ehemalige Herrschaft Krivoklát/Pürglitz, Scheune des Segmentgrundrisses mit drei durchfahrbaren Dreschternen mit dem kleinen Kornboden, erbaut am Ende des 18. Jahrhunderts.

Abb. 16: Nový Dvůr (Katastergebiet Rožmitál pod Třemšínem, Kreis Příbram/Píbrams), ehemalige Herrschaft Rožmitál/Rosenthal, Scheune mit der gezimmerten Hofwand.

Abb. 17: Čejkovice (Kreis Benešov/Beneschau), ehemalige Herrschaft Český Sternberk/Böhmisch Sternberg, Ansicht eines Teiles der Scheune aus den 20er Jahren des 19. Jahrhunderts mit hohen Schlitzen, ergänzt mit Streifen der kleinen Lüftungsöffnungen im Untergesims.

Abb. 18: J. P. Joendl, Musterentwurf einer Scheune mit zwei Dreschternen aus dem Jahre 1828, (J. P. Joendl, Kupferplatten der Landwirtschaftlichen Baukunst, Praha 1828, Tabelle Nr. I, Fig. 1-6).

Abb. 19: Hospozín (Kreis Kladno), ehemalige Herrschaft Zlonice, Scheune mit vier Dreschternen, erbaut im Jahre 1836 nach dem Musterentwurf von Joendl, publiziert in seiner Arbeit in der Tabelle Nr. I. Das Dach wird vom Kehlbalckendachstuhl mit liegenden Stühlen getragen. Volle Kehlbalken befinden sich nur in vollen und mittleren Leergebinden, in übrigen Leergebinden haben Kehlbalken die Form der Stichbalken.

Abb. 20: J. P. Joendl, Musterentwurf einer Scheune mit dem Dachstuhl mit dem hohen liegenden Stuhl mit Pfetten parallel mit Sparren, die von Andreaskreuzen ausgespreizt sind, aus dem Jahre 1828 (J. P. Joendl, Kupferplatten der Landwirtschaftlichen Baukunst, Praha 1828, Tabelle Nr. II., Fig. 4.).

Abb. 21: Lochy (Kreis Kutná Hora/Kuttenberg), ehemalige Herrschaft Nové Dvory/Neuhof, Dachstuhl mit dem hohen liegenden Stuhl mit Pfetten parallel mit Sparren, die von Andreaskreuzen ausgespreizt sind, realisiert nach dem Joendl Musterentwurf aus dem Jahre 1829. Es ist die Herrichtung der schrägen Säulen bei den Dreschternen gut bemerkbar.

Abb. 22: Chřč (Kreis Plzeň/Pilsen-Nord), ehemalige Herrschaft Chřč, Blick ins Interieur der Scheune. Das Dach der Scheune wird vom zweistöckigen Kehlbalkendachboden mit stehenden Stühlen getragen. Kehlbalken haben in Leergebinden die Form der Stichbalken in Wechselbalken. Das Umfassungsmauerwerk ist eine Kombination der vollen Wand und der Pfeilerkonstruktion mit der Vermauerung.

Abb. 23: Grabštejn (Kreis Liberec/Reichenberg), ehemalige Herrschaft Grabštejn/Grafenstein, große Scheune mit vier Dreschternen, erbaut in der Mitte des 19. Jahrhunderts. Sie gehört zu einigen von wenigen Scheunen, die nach dem Musterentwurf erbaut wurden, wo die Fassaden Felder der halbkreisförmig gewölbten Arkade gliedern, die mit schmalen länglichen Feldern wechseln. In Grabštejn sind in schmale Felder Luftschlitze eingelegt. Das Dach der Scheune wurde seit der Zeit des Aufbaus vom Dachstuhl der Rank-Konstruktion getragen.

Abb. 24: Bartoušov (Kreis Jičín/Gitschin), ehemalige Herrschaft Kopidlno, Stirnseite der Scheune aus dem Jahre 1842. Die Scheune repräsentiert den Typus, der in den 40er Jahren des 19. Jahrhunderts in einer Reihe der Wirtschaftshöfe der Herrschaft gebaut wurde. Typisch ist die Herrichtung des Giebels mit der strahlenförmigen Füllung und dem Ziegelnetzwerk und der betonten Jahreszahl.

Abb. 25: Bartoušov (Kreis Jičín/Gitschin), Interieur der Scheune mit der Pfeilerkonstruktion der Seitenwände und dem Kehlbalkendachstuhl mit liegenden Stühlen, es sind Tennewände, die Dreschternen von Bansen trennen, teilweise erhalten geblieben.

Abb. 26: Rams (Kreis Česká Lípa/Böhmisch-Leipa), ehemalige Herrschaft Nový Zámek (Zahrádky), schön erbaute Scheune aus der Mitte des 19. Jahrhunderts, mit dem zeitgenössischen Flügel der Ställe baulich verbunden. Mitte der Fassaden beider Flügel, gegliedert durch eingefallene Felder, betonen dreieckige Giebel. Das Dach wird vom Kehlbalkendachstuhl getragen.

Abb. 27: Ledská (Kreis Rychnov nad Kněžnou/Reichenau an der Kniezna), ehemalige Herrschaft Častolovice, Scheune mit dem Kornboden, der in der Mitte des Baus zwischen die Bansen eingegliedert ist. Die Scheune wurde mit dem ganzen Wirtschaftshof im zweiten Viertel des 19. Jahrhunderts erbaut.

Abb. 28: Slavhostice (Kreis Jičín/Gitschin), ehemalige Herrschaft Kopidlno, Scheune aus dem Jahre 1882. Die reiche architektonische Gliederung der Fassaden der Scheune knüpft an die Gestalt der Scheunen, die auf der Herrschaft in den 40er Jahren des 19. Jahrhunderts gebaut wurden. Ein neues Element ist hier die Blendarkade mit Kapitellen in Anfallen der Archivolten und das Lüftungssystem, das den Schornsteineffekt mit kleinen Luftauslässen im Untergesims ausnützt.

Abb. 29: Chomutice (Kreis Jičín/Gitschin), ehemalige Herrschaft Kumburk, Ansicht der Pfeilerkonstruktion der Scheune aus dem dritten Viertel des 19. Jahrhunderts mit dem Füllmauerwerk, zu dem in Dritteln der Felder Lüftungspfeiler, die den Schornsteineffekt ausnützen, hingesetzt sind.

Abb. 30: Tupadly (Kreis Kutná Hora/Kuttenberg), ehemalige Herrschaft Žleby und Tupadly, Ansicht der Pfeilerkonstruktion der Scheune aus dem dritten Viertel des 19. Jahrhunderts mit Bändern und Ecklüftungspfeilern. Im Vordergrund Rückenband des Gewölbes des Kellers unter der Banse.

Abb. 31: Nový Ronov (Kreis Nymburk/Neuenburg), Blick in den Dachstuhl der Rank-Sparkonstruktion. Bei der Überdachung der Scheunen in den 50er und 60er Jahren des 19. Jahrhunderts war der Rank-Dachstuhl dieses Typus sehr beliebt.

Abb. 32: Bělá (Kreis Karlovy Vary/Karlsbad), ehemalige Herrschaft Veleč/Waltsch, Ansicht der Fassade der Scheune der Pfeilerkonstruktion mit dem Füllmauerwerk aus den 70er – 80er Jahren des 19. Jahrhunderts. Im oberen Teil der Pfeiler befinden sich kleine Luftauslässe der Schornsteinlüftungskanäle.

Abb. 33: Lužice (Kreis Litoměřice/Leitmeritz), ehemalige Herrschaft Libčev, Scheune mit Fassaden, die durch massive Lisenenrahmen mit dem Band der Luftschlitze im Untergesims gegliedert sind, erbaut offensichtlich in den 70er Jahren des 19. Jahrhunderts.

Abb. 34: Mažice (Kreis České Budějovice/Budweis), ehemalige Herrschaft Zálší, Scheune mit ringförmigen Lüftungsöffnungen im Untergesims.

Abb. 35: Lhotice (Kreis Pelhřimov), ehemalige Herrschaft Želiv, Ansicht eines Teils der Dreschternen der Scheune mit der erhaltenen Tennewand, die die Banse scheidet.

Abb. 36: Malhostice, ehemalige Herrschaft Teplice, Scheune mit nicht durchfahrbaren Dreschternen und mit Ladungsöffnungen in der äußeren Fassade, erbaut im dritten Viertel des 19. Jahrhunderts.

Abb. 37: Nové Hradý (Kreis České Budějovice/Budweis), ehemalige Herrschaft Nové Hradý/Gratzen, Schlosshof. Ansicht eines Teils der Scheune mit der Siedekammer des polygonalen Grundrisses.

Abb. 38: Nahý Újezdec, ehemalige Herrschaft Planá, Ansicht der Scheune mit der großen polygonalen Dreschternen mit dem Göpel aus den 60er Jahren des 19. Jahrhunderts, der an die mittlere Banse angesetzt ist. Fassaden der Bansen sind durch hohe segmentförmig gewölbte eingefallene Felder gegliedert, die typisch für die Zeit der Entstehung der Scheune sind.

Abb. 39: Černousy (Kreis Liberec/Reichenberg), ehemalige Herrschaft Frýdlant/Friedland, Scheune mit einem Paar der achteckigen hohen Bansen, erbaut offensichtlich in den 30er Jahren des 19. Jahrhunderts. Zwischen den Bansen und an ihren Seiten befinden sich immer Paare der niedrigen durchfahrbaren Dreschternen.

Abb. 40: Háj (Katastergebiet Mšec, Kreis Rakovník/Rakonitz), Scheune mit länglichen Seitendreschböden und dem queren Dreschboden, erbaut im Jahre 1890 (Foto E. Volfová).

Abb. 41: Háj (Katastergebiet Mšec, Kreis Rakovník/Rakonitz), Interieur der Scheune mit länglichen Dreschternen. Längliche Dreschternen an der Seite der Banse trennen verbundene Säulen, das Dach wird vom Bindergespärr mit überhöhten liegenden Stühlen getragen. In der Umfassungsmauer befindet sich ein im Grundriss gespalteter, vertikal geteilter Luftschlitz (Foto E. Volfová).

Abb. 42: Musterentwurf der Scheune mit der länglichen Seitendreschternen mit Fachwerkwänden und mit dem markanten Giebel der Bansen nach V. Vočadlo aus dem Jahre 1914 (Tabelle Nr. 6). Der Entwurf entspricht einiger realisierten Schwarzenberger Bauten, zum Beispiel in Greiner Hof bei Netolice.

Abb. 43: Greiner Hof (Kreis Prachatic/Prachatic), ehemalige Herrschaft Netolice, Stirnseite der Schwarzenberger Scheune vom Ende des 19. Jahrhunderts mit angebauten hölzernen länglichen Dreschternen. Der Giebel charakterisiert die architektonische Gliederung der Fassaden der zeitgenössischen Wirtschaftsgebäude auf der Herrschaft.

Abb. 44: Musterentwurf der Scheune mit queren Dreschternen nach V. Vočadlo aus dem Jahre 1914 (Tabelle Nr. 4). Der Dachstuhl mit überhöhten liegenden Stühlen, respektive seine Varianten ist die häufigste Dachstuhlkonstruktion der Scheunen vom Ende des 19. und Anfang des 20. Jahrhunderts. Es ist die Grundriss- und vertikale Anordnung der Luftschlitze gut bemerkbar. Im Giebel über der Einfahrt befindet sich die Ladeöffnung zum Geschoss der Dreschternen.

Abb. 45: Žitná (Kreis Prachatic/Prachatic), ehemalige Herrschaft Netolice, Scheune aus dem Jahre 1909 mit Ladeöffnungen zu Geschossen der Dreschböden.

Abb. 46: Chotěšov (Kreis Litoměřice/Leitmeritz), ehemalige Herrschaft Libochovice/Libochowitz, Detail der Fassade der Scheune vom Ende des 19. Jahrhunderts.

Abb. 47: Lukov (Kreis Kladno), ehemalige Herrschaft Vraný, Dachstuhl der Scheune mit überhöhten liegenden Stühlen vom Ende des 19. Jahrhunderts.

Abb. 48: Kunčice (Kreis Hradec Králové/Königgrätz), ehemalige Herrschaft Sadová/Sadova, Scheune vom Ende des 19. Jahrhunderts mit dekorativen gitterartigen Füllungen der Felder.

Abb. 49: Stěpanov, ehemalige Herrschaft Choltice, Scheune vom Ende der 90er Jahre des 19. Jahrhunderts mit der Pfeilerkonstruktion mit dekorativ zusammengesetzten Lüftlöchern in dem dünnen Füllmauerwerk. Die Scheune war vom Anfang an mit dem Schiebetor ausgerüstet.

Abb. 50: Týnec (Kreis Klatovy/Klattau), ehemalige Herrschaft Týnec, Scheune vom Anfang des 20. Jahrhunderts mit markanten Lüftungsrauchabzügen auf dem Dachfirst.

Abb. 51: Varianten der Grundrissgestaltung der Schlitzlüftlöcher, publiziert im Buch von F. E. Schubert, Handbuch der landwirtschaftlichen Baukunde, Berlin aus dem Jahre 1864.

Abb. 52: Lhotice (Kreis Mladá Boleslav/Jungbunzlau), Detail der Wand der Banse der Scheune mit zwei Typen der Luftschlitze und der jüngeren Lüftungsdrempelwand, gebildet aus dem Ziegelnetzwerk mit Pfeilern.

Abb. 53: Litice (Kreis Plzeň/Pilsen-Süd), Ansicht eines Teiles der Scheune mit dem barocken Giebel mit Volutenflügeln und dem dreieckigen Ansatz. Die segmentförmig gewölbte Einfahrt zur Dreschternen stammt von der Herrichtung in der Mitte des 19. Jahrhunderts, genauso wie die Luftschornsteine auf dem Dachfirst. Auf der rechten Seite der Dreschternen ist an die Banse eine Siedekammer angeschlossen. Die Scheune ist ein Beispiel verschiedener Bau- und Architekturherrichtungen.

(Übersetzung J. Kroupová)